

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2016 30 stp.
Institutt for landskapsplanlegging

Rettsikkerhet i rettsfastsettende saker i jordskifteretten, når selvprosederende part møter motpart representert ved advokat

Legal Security in Determinable Matters at the Land Consolidation Court,
when Self-Representative Meets Parties Represented by Lawyer

Lars Kristian Aastvedt
Eiendom

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på femårig utdannelse på studiet *eiendom* ved Norges miljø- og biovitenskaplige universitet. Oppgaven er skrevet våren 2016 og tilsvarer 30 studiepoeng. Hovedveileder har vært førsteamanuensis Einar Hegstad.

Mange har bidratt til denne masteren. Jeg ønsker først å takke alle selvprosederende parter, advokater og jordskiftedommere i Rogaland og Sunnhordland som villig stilte til intervju. Deres utfyllende tilbakemeldinger har vært særdeles viktig for denne oppgaven. Takk til alle ved Sør-Rogaland jordskifterett og Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett som har bidratt, med en ekstra takk til jordskiftedommer Oddmund Roalkvam som var opphavet til temaet som ble valgt til denne masteroppgaven. Takk til Nord og Midhordland jordskifterett som bidro til utførelse av pretest.

Takk til min bror Bjørnar Aastvedt som lånte meg bilen i fem måneder slik at jeg blant annet kunne komme meg rundt i Sør-Norge og utføre intervjuer. Takk til dommerfullmektig Linn C. Domaas Kise for å se over første og tredje kapittel og til Linda Mei og Siv Helen Aastvedt for korrekturlesning.

Stor takk til veiledere Einar Hegstad og Per Kåre Sky for verdifull rådgivning, og til Domstoladministrasjonen for økonomisk støtte.

Ås, 11. mai 2016
Lars Kristian Aastvedt

Sammendrag

Tema er rettssikkerheten i rettsfastsettende saker i jordskifteretten, når selvprosederende part møter motpart representert ved advokat. Hovedproblemstilling er som følger: *"Hvordan oppfattes rettssikkerheten i rettsfastsettende saker når selvprosederende møter motpart representert ved advokat?"* Oppgaven tar utgangspunkt i jordskiftelovens krav til saksbehandlingen, jf. jordskifteloven § 1-1 annet ledd: *"Lova skal òg leggje til rette for rettferdig, forsvarleg, rask, effektiv og tillitsskapande behandling av sakane gjennom offentleg rettargang for uavhengige og upartiske jordskifterettar."*

Oppgaven vinkles mot jordskifterettens prosessledelse jf. § 6-16 i de to første delproblemstillinger, og mot selve situasjonen i tredje. Til sammen gir dette svar på hvordan rettssikkerheten oppfattes når selvprosederende møter motpart representert ved advokat:

1. Behandles selvprosederende og advokat ulikt?
2. Hvordan oppfattes dommerens prosessledelse?
3. Bør selvprosederende unngå å møte motpart representert ved advokat?

Funnene viser at de behandles ulikt av dommeren gjennom prosessledelse for å bidra til å utjevne forskjeller. Å behandle selvprosederende annerledes gjøres for å oppnå en *rettferdig rettergang* og *tillit*. Tilbakemeldingene tilsier at dommer unngår at særlig hensyn medfører partisk behandling ved å utføre en mindre aktiv saksstyring ovenfor selvprosederende parter. Funnene viser at noen ganger kan kravene til saksbehandlingen gå ut over hverandre. Enkelte tiltak som gjøres for å sikre rettferdig rettergang for de selvprosederende får negative konsekvenser for parten med advokat. En mindre aktiv saksstyring overfor selvprosederende får konsekvenser for *effektiviteten* og en *rask* saksbehandling. Det er også en forskjellsbehandling i fremleggelse av nye dokumenter, dette har konsekvenser for *forsvarligheten* ved at kontradiksjonen blir svekket.

Gjennom materiell prosessledelse bidrar dommer til å klargjøre påstand for de selvprosederende, og leder partene gjennom saksgangen gjennom sin formelle prosessledelse. Retten blir også i stor grad oppfattet som upartisk. Likevel savner flere advokater og selvprosederende materiell veiledning fra dommer, spesielt i saksforberedelsen. Dette vil bidra til å få saken opplyst før rettsmøtet. Det er delte meninger om selvprosederende bør unngå å møte motpart representert ved advokat. Ulikheter i ressurser kan være avgjørende hvis sakens omfang er stort. Svaret blir å veie størrelsen av saken mot prinsippet at kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning.

Abstract

The theme is legal security in the land consolidation court, when self-representative parties meets counterpart represented by lawyer. The main research question is as follows: *"How is legal security perceived in determinable matters when self-representative meets counterpart represented by a lawyer?"* The thesis is based on the Land Consolidation Act procedural requirements in the land consolidation law § 1-1, second paragraph: *"The Act shall also facilitate fair, legally sound, quick, efficient and confidence-inspiring court proceedings through the justice system at independent and unbiased land consolidation courts.."*

The thesis angle is toward the land consolidation court process management, cf. § 6-16, in the first two sub-questions and the actual situation in the third. Together, this provides answers to how the legal security is perceived when self-representative meets counterpart represented by attorney:

1. Are self-representative and attorney treated differently?
2. How is the judge's process management perceived?
3. Should self-representative avoid meeting counterpart represented by a lawyer?

Findings indicate that the judge treats them differently through process management to reduce disparities. Treating self-representative different is done to achieve a fair trial and trust. The feedback indicates that the judge avoids that particular account involves biased treatment by performing a less active case management towards self-representative parties. The findings show that sometimes the demands of the proceedings affect each other. Certain measures taken to ensure a fair trial for the self-representative has negative consequences for the party with a lawyer. Having a less active management towards self-representative has consequences for efficiency and quick processing. There is also a distinction in the presentation of new documents; this has consequences towards fair trial since the principle of contradiction is weakened.

Through "material process management" the judge helps to clarify the claim from the self-representative, and directs the parties throughout the proceedings through its formal process management. The court is also largely perceived as impartial. Still, several lawyers and self-representative miss material guidance from the judge, especially in the preparatory proceedings. This would help to get the case disclosed before the hearing. Opinion is divided if self-representative should avoid meeting counterpart represented by a lawyer. Disparities in resources could be crucial if the case scope is large. The answer is to weigh the the size of the mater towards the differences in principle that costs should be reasonable in relation to the case significance.

1 Innledning	1
1.1 Tema	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Avgrensninger	4
1.4 Tidligere arbeider	4
1.5 Oppbygning av oppgaven	5
2. Metode	6
2.1 Valg av metode	6
2.2 Valg av saker	6
2.3 Valg av intervjupersoner	7
2.4 Dokumentanalyse	8
2.5 Intervju	8
2.5.1 Det kvalitative intervju	8
2.5.2 Intervjuguide	11
2.5.3 Pretest.....	12
2.6 Validitet	12
2.7 Reliabilitet	13
2.8 Intervjuprosessen og etiske avveininger	14
2.8.1 Konfidensialitet.....	14
2.8.2 Personvern	14
3. Juridisk rammeverk og teori	16
3.1 Innledning	16
3.2 Jordskifteretten	16
3.2.1 Jordskifterettens rolle	16
3.2.2 Rettsfastsettende saker	17
3.2.3 Saksomkostninger	18
3.3 Rettsikkerhet	19
3.3.1 Innledning.....	19
3.3.2 Kravene til saksbehandlingen.....	19
3.3.3 Menneskerettigheter	21
3.4 Prinsipper for ivaretagelse av rettssikkerhet	21
3.4.1 Innledning.....	21
3.4.2 Domstolens upartiskhet.....	22
3.4.3 Disposisjonsprinsippet.....	22
3.4.4 Kontradiksjonsprinsippet	23
3.4.5 Muntlighet- og bevisumiddelbarhetsprinsippet	24
3.4.6 Proporsjonalitetsprinsippet.....	25
3.4.7 Ulikheter i ressurser skal ikke være avgjørende	26
3.5 Prosessledelse	26
3.5.1 Innledning.....	26
3.5.2 Formell prosessledelse	27
3.5.3 Materiell prosessledelse	28
3.5.4 Aktiv saksstyring.....	30
3.5.5 Prosessledelse overfor selvprosederende parter.....	31

4. Utvalg	33
4.1 Innledning	33
4.2 Intervjuobjekter	33
4.3 Saker	34
5. Behandles selvprosederende og advokat ulikt?	36
5.1 Innledning til de påfølgende kapitler	36
5.2 Innledning til kapittel 5	37
5.3 Prosessledelse	38
5.4 Aktiv saksstyring	43
5.5 Kontradiksjon	45
5.6 Bevis	48
5.7 Oppsummering	51
6. Hvordan oppfattes dommerens prosessledelse?	52
6.1 Innledning	52
6.2 Informasjon før sakskrav og prosessledelse i saksforberedelsen	52
6.3 Formell prosessledelse under rettsmøtet	59
6.4 Materieell prosessledelse under rettsmøtet	63
6.5 Upartisk domstol	67
6.6 Oppsummering	68
7. Bør selvprosederende parter unngå å møte motpart representert ved advokat?	70
7.1 Innledning	70
7.2 Selvprosederende parter	70
7.3 Advokater	74
7.4 Dommere	77
7.5 Oppsummering	84
8. Avslutning	87
8.1 Innledning	87
8.2 Sammenfattende drøftelse	87
8.3 Avsluttende refleksjoner	91
8.4 Forslag til fremtidig masteroppgave	92
Kilder	93

1 Innledning

1.1 Tema

Tema er rettssikkerhet i rettsfastsettende saker i jordskifteretten hvor den ene parten er selvprosederende og motparten er representert ved advokat.

1. januar 2016 trådte i kraft ny jordskiftelov, Lov 21.juni 2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av eigheds- og rettshøve på fast eigedom m.m., jordskifteloven (2013). Paragrafer regnet som særlig viktig angående saksbehandlingen, er lagt inn fra Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile saker, tvisteloven. Tvistelovens § 1-1 omhandler den prosessuelle rettssikkerhet, og jordskifteloven har nå en tilsvarende i sin § 1-1 andre ledd. Der står det en skal *”leggje til rette for rettferdig, forsvarleg, rask, effektiv og tillitsskapande behandling av sakene gjennom offentlig rettargang for uavhengige og upartiske jordskifterettar.*” Det redegjøres ikke for hvordan rettssikkerheten skal ivaretas, men det er klargjort i tvistelovens § 1-1 andre ledd. Der listes det opp følgende grunnleggende prinsipper for å ivareta rettssikkerheten:

- *”Partene skal få argumentere for sin sak og føre bevis,*
- *Få innsyn i, og mulighet for å imøtegå motpartens argumentasjon og bevis.*
- *På ett trinn av saken kunne redegjøre muntlig for den og føre sine bevis umiddelbart for retten.*
- *Saksbehandlingen og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning.*
- *Ulikheter i ressurser skal ikke være avgjørende for sakens utfall.*
- *Viktige avgjørelser skal begrunnes, og*
- *avgjørelser av vesentlig betydning skal kunne overprøves.*”

Den nye loven har fokus på å være lettere tilgjengelig for selvprosederende parter. Ifølge Domstoladministrasjonen er kun én av tre parter i jordskifteretten representert ved advokat (Prop 101L 2013 s. 57). Situasjoner hvor selvprosederende møter motpart representert ved advokat oppstår dermed relativt ofte. Rettens virkemiddel for å påvirke rettssikkerheten er prosessledelse, lovfestet i jordskifteloven § 6-16. Dommeren har en selvstendig plikt til å foreta prosessledelse. Denne plikten gjelder uavhengig av om partene har advokat. Den gjelder altså både overfor selvprosederende og når en eller flere parter er representert ved advokat. Innholdet og omfanget av plikten vil imidlertid da gjerne variere. Retten skal ta særlig hensyn til selvprosederende parter

behov for veiledning, jf. § 6-16 tredje ledd. Og samtidig som det tas særlig hensyn må retten ”gi rettleiinga på ein måte som ikkje svekkjer tilliten til at han er upartisk.” jf. § 6-16 fjerde ledd.

Syv av åtte saker i utvalget ble behandlet etter forrige lov, Lov 21. desember 1979 nr. 77 om jordskifte o.a., jordskifteloven (1979). Det foregår nå en omstillingsprosess ved at ny lov er tredd i kraft. Siden ny lov har lovfestet krav til saksbehandlingen for å ivareta rettssikkerheten i § 1-1 er det behov for å belyse hvordan rettssikkerheten i saksbehandlingen oppfattes i dag. Funnene vil knyttes opp mot ny lov for at de ikke skal miste sin aktualitet, selv om forrige lov ble benyttet i syv av åtte saker. Relevante endringer i saksbehandlingen vil redegjøres for i teorikapittelet og i sammenfattende drøftelse.

Rammen for oppgaven er følgende regler knyttet opp mot empirien: Ny jordskiftelovs formålsparagraf, jf. jordskifteloven (2013) § 1-1, grunnleggende domstolprinsipper jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd, dommerens prosessledelse, jf. jordskifteloven § 6-16, og saksbehandlingsreglene ved rettsfastsettende saker, jf. jordskiftelovens kapittel 6.

1.2 Problemstilling

Dette er en belysning av hvordan tema oppfattes av et antall aktører. Problemstillingen er derfor som følger:

Hvordan oppfattes rettssikkerheten i rettsfastsettende saker med tvist hvor ene parten er selvprosederende og motparten er representert ved advokat?

Det var ulike måter å tilnærme dette. For eksempel kunne det fokuseres utelukkende på dommere og hvilke utfordringer som gjøre seg gjeldende for dem. På den andre siden kunne kun selvprosederende parter og deres oppfatning av situasjonen blitt belyst. For å få et balansert bilde av rettssikkerheten falt valget på å intervjuer både selvprosederende parter, advokater og dommere fra et visst antall saker. Det var også flere mulige vinklinger ved utforskning av temaet. Det kunne blitt tatt utgangspunkt i prinsippene i tvisteloven § 1-1 andre ledd, men valget falt på å vinkle oppgaven mot jordskifteretten – fordi det er en institusjon. To av delproblemstillingene har derfor utgangspunkt i dommerens virkemiddel for å ivareta rettssikkerheten, som er prosessledelse etter jordskifteloven § 6-16. Siste delproblemstilling tar utgangspunkt i selve situasjonen.

Vinklingen presiseres gjennom følgende tre delproblemstillinger:

1. Behandles selvprosederende og advokat ulikt?
2. Hvordan oppfattes dommerens prosessledelse?
3. Bør selvprosederende unngå å møte motpart representert ved advokat?

1. delproblemstilling tar utgangspunkt i jordskiftelovens § 6-16 tredje ledd som sier ”Retten må ta særleg omsyn til det behovet som partar utan prosessfullmektig har for rettleiing.” Det undersøkes her om selvprosederende parter kan forvente å behandles ulikt fra advokater, ikke bare innenfor veiledning, men også innenfor andre aspekter ved rettergangen.

2. delproblemstilling går bredere og er en vurdering av dommerens prosessledelse med utgangspunkt i § 6-16 første til femte ledd.

3. delproblemstilling vil belyse hva aktørene synes om situasjonen og drøfte om situasjonen bør unngås for å styrke rettssikkerheten.

Hver delproblemstilling bygger på tilbakemeldinger fra flere ulike typer aktører. Drøftelsene bygger på hverandre og enkelte momenter vil dukke opp i flere delproblemstillinger. Rettssikkerheten går som en rød tråd gjennom oppgaven og gir til sammen et inntrykk av hvordan aktørene i utvalget oppfatter den.

Empirien i hver delproblemstilling bygger ikke alltid på tilbakemeldinger fra både selvprosederende part, advokat og dommer. Selvprosederende er utelatt fra delproblemstilling 1 fordi det vil være spekulasjon fra deres side om de ville blitt behandlet annerledes hvis de var advokater.

Delproblemstilling 2 omhandler advokat og selvprosederende parters oppfattelse av prosessledelsen, dermed er dommere utelatt. Dommeres forhold til prosessledelse er i tillegg utforsket i tidligere masteroppgave, Eek (2013). I delproblemstilling 3 er det tilbakemeldinger fra samtlige aktører. Se punkt 5.1 for mer informasjon om empiri, analyse og drøfting.

1.3 Avgrensninger

Opgaven innehar flere avgrensninger:

- Begrepet ”rettssikkerhet” begrenses til den ”prosessuelle rettssikkerhet” og vurderes mot kravene som stilles til saksbehandlingen etter jordskifteloven og tvistelovens formålsparagrafer, § 1-1.
- Kun rettsfastsettende saker med hjemmel i jordskifteloven (1979) §§ 88 og 88a og jordskifteloven (2013) §§ 4-1 og 4-2, behandlet av jordskifteretten, er undersøkt.
- Kun rettsfastsettende saker er undersøkt slik at sakene har lik saksgang. Derfor er rettsendrende saker og skjønn utelatt.
- Alle saker har tvist, slik at kostnadsfordelingen har blitt gjort etter tvisteloven kapittel 20. Dette innebærer større risiko tilknyttet kostnader.
- Kun saksforberedelse og rettsmøte analyseres. Ved rettsmekling går dommer inn i en litt annen rolle som megler. Saksutvalget er derfor avgjort ved dom for å utelate rettsmekling. Parters opplevelse av det er tidligere belyst i Trygstad (2015). Flere respondenter hadde synspunkter på selve resultatet, men dette er utelatt fra drøftelsene siden det ikke var ønskelig å spekulere i.
- I saker hvor det er flere selvprosederende parter vil det i utgangspunktet kun intervjues én fra hver sak for å kunne undersøke flere saker.
- Kun dommer, advokat og selvprosederende part er intervjuet. Aktører som er i rettsmøter, men som ikke er blitt intervjuet, er: Part representert ved advokat, meddommere og jordskifteingeniører, de er utelatt for og heller kunne intervju flere av de førstnevnte.

1.4 Tidligere arbeider

Denne oppgaven bygger på tidligere arbeid. Det mest sentrale er Bernt og Mykland (2009), som har drøftet materiell prosessledelse i jordskifteretten. I tidligere masterarbeid har Eek (2013) sett om jordskifterettens veiledningsplikt fungerer etter lovens intensjoner, Trygstad (2015) utforsket parters opplevelse av rettsmekling i rettsfastsettende saker. Rettsmekling er også evaluert i *Evaluering av rettsmekling i jordskifterettene* (Bernt et al. 2012). Oppgaven bygger også på masteroppgaver som har sett på de alminnelige domstoler: Domstolens veiledning i sivile saker av Fredheim (2009). Domstolens rett og plikt til å drive materiell prosessledelse i dispositive saker er drøftet av Osnes (2006) og Navestad (2009). Her vil det utforskes enda et aspekt ved rettsprosessen i jordskifteretten: Rettssikkerheten, når ene parten er selvprosederende og motparten representert ved advokat, i rettsfastsettende saker avgjort ved dom.

1.5 Oppbygning av oppgaven

Kapittel 1 er introduksjon til oppgaven, med presentasjon av tema, avgrensning og tidligere arbeider.

Kapittel 2 er et metodekapittel. Her presenteres valg av metode og andre valg som er tatt, samt hvorfor de valgene har blitt gjort. Andre momenter som trekkes frem i kapitlet er utfordringer tilknyttet utførelsen av metoden og hvordan de har blitt håndtert.

Kapittel 3 er introduserer juridisk rammeverk og tilknyttet teori. Dette trekkes frem og veies opp mot empirien i drøftelsene. I tillegg introduseres det begreper og rammer som skal øke forståelsen av empirien og drøftelsen.

Kapittel 4 er en kort redegjørelse av intervjuobjekter og sakene som utgjør utvalget.

Kapittel 5, 6 og 7 er empiri, analyse og drøftelser tilknyttet delproblemstillingene. Som nevnt i 1.2 er drøftelsene på slutten av hver tematiske inndeling i kapittel 5 og 6, mens i kapittel 7 er drøftelsen i eget oppsummeringskapittel 7.5.

Kapittel 8 består av sammenfattende drøftelse av hovedproblemstillingen, avsluttende refleksjoner og forslag til fremtidig arbeid. Introduksjon til kapittel 5 til 8 er i punkt 5.1.

2. Metode

2.1 Valg av metode

Ved valg av metode fokuserte jeg på hvilken som ville gi best svar på problemstillingen. Valget falt på kvalitativ metode fordi jeg ønsket å belyse fremfor å generalisere. Kvalitativ metode har sin styrke i å få frem totalsituasjonen (Holme & Solvang 1986 s. 82). For å komme i dybden av problemstillingen er oppgaven en casestudie med dokumentanalyse (2.4) og intervju (2.5).

Intervjuobjektene har respondert ulikt: De selvprosederende parter har forholdt seg utelukkende til saken fra utvalget, mens advokat og dommer har snakket både konkret om saken og deres generelle oppfatning av rettssikkerheten i situasjonen hvor selvprosederende møter motpart representert ved advokat.

2.2 Valg av saker

Utvalget består av åtte rettsfastsettende saker med tvist avgjort ved dom, og er de fire siste sakene fra Sør-Rogaland jordskifterett og Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett. Jeg har tidligere hatt sommerjobb ved Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett, hvor idéen til temaet fremkom: En jordskiftedommer foreslo det etter vi var i et rettsmøte der den selvprosederende ikke var helt forberedt på muntlig hovedforhandling. Hvor godt han hadde forberedt seg preget derfor kvaliteten av fremlegget. Det var dermed naturlig for meg å undersøke forholdene i Haugalandet og Sunnhordland jordskiftesokn. Jeg ønsket også å ha saker fra en annen jordskifterett for å kunne intervju flere dommere. Jeg valgte en av de tilgrensende på grunn av kort reiseavstand, og valget falt på Sør-Rogaland jordskifterett.

Det ble vurdert å undersøke saker hvor problemstillingen var særlig aktuell, men dette ble ikke utført siden jeg ønsket at utvalget skulle være tilfeldig. Ved å se på de siste sakene var opplevelsen relativt friskt i minne hos de involverte, noe som var viktig for meg. Den ene jordskifteretten påpekte at de fire siste sakene ikke var særlig representative, men jeg valgte likevel å holde meg til utvalget for å holde det tilfeldig. Skulle jordskifterettene kontrollere utvalget ville det vært vanskelig å klargjøre hvilke kriterier som skulle ligge til grunn ved utvelgelse av sakene, det ville heller ikke heldig at retten fikk velge ut saker hvor rettssikkerheten skal belyses.

Den nyeste saken fra utvalget var behandlet etter ny jordskiftelov. Jeg vurderte å ekskludere denne for å holde sakene til den forrige jordskifteloven. Men, siden jeg vil vurdere hva som kan forventes å forbedres med ny lov i punkt 8.2, kan saken være med å bidra til dette. Det er likevel bare én sak,

så dette blir tillagt lite vekt i drøftelsen. Ved å beholde denne saken i utvalget, ga det meg også mulighet til å være observatør under rettsmøtet. Syv av åtte saker er dermed behandlet etter jordskifteloven (1979) § 88 eller § 88a, mens den siste er etter ny lov § 4-1.

2.3 Valg av intervjupersoner

For å få svar på problemstillingen ønsket jeg å høre flere sider av samme rettsprosess.

Selvprosederende, advokat og jordskiftedommer ble derfor intervjuet i samtlige saker.

I saker for jordskifteretten er det ikke uvanlig at det er et høyt antall parter. Istedenfor å ha et lite antall saker hvor jeg intervjuet samtlige involverte, valgte jeg å intervjué én selvprosederende fra hver rettsak. Dette gjorde at det var en jevn fordeling mellom antall intervjuede fra de forskjellige rollene. Alternativet kunne vært å intervjué 12 parter, to advokater og en dommer. Dette ville ikke gitt et så nyansert bilde som ønskelig.

Det viste seg å være et lavt antall selvprosederende parter involvert. Det var tre saker som hadde to selvprosederende parter, resten hadde kun én. I utgangspunktet hadde jeg avgrenset intervju av selvprosederende til én fra hver sak. Selv om det var et lavt antall selvprosederende involvert, forholdt jeg meg til avgrensningen da det ikke var medregnet å intervjué flere. I saker hvor flere selvprosederende parter var involvert tok jeg kontakt med de som rettsbøkene ga inntrykk av hadde vært mest aktiv under rettsmøtet. Jeg tenkte de ville ha flest synspunkter på rettsprosessen. På den andre siden kunne det vært like interessant å snakke med de som sto oppført med færre anførsler, men på grunn av antall intervjuer måtte det tas en avgrensning. To av de selvprosederende som var involvert i saker med flere parter tok på eget initiativ kontakt med den andre slik at de kunne være med på intervjuet. Dette var jeg takknemlig for, men for å opprettholde anonymiteten er de i empirien beskrevet som én enhet. De var i tillegg stort sett samstemte i tilbakemeldingene.

Enkelte intervjuer ble korte, muligens fordi de ikke fant problemstillingen like interessant som meg. Å velge åtte saker gjorde at det ikke var nødvendig med lange intervjuer med samtlige aktører. Det var også greit om jeg ikke skulle oppnå kontakt med samtlige. Jeg fikk ikke tilbakemelding fra én selvprosederende. Hun bor i en annen verdensdel og har ikke svart på mail. Saken ble beholdt i utvalget siden advokat og dommer snakket generelt og hadde mange interessante tilbakemeldinger.

Andre sentrale aktører i rettsprosessen er parten som er representert ved advokat, meddommere og jordskifteingeniører. Part som benytter advokat er ikke intervjuet fordi dem har muligens benyttet advokat nettopp for å slippe å ta stilling til slike juridiske problemstillinger som utforskes her. De

andre er ikke intervjuet med hensyn til avgrensning. To av sakene hadde samme dommer, dette gjorde at antall intervjuer endte på 20.

2.4 Dokumentanalyse

For å forberede meg på intervju satte jeg meg inn i sakene på forhånd. For å oppnå dette ble det utført en dokumentanalyse. Rettsbøkene ble benyttet fordi de var kildene som best belyste saken. Alternativet var saksmappene. Jeg deltok i rettsmøtet i to av sakene (2.7) og kikket i saksmappene der. Jeg opplevde at det varierte hvor godt saken ble opplyst i saksforberedelsen og valgte derfor å ikke studere saksmappene i samtlige saker. Ved å forholde meg til rettsbøkene hadde jeg noenlunde samme kunnskapsnivå om hver sak. Etter å ha studert de, hadde jeg et visst inntrykk av rettsakene som aktørene var involvert i. Dette minimerte risikoen for at de pratet ”over hodet” på meg, og gjorde at jeg kunne stille mer relevante spørsmål under intervjuet. Andre dokumenter som ble studert var informasjonsskrivene som sendes ut til partene når de blir involvert i jordskifteretten, og veiledning for sakskrav som finnes på jordskifterettens nettsider.

2.5 Intervju

2.5.1 Det kvalitative intervju

Formålet med det kvalitative intervju er å få tak i intervjupersonens egen beskrivelse av en livssituasjonen hun eller han befinner seg i, eller har befunnet seg i (Dalland 2012 s. 153). I motsetning til kvantitative undersøkelser, vil intervjuet i liten grad styres av forskeren, og det vil være åpenhet for læring og ny forståelse.

Rettsikkerheten i jordskifteretten kan være unik for hver sak, og aktørene har ulike utgangspunkt. Hvilken oppfattelse de enkelte har av prosessen vil dermed variere. Jeg gikk i dybden hos undersøkelsesenheter gjennom kvalitativt intervju. Det ble stilt åpne spørsmål, noe som gjorde at tankegangen til intervjuobjektene var friere og i mindre grad styrt av meg. Dette har sine styrker og svakheter. Jeg fikk inn nye momenter som ga en bredere forståelse av aktørenes opplevelse av rettsikkerheten. På den andre side gjorde tilpasningen til hver enkelt det vanskeligere å sammenligne data.

Data kommer fra forskjellige grunnlag og forhold under innsamlingen. Jeg som intervjuer var på nært hold av intervjuobjektet og kunne dermed påvirke resultatene gjennom å være til stede. Selv om jeg skrev daglig om problemstillingen, måtte jeg unngå å påtvinge dem min egen forståelse av situasjonen. Da jeg gjennom dokumentanalyse studerte rettsbøkene kunne jeg se selvprosederende

parter legge ned påstander som ikke var ønskelig domsresultat, før dommeren forbedret de. Da var det viktig at jeg unngikk å være forutinntatt ovenfor denne personens juridiske kompetanse. Ved å unngå å være forutinntatt og ta den intervjuede på alvor, kan det opparbeides et tillitsforhold som gjør det lettere for personen å komme med svar på spørsmålene. Intervjuet var muligens krevende for den som ble intervjuet, siden jeg stilte spørsmål om en sak som kunne vekke til live følelser hos intervjuobjektet. Jeg opplevde at den frie intervjusituasjonen gjorde at aktørene dro samtalen mot det de ønsket å snakke om. Momenter som var viktig for intervjuobjektet, hvor personen har mye på hjertet, kunne være helt irrelevant for mitt tema. Jeg var derfor tydelig i starten av intervjuet på hva jeg ville oppnå og hvorfor jeg var der. Jeg var tydelig og dro samtalen tilbake på rett spor hvis intervjuet ble dratt bort fra tema. Eksempelvis kunne dommere begynne å snakke om rettsendrende saker og mekling, noe som var utenfor min avgrensning av oppgaven. Det var viktig at jeg opprettholdt en viss fremdrift, men på den andre siden kunne det være vanskelig å vurdere om intervjuobjektet etter hvert ville komme til et poeng angående rettssikkerheten. Det var derfor kunde ”verste” tilfeller, som eksempelet ovenfor, som ble stoppet.

Jeg satte av to uker til å utføre intervjuene. Sør-Rogaland ble avsluttet med å intervju dommerne, men utenom det ble rekkefølgen tilfeldig av ulike årsaker. Advokatene var for eksempel lettere å få tak i enn selvprosederende parter, noe som gjorde at de satte dagsorden for når intervjuene ble utført. Intervjuene ble utført i hjemmet til selvprosederende parter og på kontor hos advokat og dommer. Dette gjorde at intervjuobjektene oppholdt seg i vante omgivelser, noe som kan ha virket avslappende og gjort det lettere å la seg intervju. Intervju av to advokater ble utført over telefon og en selvprosederende part ble utført over mail.

Jeg var på forhånd bevisst på at spørsmålene kunne kreve standpunkt til elementer ved rettergangen som, særlig de selvprosederende parter, ikke hadde reflektert særlig over på forhånd. Det ville da ha effekt på responsen. Dette ble forsøkt unngått ved å ta kontakt minst én uke før og presentere meg selv og hva intervjuet skulle handle om. Dette ble gjort enten over telefon eller mail. To selvprosederende fikk jeg tak i først ved å banke på ved bostaden, men de var mer enn villige til å la seg intervju likevel. Da jeg kom for å utføre intervjuene opplevde jeg særlig de selvprosederende som godt forberedt. Lengden på intervjuene varierte. Det lengste var på to timer, mens det korteste var på ti minutter. Det var ikke noe trend at intervjuene var kortere med advokater, dommere eller selvprosederende. Jeg hadde lange og korte intervjuer med alle tre typer aktører. Under første intervju noterte jeg svarene på papir. Dette var utfordrende siden intervjuobjektene dro inn flere momenter som krevde oppfølgingsspørsmål. Jeg kunne da glemme oppfølgingsspørsmålene før

respondenten var ferdig å prate. Senere benyttet jeg båndopptaker hvis respondenten var komfortabel med det, slik at jeg kunne notere oppfølgingsspørsmål underveis.

Flere av dommerne og advokatene hadde lang erfaring fra jordskifteretten. Jeg ønsket derfor at de ikke skulle forholde seg utelukkende til saken fra utvalget, men også snakke generelt. Bortsett fra én advokat og én dommer valgte samtlige å gjøre dette. Henvisningene til saken kom for eksempel ved å si: ”Dette var også tilfellet i saken du er her for.” Advokaten og dommeren som kun snakket om saken fra utvalget gjorde det fordi det var eneste gangen de hadde vært borti at ene siden var selvprosederende og motparten benyttet advokat. At de andre snakket generelt var naturlig da intervjuet ble utført. De kunne svare med ”tak,” ”det var godt” eller lignende da jeg sa de kunne svare generelt. Det var også i varierende grad hvor godt forberedt de var på intervjuet. Den ene dommeren sa han ikke visste hvilken sak som var bakgrunnen for at han ble intervjuet. Da ble det unaturlig for meg at vi kun skulle forholde oss til saken fra utvalget. I empiri og analyse kan en anta at selvprosederende snakker om saken fra utvalget, mens advokat og dommer snakker generelt. Det understrekes når advokat og dommer snakker konkret om saken fra utvalget.

Som forventet var det mye som ble besvart med ”det kommer an på”, ”det varierer” og ”unikt fra sak til sak.” Den ene advokaten startet intervjuet med å kritisere problemstillingen for å være uensarta siden det ikke ville være mulig å kategorisere dommer, advokater og selvprosederende slik han mente at problemstillingen la opp til. Dette satt tonen for resten av intervjuet, men vedkommende bidro etterhvert i samtalen til å belyse problemstillingen. De fleste intervjuobjektene virket også mer komfortable med å snakke om de andre aktørene enn seg selv. Kanskje det var lettere for dem å prate om andre enn å bedrive selvanalyse. Flere av intervjuobjektene sa det var bare å ta kontakt om det var noe mer. Det dukket opp momenter i empirien som kunne vært nyttig å fått utdypet nærmere. Likevel ble intervjuperioden avgrenset til de to ukene jeg var på Vestlandet. Å begynne å ta videre kontakt med intervjuobjektene over telefon og mail ville åpnet en dør som kunne resultert i at jeg ikke ville blitt ferdig med empiriinnsamlingen. Det ble gjort to unntak fra dette utgangspunktet, fordi det var ytterst nødvendig for drøftelsen å høre andre aktørers synspunkter. Det blir opplyst når dette ble gjort.

2.5.2 Intervjuguide

Et viktig virkemiddel for å mestre intervjuets utfordringer er å utarbeide en intervjuguide. Formålet med en intervjuguide er ifølge Dalland (2012 s. 167) at den skal lede deg gjennom intervjuet. Videre sier han at å lage en intervjuguide vil kunne være forberedende faglig og mentalt før møtet med intervjupersonen. For å ikke styre intervjuet i for stor grad benyttet jeg intervjuguide uten svaralternativer (vedlegg 1). Synspunktene var dermed intervjuobjektets egen forståelse av saken. Svaralternativer ville ikke kunne dekke alt en kan utsette på for eksempel jordskiftedommerens prosessledelse, og var dermed ikke aktuelt. Ved å ha en åpen intervjusituasjon økte sjansen for ”spontane, levende og uventede svar.” (Dalland 2012 s. 167). Jeg ønsket å intervju de ansikt til ansikt for å videre øke muligheten for slike svar. På den andre siden ville en strukturert intervjusituasjon vært lettere å analysere og sammenligne. Grad av struktur bør gjenspeile forskerens egen erfaring og forutsetninger. Jeg hadde lite erfaring med intervju, så min intervjuguide var relativt strukturert med mange spørsmål. Intervjuguiden inneholdt sentrale punkter slik at jeg fikk dekket de områdene som var relevante for problemstillingen.

Det ble utarbeidet tre ulike intervjuguider, tilpasset til selvprosederende part, advokat og dommer (vedlegg 1). Intervjuguidene inneholdt mange spørsmål, men flere spørsmål ble ofte besvart om gangen. Dermed ble ikke alle spørsmålene stilt til hvert intervjuobjekt. Intervjuguiden tok utgangspunkt i hovedproblemstillingen, og enkelte av spørsmålene er ikke relevant innenfor noen av delproblemstillingene. Dette var fordi delproblemstillingene ble endelig fastslått etter utførelse av intervjuene.

Intervjuguiden inneholdt åpne spørsmål som ikke var ledende. For eksempel spurte jeg ”hvordan opplevdes rettsmøtet?”, fremfor ”opplevdes rettsmøtet stressende?”. På denne måten økte sannsynligheten for at objektenes opprinnelige mening fremkom, siden jeg i mindre grad påvirket svaret. Det ville vært lettere å svare ja på ledende spørsmål, enn å komme opp med sine egne tanker etter åpne spørsmål. Dette oppfordret til utdypende svar og da intervjuobjektene dro inn nye momenter ble jeg nødt til å notere ned oppfølgingsspørsmål på stedet. Det var utfordrende å holde disse spørsmålene åpne. Et eksempel var da en dommer sa at meddommere er vel så utfordrende å forholde seg til som de selvprosederende. Da lød oppfølgingsspørsmålet mitt slik: ”Har meddommere større vansker med å holde seg upartisk?” fremfor det mer åpne ”På hvilken måte er meddommere utfordrende?”. Jeg ble oppmerksom på dette under transkribering av intervjuene fra båndopptaker, men har kommet frem til at dette ikke utgjør et større problem siden momentet er dratt frem i et åpent spørsmål. Samtidig virket det ikke som svarene i stor grad lot seg prege av den

ledende formen. I dette eksempelet kunne aktøren respondere med ”Nei, de har ikke vansker med å holde seg upartisk, men de kan begynne å ”preike” med parter under befaring, noe som motparten sannsynligvis ikke synes noe om.” Slik jeg ser det svarte intervjuobjektet slik han sannsynligvis ville svart på et åpent spørsmål. At oppfølgingsspørsmålene til tider hadde en ledende form er nok en konsekvens av hvordan jeg snakker til mennesker, og det kvalitative intervjuet minnet til tider om en vanlig samtale. Det hadde derfor en viss fremdrift, noe som ikke ga tid til å evaluere formen til oppfølgingsspørsmål grundig.

2.5.3 Pretest

For å øke kvaliteten på intervjuene ble det utført pretester. Dette var intervjuer med personer som ikke var med i utvalget. De ble utført før innsamling av empiri for å få inntrykk av hva i intervjuguiden som fungerte, eller ikke fungerte. Testen ble utført gjennom Nord- og Midhordland jordskifterett. Pretesten var 15. februar og ble utført med én jordskiftedommer og én selvprosederende. Advokat ble ikke intervjuet da denne intervjuguiden minnet mye om de andre to. Etter intervjuene ble det utgjort en stor forbedring av oppsettet i guiden. Det viste seg at flere spørsmål var irrelevante for problemstillingen, samt oppfordret til korte svar. Svarene fra testobjektene ga også en pekepinn på hva som kan være viktig å utforske for å klargjøre hvordan rettsikkerheten ivaretas. Pretesten var viktig for oppsettet av intervjuguiden, strukturen og lengden. Testen var essensiell for å oppnå den empirien som senere ble samlet inn, uten denne ville sannsynligvis ikke tilbakemeldingene vært like utfyllende.

2.6 Validitet

Resultatene av undersøkelsen vurderes gjennom validitet og reliabilitet (2.7). Med det menes det at resultatene er til å stole på og at de er gyldige (Askheim & Grenness 2008 s. 22). Når man stiller spørsmål ved resultatets ”validitet” (”gyldighet”) er det bruken av ”instrumentet” det stilles spørsmål ved, ikke egenskaper ved instrumentet. I dette tilfellet: Om bruken av case og intervju gir de resultater jeg er ute etter. I kvalitativ metode må jeg må spørre meg selv om jeg undersøker det jeg har til hensikt å undersøke. Altså om funnene avspeiler de fenomenene jeg er interessert i. For eksempel kan det være utfordrende for selvprosederende å gi gjennomtenkte og reflekterte svar innenfor et juridisk felt som de kanskje ikke har tenkt særlig over før jeg stiller spørsmålet.

Askheim og Grenness (2008 s. 24) skriver at en måte å oppnå tillit til tilbakemeldingene er gjennom å vurdere dens ”face validity,” eller ”overflatevaliditet.” Dette er en vurdering av hvor tillitsvekkende en undersøkelse er. For meg vil det innebære å vurdere om tilbakemeldingene fra

aktørene er gyldige. Siden det er rettsfastsettende saker med tvist avgjort med dom, er det en vinner og en taper fra hver sak. Det må derfor tas stilling til intervjuobjektets standpunkt. For å få bekreftet tilbakemeldingene stilte jeg et lignende spørsmål både til samme intervjuobjekt, men også til andre aktører involvert i samme sak. Slike bekreftelser vil tyde på at det er objektets genuine oppfatning av situasjonen. Rettsbøkene ble også studert for å validere tilbakemeldingene (2.4).

Flere av advokatene og dommerne valgte å svare generelt på problemstillingen, ikke fastlåst til saken fra utvalget. Dette var noe de ble oppfordret til (2.5.1), men jeg må da vurdere deres erfaring knyttet til tilbakemeldingene. For eksempel vil en advokat med mye erfaring fra jordskifteretten ha sterkere overflatevaliditet enn en med mindre erfaring.

2.7 Reliabilitet

Resultatenes ”reliabilitet,” eller ”pålitelighet,” er muligheten for reproduksjon. Altså om andre forskere vil oppnå samme resultat i gjennomføringen av samme prosedyre. Reliabilitet og validitet er et virkemiddel i forskningens krav om etterprøvbarehet. Ved kvalitativ metode er det undersøkelsespersonene som kontrollerer påliteligheten. Måten det ble gjort var at jeg gjennom intervjuprosessen opprettholdt en kontinuerlig feedback-prosess. For eksempel ved å sjekke at jeg forstod dem riktig. Dette fungerte fint i praksis. De som ble intervjuet dro samtalen mot det de syntes var viktig ut i fra problemstillingen. Som en konsekvens av dette ble de ofte repeterende på eget initiativ. Jeg benyttet båndopptaker på et flertall av intervjuene. Dette har muligens gjort dem reservert i svarene siden opptaker kan oppleves avskrekkende for noen. På den andre siden har det økt nøyaktigheten i gjengivelsen av deres tilbakemeldinger.

Jeg har hatt mulighet til å vurdere påliteligheten i to av sakene fra utvalget siden jeg var observatør under rettsmøtene. Den ene saken var fra sommeren 2015, da jeg hadde sommerjobb i Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett. Det var tilfeldig at denne saken kom med i utvalget. I den andre saken var jeg observatør fordi jeg visste at den ville være med i utvalget. Observasjoner er ikke inkludert som metode siden jeg ikke har vært observatør under samtlige saker. Likevel har det gitt meg mulighet til å vurdere påliteligheten av det intervjuobjektene sier om akkurat disse rettsmøtene.

2.8 Intervjuprosessen og etiske avveininger

2.8.1 Konfidensialitet

Intervjuet var konfidensielt og det betydde at det de fortalte meg ble anonymisert.

Tilbakemeldingene ble anonymisert fordi utvalget var fra et begrenset område og tilbakemeldingene er satt opp mot hverandre. I tillegg var det nødvendig å anonymisere fordi intervjuobjektene tilbakemeldinger omhandlet hverandre og regionen har et relativt lite fagmiljø. Etter å ha blitt sitert på kritikk mot hverandre, ville det muligens kunne medføre inhabilitet om de skulle bli involvert i en ny sak for jordskifteretten i fremtiden.

Jeg hadde med meg et samtykkeskjema til intervju som intervjuobjektene signerte og som de fikk en kopi av (vedlegg 2). Dette inneholdt kontaktinformasjon dersom de skulle ombestemme seg angående å stille opp til intervju. En person valgte å benytte seg av denne muligheten.

Vedkommende var ikke komfortabel med å gi muntlige tilbakemeldinger og opptaket ble slettet. Personen ønsket likevel å bidra til empirien så intervjuguiden ble sendt til vedkommende, hvorav personen fylte ut svarene selv. Det viktigste for meg var å behandle de intervjuede med respekt og di dem følelsen av at de fikk bidra på den måten de var mest komfortabel med. Om det var ansikt til ansikt, over telefon eller mail var ikke det viktigste. To av advokatene ble intervjuet over telefon av praktiske årsaker.

Etter hvert som jeg intervjuet flere personer var det viktig at jeg ikke avslørte hva andre hadde sagt. I så fall pakket jeg spørsmålet inn slik at det ikke ble tydelig at det bygget på en påstand fra en annen. Dersom det var tydelig at jeg viderebrakte hva tidligere intervjuobjekter fortalte i konfidensialitet kunne det medføre reservasjon på tilbakemeldingene. Unntak var om de intervjuede oppfordret til det. Intervjuobjektene var nyskjerrige på metoden min og jeg var åpen om at jeg skulle snakke med andre aktører i samme sak. Spesielt selvprosederende kunne under intervjuene for eksempel si: ”Det kan du hilse dommeren og si at jeg sa,” noe jeg gjorde om det var relevant i forhold til problemstillingen.

2.8.2 Personvern

Prosjektet ble meldt inn til personvernombudet (vedlegg 3). Personvernet til intervjuobjektene ble tatt vare på gjennom å oppbevare kontaktinformasjonen på personlig PC, i likhet med transkribering av intervju. Jeg hadde ingen informasjon om dem lagret på gjenstander som er lett å miste, som minnepinne eller lignende. Opptak fra intervju ble riktignok tatt opp på telefon, men opplastet til PC

så fort som mulig, deretter transkribert og opptaket ble slettet. Ved innlevering av oppgaven ble all informasjon om kontaktene slettet siden jeg ikke har bruk for det lenger. I empirien er tilbakemeldingene anonymisert. De er anonymisert på en slik måte at dommer 1, advokat 1 og selvprosederende 1 kan være fra helt forskjellige saker. Dette gjør det vanskeligere for intervjuobjektene å avsløre hvilke tilbakemeldinger som er fra aktørene i samme sak.

3. Juridisk rammeverk og teori

3.1 Innledning

Her redegjøres det for juridisk rammeverk, samt tilknyttet teori. Punkt 3.2 introduserer jordskifterettens rolle i samfunnet og hva rettsfastsettende saker er. 3.3 forklarer begrepet rettsikkerhet, og hvordan det har sammenheng med jordskifteretten. 3.4 forklarer prinsippene som skal ivareta rettsikkerheten, og 3.5 hvordan retten kan påvirke den gjennom prosessledelse.

3.2 Jordskifteretten

3.2.1 Jordskifterettens rolle

Jordskifteretten er en særdomstol, jf. § 2 i Lov 13. August 1915 nr. 5 om domstolene, domstolloven. En særdomstol har en definert saklig kompetanse, i motsetning til de alminnelige domstolene som har generell kompetanse og behandler både straffesaker og sivile saker (Langbach 2009 s. 36). Jordskiftedomstolen regnes som den praktisk sett viktigste særdomstolen, men det har gjennom tiden vært en diskusjon om hvorvidt jordskifteretten er å regne som forvaltning eller domstol. Så lenge jordskifte har funnet sted i Norge har prosessen hatt sterke elementer av forvaltning samtidig som det har vært domstolsbehandling av private rettighetstilstander. Utviklingen av lover, organisering, begrepsbruk og saksbehandling har forsterket domstolpreget (Syrstad 2009 s. 49). Løkenutvalget utførte en omfattende drøfting av dette i NOU 2002:9 og slo fast at det var å regne som en domstol. Jordskifteretten ble da flyttet fra Landbruksdepartementet og underlagt Domstoladministrasjonen for blant annet å sikre uavhengighet. I dag er det en sivil rettsprosess for å bedre eiendomsforhold og løse konflikter mellom bruker og eier av eiendom. For å utføre embete som jordskiftedommer kreves ikke juridisk embetseksamen, men jordskifefaglig utdanning på mastergradsnivå, jf. jordskifteloven (2013) § 2-4. Det er en utdanning som i tillegg til juss inneholder blant annet kartfag og planleggingsfag.

I saker for jordskifteretten kan det være små verdier som er involvert, og jordskifteretten har en mer uformell tone enn de alminnelige domstoler. Dette kan ha sammenheng med at sakstypene i jordskifteretten ofte er mindre kontroversielle enn noe av det som behandles i de alminnelige domstoler (Langbach 2009 s. 46). Det har derfor tidligere vært lite bruk av prosessfullmektig i domstolprosessen. Jordskifteretten har gått mot å bli mer domstolpreget, og advokatbruken er økende. I 1996 inneholdt 23.8 % av sakene advokat (Rognes & Sky 1998 s. 10), mens i 2013 var én av tre representert ved advokat (Prop 101L 2013 s. 57).

Fra 1. januar 2016 trådte ny jordskiftelov i kraft. Det foregår nå en omstillingsprosess angående dette: *”Organisatoriske virkemiddel er gjerne knytt direkte til lovendring og såleis også til institusjonelle endringar; ein vedtar ei lovendring og gjer organisatoriske grep for å forvalte lovendringa”* (Sevatdal & Sky 2003 s. 42). Siden 1979-loven ble benyttet i 7 av de 8 sakene fra utvalget er begge lover med i oppgaven, men teorien vil knyttes mot ny lov for at funnene ikke skal miste sin aktualitet. Det tydeliggjøres mellom gammel og ny, men en huskeregel er at det i ny lov er bindestrek i paragrafene. For eksempel er paragrafene som omhandler rettsfastsettende saker etter jordskifteloven (1979) § 88 og § 88a, mens de i ny lov er § 4-1 og § 4-2.

3.2.2 Rettsfastsettende saker

Hjemmel for rettsfastsettende saker er i 1979-loven i kapittel 11 og 2013-loven i kapittel 4. Kapitlet gir jordskifteretten kompetanse til å fastsette eksisterende grenser og klarlegge eiendoms- og rettighetsforhold som egen sak (Bjerva et al. 2016 142). Det er to utgangspunkt for rettsfastsettende saker: Krav om sak kan være for å avklare hvem som har hvilke rettigheter i et område og omfanget av de rettighetene, rettsutgreiing, etter jordskifteloven (1979) § 88a og jordskifteloven (2013) § 4-1. De kan også fastsette grensene for en eiendom eller rettighet, grensefastsetting, etter jordskifteloven (1979) § 88 og jordskifteloven (2013) § 4-2.

Rettsfastsettende saker behandles delvis etter jordskifteloven og delvis tvisteloven. Ny jordskiftelov har et eget kapittel om saksbehandling, kapittel 6. Der henvises det til hvilke av tvistelovens regler som gjør seg gjeldende i § 6-1. I saksbehandling av tvistesaker henviste jordskifteloven (1979) kun til § 9-6 første og andre ledd og § 9-16, mens ny lov derimot henviser både til § 9-6 første og andre ledd, tredje ledd første og annet punktum, fjerde ledd, §§ 9-10 og 9-13 til 9-17. Dette gjør at blant annet prinsipper som muntlighet og bevisumiddelbarhet er lovfestet å følge ved rettsfastsettende saker. Det er usikkert om dette medfører en reell endring siden jordskifteretten før ny lov var kjent for eksempelvis utstrakt bruk av muntlige forhandlinger (Prop 101L 2013 s. 347).

Kommentarutgaven mener at selv om reglene om hovedforhandling er gjort gjeldende, bør rettsmøtet tilpasses partenes forutsetninger, siden det er mange selvprosederende i jordskifteretten (Bjerva et al. 2016 s. 173). Videre mener kommentarutgaven at dette kan være grunnen til at en benytter begrepet *”så langt det høver”* i henvisningen til saksbehandlingsreglene i tvisteloven, jf. jordskifteloven § 6-1.

Avgjørelsesformen for rettsfastsettende saker er enten dom eller at det inngås rettsforlik. Hvor det ikke er tvist kan jordskifteretten sende ut forslag til avgjørelse som sendes til partene for merknader etter reglene i ny jordskiftelov § 6-22. I utvalget mitt har alle sakene tvist, og det er ikke inngått rettsforlik. Med tvist menes uenighet om faktum. Det betyr at dommeren har avgjort saken ved dom med utgangspunkt i partenes forskjellige påstander og påstandsgrunnlag. Påstanden er det domsresultat saksøkeren krever, jf. tvisteloven § 9-2 andre ledd bokstav c. Påstandsgrunnlaget er ”*de rettsstiftende faktiske forhold en part bygger sin påstand på.*” jf. tvisteloven § 11-2 første ledd. Det vil si de faktiske omstendigheter og rettsregler som kan begrunne at kravet er holdbart (Robberstad 2013 s. 40).

3.2.3 Saksomkostninger

Saksomkostninger kan fordeles på forskjellig måte ut ifra hvilken type sak som blir brakt for jordskifteretten. Ved *rettsendrende* saker etter 1979-loven § 2 og 2013-loven kapittel 3 fordeles kostnader etter *nytte*, jf. § 76 og § 7-6. Dette skjer også ved rettsfastsettende saker med enighet. Saksomkostninger ved rettsfastsettende saker med *tvist* reguleres derimot av kapittel 20 i tvisteloven, jf. jordskifteloven (1979) § 81 og jordskifteloven (2013) § 7-9. Hovedregelen er tvisteloven § 20-2 første ledd som sier ”*En part som har vunnet saken, har krav på full erstatning for sine sakskostnader fra motparten.*” Unntakene følger i § 20-2 tredje ledd.

Typiske utgifter er til advokat, rettsgebyr, vitner, sakkyndig og reiseutgifter. Det er ikke uvanlig at en dag i rettsmøte, inkludert forarbeid, medfører 40 000 kroner i utgifter til egen advokat. For partene er ofte de økonomiske aspektene ved rettssaker av uhyre stor betydning. Det kan dermed være økonomien som er avgjørende om det blir rettssak, ikke innholdet i rettsreglene. Som potensiell saksøker må man beregne sin ”*prosessrisiko*,” det vil si utgiftene ved et tap sammen med sjansen for ikke å vinne saken. For eksempel hvis saksomkostningene ved tap blir 100 000 kroner, og sjansen for å tape er 50 %, er det ikke lønnsomt å gå til sak om et krav på 50 000 kr. Dette er dog kun hvis den økonomiske gevinsten er det viktigste, (Robberstad 2013 s. 355).

3.3 Rettsikkerhet

3.3.1 Innledning

Dette kapitlet viser hvordan rettsikkerhet gjør seg gjeldende i saksbehandlingen i jordskifteretten. Prosessuell rettsikkerhet er i Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov § 95 første ledd første punktum definert slik: *”Enhver har rett til å få sin sak avgjort av en uavhengig og upartisk domstol innen rimelig tid. Rettergangen skal være rettferdig og offentlig.”* Den nye jordskifteloven har en formålsparagraf som bygger på § 95.

3.3.2 Kravene til saksbehandlingen

Jordskifteloven fra 1979 inneholdt ikke en formålsparagraf ganske enkelt fordi det ikke var vanlig på den tiden. I den nye jordskifteloven er formålet med loven etter § 1-1:

”Formålet med lova er å leggje til rette for effektiv og rasjonell utnytting av fast eigedom og ressursar til beste for eigarane, rettshavarane og samfunnet. Dette skal skje ved at jordskifteretten bøter på utenlege eigedoms- og brukstilhøve, klarlegg og fastset grenser og rettar, og behandlar skjønn og andre avgjerder etter denne og andre lover.

Lova skal òg leggje til rette for rettferdig, forsvarleg, rask, effektiv og tillitsskapande behandling av sakene gjennom offentlig rettargang for uavhengige og upartiske jordskifterettar”

Første ledd omhandler materiell rettsikkerhet, altså innholdet i resultatet. Overordnet handler det om det fundamentale straffe- og sivilrettslige prinsipp som sier at enhver domstolprosess skal lede til riktig resultat. *”Klarlegg og fastset grensar og rettar”* viser til de rettsfastsettende saker. Hjemlene for å komme til riktig resultat er ikke bare de materielle reglene (3.2.2), men også saksbehandlingsreglene. Som introdusert i 3.2.2 er disse reglene hjemlet i den nye loven kapittel 6, med henvisning til tvistelovens regler i § 6-1. Hvor 1979-loven hovedsakelig henviste til tvisteloven for saksbehandling av rettsfastsettende saker med tvist, jf. § 97, inneholder kapittel 6 i ny lov flere av paragrafene selv (Bjerva et al. 2016 s. 174-175). Det er gjort av informasjonshensyn, for å lette forståelsen av gangen i saksbehandlingen, eller fordi hensynene bak regelen er ansett å være spesielt viktige (Bjerva et al. 2016 s. 171). Dette vil være til hjelp for eksempelvis selvprosederende parter, og er en videreføring av tvistelovens mål om at rettsprosessen skal være lettere tilgjengelig.

Andre ledd i formålsparagrafen fremhever grunnleggende prinsipper ved saksbehandlingen ved jordskiftesaker, altså målene for å ivareta den prosessuelle rettsikkerhet. Leddet er en forlengelse av Grunnlova § 95 og som nevnt i innledningen en videreføring av tvistelovens formålsparagraf, § 1-1. Prop 101L (2013 s. 76) presiserer at selv om jordskifteretten er en særdomstol bør formålene og prinsippene som ligger til grunn for jordskifteprosessen være de samme som i tvisteloven, og det henvises til sivilsaker ellers (Prop 101L 2013 s. 414). Selv om problemstillingen utforsker rettsikkerheten i jordskifteretten har ikke proposisjonene en definisjon på ordet *”rettsikkerhet.”* I proposisjonen til tvisteloven blir kravene til saksbehandlingen definert som en ivaretagelse av *”helt grunnleggende hensyn”* (Ot.prp.51 2005 s. 363). Tvistelovens kommentarutgave (Schei et al. 2013 s. 4) beskriver kravene til saksbehandlingen i § 1-1 som *”viktige verdier og hensyn.”* I Rett på sak bind A derimot kommer uttrykket *”rettsikkerhet”* frem, hvor det fremgår at en av tvistelovens hovedfunksjoner er å *”fremme rettsikkerhet for den enkelte, ved at de kan få sine rettsvister løst forsvarlig av uavhengige og nøytrale avgjørelsesorganer - først og fremst domstolene”* (NOU 2001:32a s. 127). I en stortingsmelding blir den *”prosessuelle rettsikkerhet”* definert som krav til behandlingen som skal sikre at sakene blir behandlet på en forsvarlig måte (Meld. St. 45 2012-2013 s. 33). Her vil kravene til saksbehandlingen etter jordskifteloven og tvistelovens § 1-1 for enkelthets skyld bli beskrevet som kravene for ivaretagelse av *”rettsikkerhet”* fremfor *”grunnleggende hensyn.”*

Det er hele tiden vurderinger dommeren må ta under saksbehandlingen for å ivareta rettsikkerheten. Dette er skjønnsmessige vurderinger, og formålsparagrafen fremhever hvilke vurderingsmomenter som skal være sentrale (Schei et al. 2013 s. 4). For dommeren vil ansvaret for rettsikkerheten være å legge til rette for en rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitsskapende behandling, i tillegg til å være upartisk. Kravene til saksbehandlingen for å ivareta rettsikkerheten vil i stor grad overlappe hverandre, men kan også stå i motsetning til hverandre. Tvistelovens kommentarutgave bind 1 sier på side 5:

”Hvis hensynet til rask og effektiv behandling trekkes svært langt, kan det komme i konflikt med både hensynet til rettferdighet og forsvarlighet og til at behandlingen skal fremstå som tillitsskapende. Men praktisert med fornuft vil det vanligvis ikke være noen konflikt” (Schei et al. 2013).

Punkt 3.4 viser hvilke prinsipper som skal ivareta rettsikkerheten og hvordan flere av dem kommer til uttrykk i den nye jordskifteloven.

3.3.3 Menneskerettigheter

Formålsparagrafen er inspirert av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6 nummer 1 (Schei et al. 2013 s. 4). Ved å være lovfestet i EMK er retten til en rettferdig behandling å regne som en menneskerettighet. Formålsparagrafen er sammen med Grl. § 95 på mange måter en refleksjon av EMK som har som formål å ivareta menneskerettigheter i Europa. Ordet *rettferdig* er et forsøk på oversettelse av ordet "*fair*." EMK er inkorporert som norsk lov i Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Artikkel 6 nr. 1 krever en forsvarlig behandling eller *fair hearing*. En av måtene for å sikre en forsvarlig behandling er likhetsprinsippet, eller "*equality of arms*," jf. EMK art. 6 nr. 1. Prinsippet betyr at partenes ressursulikhet ikke skal være avgjørende for sakens utfall. Dette er presisert i rettspraksis blant annet i saken Bulut mot Østerrike, hvor Den europeiske menneskerettsdomstolen i avsnitt 47 uttalte: "*The Court recalls that under the principle of equality of arms, as one of the features of the wider concept of a fair trial, each party must be afforded a reasonable opportunity to present his case under conditions that do not place him at a disadvantage vis-à-vis his opponent.*" Tvistelovens § 1-1 andre ledd har som sagt virkemidlene for å ivareta rettssikkerheten, og har en forlengelse av "*equality of arms*" i femte strekpunkt hvor det er oppført at "*ulikheter i ressurser skal ikke være avgjørende for sakens utfall.*" (3.4.7). I situasjonen som utforskes i denne oppgaven er det en ulikhet i ressurser siden ene parten er representert ved advokat. Dommerens virkemiddel for å utligne dette er gjennom prosessledelse (3.5). Prosessledelse kan bidra til å skape større likhet mellom partene og dermed fremme en rettferdig rettergang (Ot.prp.51 2005 s. 172)

3.4 Prinsipper for ivaretagelse av rettssikkerhet

3.4.1 Innledning

Her vil det presenteres hva det innebærer at domstolen er upartisk (3.4.2) og virkemidlene for rettssikkerheten i tvisteloven § 1-1, andre ledd. For å oppnå formålene om rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitsskapende behandling skal:

- *partene få argumentere for sin sak og føre bevis, (3.4.3).*
- *partene få innsyn i og mulighet for å imøtegå motpartens argumentasjon og bevis, (3.4.4).*
- *partene på ett trinn av saken kunne redegjøre muntlig for den og føre sine bevis umiddelbart for retten, (3.4.5).*
- *saksbehandlingen og kostnadene stå i et rimelig forhold til sakens betydning, (3.4.6).*
- *ulikheter i ressurser hos partene ikke være avgjørende for sakens utfall, (3.4.7).*

- *viktige avgjørelser begrunnes, og*
- *avgjørelser av vesentlig betydning kunne overprøves (3.4.6).*

Selv om virkemidlene for å ivareta rettssikkerheten i tvistelovens § 1-1 andre ledd ikke er presisert i jordskiftelovens § 1-1 vil dette kapittelet vise hvordan prinsippene som er relevant for drøftelsen i kapittel 5 til 8 kommer til uttrykk i loven på andre måter.

3.4.2 Domstolens upartiskhet

Et grunnleggende rettsprinsipp er at domstolene er upartiske. Kravet om upartiskhet skal sikre at retten møter saken med et åpent sinn (NOU 2001:32a s. 171). For å oppnå upartiskhet ved domstol skal dommeren være habil. Utover Grunnloven og jordskiftelovens formålsparagraf er uavhengighet lovbestemt i dl. § 55 tredje ledd, hvor det er hjemlet at dommeren er *”uavhengig i sin dømmende virksomhet.”* Dommerens habilitetsgrunnlag er lovregulert i domstolloven kapittel 6: §106 innehar en oppramsing av inhabilitetsgrunner, mens § 108 favner generelt og sier at dommeren ikke skal foreta seg noe som kan svekke hans tillit som upartisk. Å gå for langt i sin veiledning er noe som kan være med å svekke tilliten til dommerens upartiskhet. Det skal ikke være noen momenter utenom saken som preger hvilket resultat det kommes frem til. En dommer som favoriserer den ene parten er ikke upartisk. Inhabilitet er saksbehandlingsfeil som tilsier at retten ikke var lovlig sammensatt. Dette skal ubetinget tillegges virkning ved anke, jf. tvisteloven § 29-21 annet ledd bokstav b. Samtidig skal dommeren utføre veiledning i henhold til jordskifteloven (2013) § 6-16, hvor det tas særlig hensyn til selvprosederende parter (3.5.5).

I en evaluering av rettsmekling i jordskifterettene ble det spekulert i om *”ettersom jordskifterettene arbeider på en noe annerledes måte enn de ordinære domstolene, og mange parter er selvprosederende, er det kanskje mer utfordrende for den enkelte jordskiftedommer å trekke grensen mot inhabilitet.”* (Bernt et al. 2012 s. 356). At jordskifteretten har en mindre høytidelig form enn de alminnelige domstolene kan muligens gi inntrykk av at prosessen ikke er like streng. Til tross for dette er de prosessuelle grunnprinsipper som reglene om disposisjonsprinsippet (3.4.3) og kontradiksjon (3.4.4) gjeldende også i jordskifteretten.

3.4.3 Disposisjonsprinsippet

”Partene skal få argumentere for sin sak og føre bevis,” (disposisjonsprinsippet). Det betyr at det er opp til partene om de vil benytte seg av rettsapparatet, om de vil reise sak, gjennomføre den, frafalle saken eller bruke rettsmidler (Hov 1999 s. 94). Disposisjonsprinsippet er ved rettsfastsettende saker lovfestet i tvisteloven § 11-2 første ledd hvor det fremgår at retten er bundet av prosesshandlingene som er kravet, påstandene som er nedlagt og påstandsgrunnlaget. Partene har plikt til å fullstendig

opplyse saken, jf. tvisteloven § 21-4. I teorien vil man gjennom disposisjonsprinsippet få inn alle momenter som er gunstige for ene parten og ugunstig for motparten. Dermed vil domstolen få inn alle relevante bevismidler og argumenter, og kunne treffe riktig avgjørelse (Robberstad 2013 s. 16). Disposisjonsprinsippet tar også hensyn til domstolens nøytralitet siden det vil svekke tilliten hvis dommeren blandet seg inn i partenes disposisjoner. Norsk sivilprosessordning bygger på at partene binder retten gjennom sine prosesshandlinger.

Prinsippet er lovfestet i jordskifteretten ved at tvistelovens kapittel 11 er gjeldende, jf. jordskifteloven (2013) § 6-1. I § 6-14 er det i tillegg hjemlet: *”Jordskifteretten skal ta avgjerdane sine på grunnlag av behandlinga i rettsmøte, dokumenta i saka, andre bevis og merknadar frå partane (...).”* Jordskifteretten har enkelte friheter i forhold til disposisjonsprinsippet, men det er hovedsakelig i rettendrende saker.

3.4.4 Kontradiksjonsprinsippet

”Partene skal få innsyn i og mulighet for å imøtegå motpartens argumentasjon og bevis,” dette kalles kontradiksjonsprinsippet. Kontradiksjon betyr å si imot (Robberstad 2013 s. 8). Høyesterett kaller prinsippet i Rt. 1990 s. 8 en *”grunnsetning i vår rettergangsordning.”* Prinsippet er et sentralt element i en prosessordning basert på *”fair play.”* (Hov 1999 s. 75). Kontradiksjonsprinsippet er lovfestet i jordskifteloven (2013) § 6-5 som sier: *”Jordskifteretten skal forkynne kravet for dei andre partane og be dei komme med sitt syn. Partane bør sei si meining om kravet og gi dei opplysningar som dei har.”* § 6-8 omhandler også kontradiksjonsprinsippet, og henviser i tillegg til tvistelovens § 9-6. Andre paragrafer som ivaretar kontradiksjon er tvisteloven §§ 9-2 og 9-16. § 9-2 er nå presisert i ny jordskiftelov § 6-2, og tvisteloven § 9-16 er henvist til i jordskifteloven § 6-12 tredje ledd.

Jordskifteloven § 6-14 tredje ledd er det hjemlet: *”retten kan ikkje byggje avgjerdene på faktiske tilhøve partane ikkje har hatt oppmodning til å gi merknadar om.”* Dette er en presisering av tvistelovens § 11-1 tredje ledd. Rettspraksis viser i Rt. 1990 s. 8 om en part ikke har fått anledning til å uttale seg om et spørsmål av betydning kan det medføre saksbehandlingsfeil. Robberstad (2013 s. 9) mener at *”holdbarheten av et argument kan først vurderes når det har vært anledning til å imøtegå det.”* Kontradiksjon er også viktig for å ivareta tillit til den avgjørelse som treffes, og det har en egenverdi for den tapende part å vite at han fikk mulighet til å påvirke resultatet.

Saksforberedelsen avsluttes to uker før hovedforhandling hvis ikke retten fastsetter et annet tidspunkt, jf. tvisteloven § 9-10. Retten skal som regel kreve at partene innen avsluttet saksforberedelse angir et sluttinnlegg hvor en kort angir påstand, de påstandsgrunnlag og de rettsregler som påberopes, og de bevis parten vil føre. Dette er ifølge Hov (1999 s. 75) viktig fordi reglene om saksforberedelse har nær sammenheng med det kontradiktoriske prinsipp: *”Retten til å ta til motmæle har liten verdi hvis parten ikke fikk anledning til å forberede seg på å imøtegå det motparten påberopte seg.”*

3.4.5 Muntlighet- og bevisumiddelbarhetsprinsippet

”Partene skal på ett trinn av saken kunne redegjøre muntlig for den og føre sine bevis umiddelbart for retten” (muntlighet- og bevisumiddelbarhetsprinsippet). Hovedforhandling er muntlig, jf. tvisteloven § 9-14 som er gjeldende i ny jordskiftelov ved behandling av rettsfastsettende saker, jf. jordskifteloven § 6-12 tredje ledd. Prinsippene er også presisert i jordskiftelovens § 6-12 andre ledd: *”Forhandlingane er munnlege, og bevisa skal først direkte for retten.”*

For å sikre kontradiksjon (3.4.4) skal bevisene føres direkte for den dømmende rett, jf. tvistelovens § 21-9. Ved føring av dokumentbevis for jordskifteretten er tvisteloven § 26-2 gjeldende og sier at dokumentet gjennomgås, og det som er viktig påpekes. *”Gjennomgåelsen skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier.”* Det fremkommer av NOU 2001:32b på side 978 hva som regnes fremlagt etter tvisteloven:

”Dokumentasjon skjer ved at ”beviset gjennomgås, og det som er viktig påpekes”.
Gjennomgangen skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier. For mange dokumentbevis vil det ikke være behov for annet enn at parten kort sier hva som er av interesse i dokumentet. I enkelte tilfelle vil det kunne være grunn til å lese noen få linjer hvor ordlyden er avgjørende. Sjelden vil det være behov for at større deler av et dokumentbevis gjennomgås.(...) På den andre siden vil det ikke være i samsvar med reglene at det legges frem en bunke dokumentbevis, som, uten noen som helst påpeking eller gjennomgang ”anses dokumentert.” Retten – og ikke minst motparten – skal vite hva parten mener er av betydning i dokumentene.”

Innenfor rettspraksis var LA-2014-54169 var anke av en dom som ble avgjort på et lydopptak som ikke var avspilt i rettsmøte. Rt. 1963 s. 996 viser også hvilke friheter retten kan ta seg i vurdering av om noe er fremlagt og om kontradiksjonsprinsippet er ivaretatt. I den saken var påstandsgrunnlaget til at en propellaksel var for kort. Propellakselen var regnet som fremlagt, men retten kom til at den ikke var for kort, men det burde vært montert støtteklosser. Kontradiksjon var ikke ivaretatt ved at

partene ikke fikk uttale seg om betydningen av støtteklossene. Før tvisteloven trådte i kraft stod en friere til å bestemme hvordan rettsmøter i jordskifteretten skulle gjennomføres. Bevis måtte heller ikke å gjennomgå i rettsmøte for å være gjeldende (Skoghøy 2007 s. 566).

Retten kan bidra med bevis selv. Det er hjemlet i tvisteloven § 11-2 andre ledd andre punktum og er presisert i jordskifteloven (2013) § 6-15 fjerde ledd: Retten *”kan sørge for bevisføring om ikkje partane set seg imot det.”* Schei et al. (2013 s. 392) mener retten vanligvis ikke har plikt til å sørge for bevisføring når partene har fri rådighet over saken. I Rett på sak fremkommer det at en slik plikt først og fremst er aktuell i saker som betyr svært mye for parten og hvor parten ikke har ressurser til å ivareta sine interesser på forsvarlig måte (NOU 2001:32b s. 946). Rt. 1993 s. 647 slo fast at hvor parten har vært bistått av advokat, skal det mye til for at retten har en plikt til å innhente bevis.

3.4.6 Proporsjonalitetsprinsippet

”Saksbehandlingen og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning,” (proporsjonalitetsprinsippet). Hovedforhandling skal etter tvisteloven § 9-13 ikke ha unødige gjentakelser eller omfattende behandling. Sakens omfang skal stå i sammenheng med verdien av tvisten. Prinsippet har, sammen med dommerens aktive saksstyring (3.5.4), et mål om å effektivisere saksbehandlingen, blant annet for å få ned saksomkostningene ved rettssaker (3.2.3). Gjennom § 9-13 annet ledd har retten blitt tildelt store muligheter til å avgrense partenes innlegg og bevisføring. Ved vurdering av om avskjæring bør skje, skal en gjøre en sammensatt vurdering hvor hensynet til forsvarlig behandling veies opp mot at saken skal konsentreres om det sentrale (Schei et al. 2013 s. 336).

Proporsjonalitetsprinsippet har også sammenheng med dagens ankemuligheter hvor formuesverdier må være over kr. 125 000. Ved anke over dom gjelder reglene i tvisteloven, jf. § 8-1 andre ledd. Etter tvisteloven § 29-3 første ledd er det tre grunner for anke: En dom eller kjennelse kan ankes på grunn av feil i bedømmelsen av faktiske forhold, rettsanvendelsen eller den saksbehandlingen som ligger til grunn for avgjørelsen. I rettsfastsettende saker i jordskifteretten er det tvist om formuesgjenstander og det er ofte snakk om små verdier. Det kan være et stykke land eller rett til ferdsel over vei. I følge § 29-13 (1) kan saker om formuesverdier ikke ankes uten lagmannsrettens samtykke hvis ankegjenstandens verdi er mindre enn kr. 125 000. Robberstad (2013 s. 188) synes kravet om ankesum er uheldig siden loven dermed gir signal om at betydningen av en tvist avhenger av kroneverdien. Hun mener betydningen av en sak i mange tilfeller ikke kan avgjøres ut fra tvistegjenstandens verdi i penger.

Prinsippet om proporsjonalitet kommer ellers til uttrykk i jordskifteretten gjennom bevisføringen § 6-15 som henviser til tvistelovens kapittel 21 til 28. I tvistelovens § 21-8 er begrensning av bevisføring ut i fra proporsjonalitet redegjort for. Det skal være et rimelig forhold mellom den betydning tvisten har og omfanget av bevisføringen.

3.4.7 Ulikheter i ressurser skal ikke være avgjørende

For ivaretagelse av grunnleggende rettferdighetssyn er det viktig at en part ikke vinner utelukkende fordi han har større økonomiske ressurser å sette inn ved behandling enn det motparten har (Schei et al. 2013 s. 7). Bruk av prosessfullmektige kan være økonomisk forskjell. Manglende bruk av advokat kan ha økonomiske årsaker. Proporsjonalitetsprinsippet er et viktig virkemiddel for å forhindre at ulikt styrkeforhold mellom partene får konsekvenser ved behandling av saken. Dette fordi partene tvinges inn i en prosess hvor omfanget av behandlingens gjenspeiler sakens betydning. Dette legger klare begrensninger på den mulighet den ressurssterke har til å utnytte sin ressursoverlegenhet. I jordskifteretten kan dette påvirkes gjennom dommerens prosessledelse, jf. jordskifteloven § 6-16 og aktive saksstyring jf. § 6-6.

3.5 Prosessledelse

3.5.1 Innledning

Ovenfor er det introdusert ulike prinsipper som ivaretar parterets sikkerhet. Dommerens virkemiddel for å påvirke prosessen er gjennom prosessledelse, som er et middel for å oppnå riktig avgjørelse. Riktig avgjørelse er den ”materielle sannhet”: Det som stemmer overens med virkeligheten. Formell sannhet derimot er den ”partsskapt sannhet,” og er slik sannheten fremstår i rettssaken slik den blir lagt frem av partene (Robberstad 2013 s. 12). Proposisjonen fremhever t det er en fordel å få utjevnet forskjellen mellom parter med og uten advokat (Ot.prp.51 2005 s. 172). Videre fremgår:

”Behovet for veiledning må ses i lys av ønsket om en effektiv rettspleie ved å unngå unødige ankesaker og ønsket om å unngå rettstap for en part fordi adgangen til å reise ny sak er avskåret. I dette perspektiv er det sterkere grunner som taler for veiledning om påstandsgrunnlag enn om krav og til dels påstander.”

Formell prosessledelse (3.5.2) er et virkemiddel for å skaffe større likhet mellom partene ved å redegjøre for rettergangen. Dette kan også bidra til at retten kan treffe riktige avgjørelser. Den materielle prosessledelse (3.5.3) omhandler selve kravet og er dommerens virkemiddel for å nå

materiell sannhet ved å påvirke saksfremleggelsen. Høyesterett skiller i Rt. 1997 s. 1744 mellom materiell og prosessuell veiledning ved at utforming av kravet er materiell veiledning, mens opplysning om kravutforming for å unngå avvisning er ansett som prosessuell veiledning. Aktiv saksstyring (3.5.4) er inkludert i dette kapittelet fordi det også omhandler dommerens rolle. Til slutt redegjøres hvordan prosessledelsen er overfor selvprosederende parter (3.5.5).

Hjemmelen for prosessledelse i jordskifteretten er jordskifteloven § 6-16. Den presiserer i femte ledd: *”Ellers gjeld tvisteloven § 11-5 for rettleiing av partane.”* § 6-16 er ikke en utvidelse av veiledningsplikten i forhold til § 11-5, men en presisering. I jordskifteloven fra 1979 var også § 11-5 gjeldende. Som nevnt i 3.3.2 er enkelte paragrafer direkte kopiert fra tvisteloven fordi paragrafene er spesielt viktig (Bjerva et al. 2016 s. 171). Tilliggelsen av paragrafene kan være pedagogisk hensyn, og tydeliggjør dommerens plikter for de som leser jordskifteloven uten en jordskiftedommers kompetanse. § 6-16 er eksempel på en slik paragraf.

3.5.2 Formell prosessledelse

Formell prosessledelse blir også kalt prosessuell veiledning. Jeg vil benytte begge begreper, men det omhandler i realiteten det samme. Utgangspunkt for formell prosessledelse er jordskifteloven § 6-16 første ledd, som bygger på tvistelovens § 11-5 første ledd. Jordskifteloven § 6-16 første ledd: *”Jordskifteretten skal rettleie partane om reglar og rutinar for saksbehandlinga og andre formelle tilhøve som dei må kjenne til for å ta vare på interessane sine i saken. Retten skal søkje å førebyggje feil og skal gi rettleiing slik at feil kan rettast.”*

Det forventes at partene har oversikt over sine rettigheter, plikter og muligheter. Hvis ikke så skal de gjøres oppmerksom på de gjennom veiledning (NOU 2001:32a s. 138). Målet med prosessledelsen er å hindre at partene begår feil og at de feilene påvirker saken. Dette vil hindre unødig rettstap i prosessen. Plikten dekker også *hvordan* å rette feil og informasjon om frister. *”Veiledning etter første ledd kan blant annet gjelde prosessuelle forhold som kan føre til at saken ikke kan fremmes, adgangen til å angripe avgjørelser ved anke, frister, oppfriskning og prosessuelle innsigelser.”* (Schei et al. 2013 s. 409). Rt. 2008 s. 1723 slo fast at om det er blitt sagt noe villedende eller feil om saksbehandlingsreglene så kan saken oppheves: *”I stedet for å veilede har både tingretten og lagmannsretten bidratt til at A har fått en uriktig forståelse av sine prosessuelle rettigheter.”* Rt. 2010 s. 1483 viser at veiledningsplikten kan være særlig aktuell dersom det er grunn til å tro at de involverte ikke er kjent med en forholdsvis ny prosessregel av betydning for saken. I følge proposisjonen ville det vært saksbehandlingsfeil å ikke informere om nye regler

angående saksomkostninger under saksbehandlingen (Ot.prp.51 2005 s. 406). Veiledning som gjør dommeren inhabil, eller mangelfull veiledning, er saksbehandlingsfeil som kan overprøves ved anke.

Hva gjelder hvordan formell prosessledelse går overens med prinsippet om uavhengighet (3.4.2), så fremgår det av Ot.prp.51 (2005 s. 173) at veiledning om prosessuelle regler sjeldent vil frata rettens rolle som nøytral konfliktløser. Dette til tross for en forlenget mulighet for veiledning til selvprosederende i sju ledd. Sju ledd er gjeldende ved prosessuell veiledning og dommeren skal *"ta særskilt hensyn til behov parter uten prosessfullmektig har for veiledning."* Dette redegjøres mer i 3.5.5. Proposisjonen sier at det forventes at advokater har kontroll på det prosessuelle, men at det kan gis veiledning hvis det er nødvendig. Det skal avgrenses til små spørsmål, ikke situasjoner hvor advokaten har så mangelfull kunnskap at veiledningen blir for omfattende. Selvprosederende parter skal bli så opplyst om prosessen at de blir i stand til å kunne ivareta sine interesser, og føle seg fortrolig med det som foregår under prosessen (Ot.prp.51 2005 s. 406). Rt. 2008 s. 1449 viser at veiledning er i samsvar med § 29-21 begrenset til prosessuelle forhold som kan tenkes å ha *betydning* for avgjørelsen som skal treffes.

3.5.3 Materiell prosessledelse

Utgangspunkt for materiell prosessledelse er jordskifteloven § 6-16 andre ledd som sier *"Retten skal gi rettleiing til partene slik at saka kan få ei rett avgjerd ut frå ei faktiske tilhøva og dei aktuelle reglane."* Dette er en presisering av tvisteloven § 11-5 andre ledd. Materiell prosessledelse omhandler sakens innhold, altså det kravet saksøker retter mot saksøkte, samt innsigelser fra saksøkte (Robberstad 2013 s. 180). Det gir dommeren mulighet til å lede parten til å fremstille saken på en mer kompetent måte. Andre ledd har i tvisteloven § 11-5 en begrensning ved at veiledningen må være *"i samsvar med tredje til syvende ledd."* Leddet gir der ikke selvstendig plikt til veiledning hvis den ikke er i samsvar med påfølgende ledd (Schei et al. 2013 s. 413). Jordskifteloven § 6-16 andre ledd innehar samme begrensning ved å presisere i femte ledd at tvisteloven § 11-5 også er gjeldende.

Michelsen (1999 s. 122) tydeliggjør at ved materiell veiledning *"tar man sikte på at dommeren materielt griper inn i saken, for eksempel ved å sette partene på sporet etter mye anførsler eller innsigelser, ved å søke å kutte ut unødvendige ting eller ved å anbefale en bevisførsel utover den partene tilbyr."* Manglende veiledning kan føre til opphevelse av dommen etter anke. Robberstad (2013 s. 180) mener at dommeren gjennom aktiv utspørring kan *"bygge bro mellom saken slik*

parten har fremstilt den, og slik en kyndigere part ville ha gjort det.” Kyndigere part kan for eksempel være advokat. Dommeren er bundet av disposisjonsprinsippet med alt det medfører av tilnærming til krav, påstander og påstandsgrunnlag. Det er vanskeligere å nå riktig avgjørelse hvis parten legger frem saken sin på en dårlig måte, og bygger på galt faktum. Derfor skal dommeren sørge for at krav, påstand og påstandsgrunnlag er klargjort etter tvisteloven § 11-5 tredje ledd. Spesielt selvprosederende kan ha vanskeligheter med å få egen disposisjon til å gjenspeile hva de ønsker å få frem (Schei et al. 2013 s. 414). Retten kan spørre partene om deres prosesshandlinger virkelig er i samsvar med det de ønsker, og eventuelt gjøre de oppmerksomme på muligheter som er oversett (Hov 1999 s. 95). Tredje ledd skal sørge for at uklarhet ikke medfører at en part ikke får medhold. Klarhet vil også hjelpe motparten til å kunne komme med relevante motargumenter. Saken vil med andre ord bli bedre opplyst. Rt. 1983 s. 1418 viser at rettens plikt til å bringe klarhet i det som fremstår uklart går ganske langt ved at forsømmelse i å oppklare forhold gjennom spørsmål og oppfordring, vil kunne medføre saksbehandlingsfeil hvis det får konsekvenser for avgjørelsen som skal treffes.

De tre første leddene var skal-regler. Tvisteloven § 11-5 fjerde ledd hjemler at retten *kan* oppfordre en part til å ta standpunkt til faktiske og rettslige spørsmål som synes å være av betydning for saken. Det betyr at dommeren ikke har plikt til å utføre dette ved hver rettssak, i motsetning til skal-reglene. Femte ledd om oppfordring til å tilby bevis er også en kan-regel. I disse tilfellene vil det være opp til dommerens skjønn hvorvidt veiledning gis. Rt.1990 s. 791 om konkursbegjæring viser at det kan være saksbehandlingsfeil hvis retten unnlater å sørge for et bevis som kan være viktig og er lett å fremskaffe. Det fremgår av Rt.1993 s. 647 at det er en faktor om parten har vært bistått av advokat: *”Når A - som var bistått av advokat - ikke selv krevet innhentelse av ytterligere bevis, kan utvalget ikke se at saken lå slik an at lagmannsretten hadde plikt til å foreta ytterligere undersøkelser.”* Grunner som taler mot å fremskaffe bevis er prinsippet om upartiskhet. Hvis materiell veiledning etter fjerde og femte ledd innebærer inhabilitet skal den ikke utføres. Det som derimot taler for å utføre veiledningen, er om den bidrar til at tvisten får en riktig avgjørelse, jf. tvisteloven § 11-5 annet ledd. Retten kan bare klargjøre anførsler parten allerede har kommet med, ikke hjelpe parten å finne nye anførsler jf. tredje ledd. Her blir grensen mellom rådgivning og veiledning hårfin. Dersom en part går til sak av den grunn at han mener noe er hans fordi han har hatt det i sitt eierskap i 60 år og påstandsgrunnlaget er at han kjøpte det gjennom ordinært kjøp - skal dommeren da gjøre parten oppmerksom på at han sannsynligvis vil kunne vinne ved å pårope seg hevd? Måten dette kan gjøres på er i form av spørsmål. Disse spørsmålene må ikke være direkte råd, men være noe ledende slik at en alminnelig part klarer å plukke det opp. Robberstad (2013 s.

182) gir eksempel på hvordan: *”Har saksøker overveid om det kan være grunnlag for å påberope hevd i dette tilfellet?”*

Materiell veiledningen vil kunne gi parten et rimelig godt grunnlag for å innta standpunkter om hvilke prosesshandlinger vedkommende bør foreta (Ot.prp.51 2005 s. 406). For eksempel hvordan påstanden bør formuleres hvis parten ønsker en rettsfastsettende dom. Hvor grensen mellom veiledning og rådgiving går er noe som sannsynligvis ikke blir behandlet av Høyesterett, siden veiledning sjeldent ankes og i de tilfeller det gjøres så er det fordi veiledning har vært fraværende – ikke for omfattende (Robberstad 2013 s. 182). Materiell prosessledelse i jordskifteretten er tidligere behandlet av Camilla Bernt og Solfrid Mykland i Perspektiver på jordskifte, men de fokuserte hovedsakelig på rettsendrende saker, jf. jordskifteloven kapittel 3, hvor jeg ser på rettsfastsettende saker, jf. kapittel 4 (Bernt & Mykland 2009 s. 355).

Materiell veiledning er konfliktfylt og det er delte meninger om det. Før tvisteloven hadde tredd i kraft uttrykte Michelsen (1999 s. 102) skepsis til materiell prosessledelse i saksforberedelsen, og spurte om det i hele tatt bør utøves i saksforberedelse eller om det først og fremst hører hjemme under hovedforhandling. Kommentirutgaven til tvisteloven (Schei et al. 2013 s. 414) mener derimot at avklaringen bør skje så tidlig som mulig. Videre sier den at retten kan sørge for avklaring ved *”å stille spørsmål til partene eller ved å oppfordre dem til å klargjøre eller utdype sitt syn. Dette kan skje skriftlig under saksforberedelsen eller muntlig i rettsmøte under saksforberedelsen, under hovedforhandling eller i annet rettsmøte.”*

3.5.4 Aktiv saksstyring

Formålet om en forsvarlig, rask og effektiv saksbehandling er hjemlet gjennom å tildele mer makt til dommeren i rettsaken gjennom aktiv saksstyring, jf. jordskifteloven (2013) § 6-6:

”Jordskifteretten skal aktivt og planmessig styre saksførebuinga og saka for å oppnå rask, prosessøkonomisk og forsvarleg behandling.” § 6-6 bygger på tvisteloven § 11-6. Det kommer tydelig frem i tvisteloven at det er økt fokus på konsentrasjon og hurtighet for å få ned

saksbehandlingstiden (3.4.6). Aktiv saksstyring er dommerens virkemiddel for å oppnå dette, men det er adskillig skjønsmessig spillerom i hvilken grad en skal benytte seg av det (Schei et al. 2013 s. 421).

Ved norske domstoler var det lenge tradisjon for at dommeren var en nøytral, tilbaketrukket og passiv tredjemann. Dommeren har latt partene ta seg av disposisjon og kontradiksjon og så har han

avgrenset sin oppgave til å komme med dom (NOU 2001:32a s. 133). Dette har endret seg gjennom rettspraksis i senere tid og det er nå lovhjemlet at dommeren skal ha en aktiv rolle, jf. tvistelovens § 9-13 som sier: *”Retten skal sørge for at hovedforhandling skjer konsentrert og forsvarlig uten unødig tidsspille for retten.”* Det økte fokuset på å komme til avslutning kan kanskje gå ut over andre felt i domstolprosessen. For selvprosederende kan det gå ut over forsvarlig rettergang at dommeren går for fort frem. En grunn til at en ikke kommer til materielt riktig resultat kan i følge Robberstad (2013 s. 12) være at hurtigheten minker muligheten for bidrag av dommeren.

3.5.5 Prosessledelse overfor selvprosederende parter

Jordskifteloven § 6-16 tredje ledd sier *”Retten skal ta særleg omsyn til det behovet partar utan prosessfullmektig har for rettleiing.”* Dette er en gjengivelse av tvisteloven § 11-5 sjette ledd. Dette er en *skal*-regel og er rettens virkemiddel for å påvirke prinsippet om at ulikheter i ressurser ikke skal være avgjørende for sakens utfall, jf. tvisteloven § 1-1 andre ledd. Når selvprosederende møter motpart representert ved advokat oppstår en situasjon hvor partenes behov for veiledning kan være *”vesensforskjellig.”* (Schei et al. 2013 s. 417). Samtidig som en skal ta særlig hensyn til selvprosederende fremgår det av jordskifteloven § 6-16 sjette ledd: *”Retten må gi rettleiinga på ein måte som ikkje svekkjer tilliten til at han er upartisk. Retten kan ikkje gi partane råd om standpunkt i tvistesporsmål, eller om kva prosesshandlingar dei bør setje i verk.”* Dette er også lovfestet i tvisteloven § 11-5 syvende ledd. Tvistelovens proposisjon redegjør at veiledningen av selvprosederende ikke må utøves slik at tilliten til rettens upartiskhet blir svekket. Veiledning skal ikke utelukkende gis til selvprosederende, men også til advokater. Behovet for veiledning vil naturligvis være størst for de selvprosederende parter, men: *”Retten bør ikke bli så aktiv i sin klarlegging og veiledning at den langt på vei tiltar seg en undersøkende eller granskende rolle. Da vil den i vesentlig grad bevege seg utenfor den rolle den er tillagt i henhold til disposisjons- og forhandlingsprinsippet.”* (Ot.prp.51 2005 s. 406-407).

Retten vil muligens oppfattes som rådgiver av motparten når de klargjør visse opplysninger i påstandsgrunnlaget, men proposisjonen (Ot.prp.51 2005 s. 407) sier videre at retten ikke bør unnlate å foreta slik veiledningen av den grunn, og at det til og med kan oppstå behov for å gå enda lenger . Dersom parten ikke klarer å forstå hva dommeren forsøker på i veiledningen kan dommeren mer direkte si at et visst påstandsgrunnlag vil utløse en angitt rettsregel. Dette er en beskrivelse av veiledningen som har mottatt kritikk. Bernt og Mykland (2009 s. 341) understreker at retten i midlertidig ikke kan gå så langt i sin veiledning at den reelt tar rollen som partens prosessfullmektig. De kan heller ikke komme den selvprosederende part til unnsetning ved å ivareta den svake parts interesser i søksmålet, hvis han selv ikke makter dette på en adekvat måte. Det ville

ikke vært forenelig med rettens oppgave som nøytral konfliktløser. I en innstilling til dommeretiske regler (Aasland et al. 2007 s. 64) ble det i § 18 foreslått en regel om hvordan dommere bør forholde seg til selvprosederende parter:

”Dommeren må gi selvprosederende parter tilstrekkelig veiledning til at de blir i stand til å ivareta sine interesser, uten at tilliten til rettens upartiskhet svekkes. Der den ene side er representert med prosessfullmektig, må dommeren være særlig oppmerksom på at ikke forholdet mellom partene forrykkes. Om nødvendig bør dommeren anbefale den selvprosederende å anta en prosessfullmektig.”

Det kan være problematisk å ivareta rettens nøytralitet når retten har en plikt til å veilede, og det er viktig at veiledningen gis i en form som medfører at dette hensynet blir tilstrekkelig ivaretatt (Schei et al. 2013 s. 408). For mye veiledning kan også hindre tvistelovens hensyn til at det skal være en effektiv behandling. Hvis det kreves for omfattende veiledning til selvprosederende skal en heller anbefale å skaffe seg advokat. Prinsippet om at rettsprosessen skal være rask kan gå utover forsvarlig behandling hvis partene ikke får god nok informasjon om rettsprosessen. Dette viser hvordan veiledningen må balanseres for å ivareta kravene til saksbehandlingen, og hvordan kravene noen ganger kan være motsigende (3.3.2).

4. Utvalg

4.1 Innledning

Her presenteres utvalget. I 4.2 presenteres intervjuobjektene og 4.3 gjennomgår hver sak. Syv av sakene var rettsfastsettende saker etter 1979 lovens § 88 og 88a. Den siste saken ble behandlet etter ny lov § 4-1. Sakene gjelder følgelig grensefastsetting og rettsutgreiing. Rekvirenten var selvprosederende i fire av sakene og i syv av sakene vant parten med advokat. I dokumentanalysen av rettsbøkene kommer det frem at de selvprosederende parter og advokat har i hovedsak anført noenlunde samme mengde og dommene er grundig beskrevet. Sakene og intervjuobjektene er ikke nærmere beskrevet i oppgaven av hensyn til anonymitet. Derfor er også illustrasjoner av sakene utelatt. For mer informasjon om valg av utvalg gå til punkt 2.2 og 2.3.

4.2 Intervjuobjekter

Intervjuobjektene har ulik erfaring fra jordskifteretten. Ni selvprosederende ble intervjuet fra syv saker. De som var involvert i samme sak blir presentert som én part (2.3). Dette gjøres av anonymiseringshensyn og i tillegg var de i stor grad samstemte. Dermed er det syv selvprosederende parter i empirien.

De selvprosederende parters utgangspunkt varierte. Av yrkesbakgrunn var det blant annet pensjonerte lærere, politimann, offentlig ansatt og en med jobb i næringslivet. To valgte å være selvprosederende fordi de ikke visste at det var vanlig å benytte advokat i jordskifteretten, og trodde tvisten var såpass enkel å avgjøre at en ikke hadde behov for advokat. Et par andre valgte å være selvprosederende fordi de trodde de ville klare å fremstille saken godt nok selv. Én var stedfortreder for en kollega i samme firma, teknisk sett ikke en selvprosederende, men parten var ikke advokat så er derfor ikke ekskludert fra utvalget. To valgte å være selvprosederende på grunn av tro på egne ferdigheter kombinert med signaler fra jordskifteretten om at det ikke skulle være nødvendig med advokat. De hadde i tillegg erfaring med advokater gjennom offentlig sektor.

Økonomiske hensyn var også en faktor for at flere valgte å være selvprosederende.

Én av de selvprosederende sendte inn klage til tilsynsutvalget på dommerens adferd. Klagen omhandlet at det ikke var utført dommeradferd og god dommerskikk slik at det skaper tillit til domstolen og deres avgjørelser.

Det var to grunner til at de selvprosederende parter som tapte saken sin ikke valgte å anke. Noen mente det ville være for dyrt, mens andre så at avgjørelsen virket juridisk korrekt ut i fra hvordan dommen var beskrevet i rettsbøkene. Dette viser at rettssikkerheten til partene styrkes ved at viktige avgjørelser begrunnes, jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd, sjette strekpunkt. På grunn av avgrensingen av oppgaven, har jeg ikke forhørt meg med parten om var representert ved advokat om grunnen til at de ikke anket. Den siste saken har blitt anket, men er ikke behandlet ved innlevering.

Siden to av dommerne var dommer i to av sakene, var det seks dommere som ble intervjuet. Fire av dem var erfarne dommere. Én var jordskiftedommerfullmektig, og den siste hadde blitt ansatt som dommer for under et år siden. To av dommerne hadde kun vært borti saker med selvprosederende på ene siden og motpart representert ved advokat én gang tidligere. Åtte advokater ble intervjuet. Blant disse hadde seks mye erfaring fra jordskifteretten. Én hadde mindre erfaring, men lang praksis som advokat og mye erfaring med selvprosederende parter. Den siste var advokatfullmektig, involvert i sin første jordskiftesak og dermed første sak med selvprosederende motpart.

4.3 Saker

Sak 1 omhandlet rettsutgreiing og grensegangssak etter jordskifteloven (1979) §§ 88 og 88a.

Tvisten gjaldt hvorvidt rekvirenten hadde veirett over motpartens eiendom, samt omfanget og innholdet av veiretten og grensene for denne. Rekvirenten var representert ved advokat, og påstanden var at de hadde to meter brei veirett. Motparten la ned en påstand som ble påpekt av dommeren og ikke være et domresultat. Det ble dermed lagt ned ny påstand om at rekvirenten ikke har veirett. Advokaten fikk medhold i veirettsspørsmålet, og selvprosederende måtte dekke alle saksomkostninger.

Sak 2 var krav om rettsutgreiing og grensegangssak etter § 88a. Spørsmål var hvorvidt rekvirenten hadde veirett over motpartens eiendom. Rekvirenten var representert ved advokat og påstanden var at de hadde veirett. Det ble først utført forsøk på rettsmekling, men det ble fort klart at det ikke var grunnlag for enighet. Motpartene var to personer og de la ned felles påstand om at rekvirenten ikke har veirett. Påstanden ble utformet med hjelp av rettens leder, for så å bli opplest og vedtatt av partene. Grunnlaget for tvisten var om veiretten var en personlig rett for tidligere eier. Selvprosederende vant frem og part med advokat måtte dekke saksomkostningene.

Sak 3 var grensegangssak etter § 88 for fastsetting av to grensepunkter mellom tre eiendommer. Rekvirenten var etter saksforberedende møte representert ved advokat. Den ene motparten ga

uttrykk for at han ikke ville ha noe med eiendommen å gjøre, så han møtte ikke til rettsmøtet. Saken hadde dermed i realiteten én motpart. Påstandene for grensene ble påvist under befaring. I domsslutningen ble grensene fastslått som påvist av part med advokat. Selvprosederende måtte dekke alle saksomkostninger.

Sak 4 omhandlet rettsutgreiing og grensefastsetting. Rekvirenten var selvprosederende og motpartene var både selvprosederende og representert ved advokat. Motpartene vant saken og rekvirenten måtte dekke saksomkostningene.

Sak 5 var avklaring av grense mellom to eiendommer ut i sjøen, grensefastsetting. Det var tvist om hvor grensene gikk. Rekvirenten var selvprosederende og motparten stilte med advokat. Rekvirenten viste til kommunens kart og muntlige avtaler uten dokumentasjon. Advokaten viste til kart undertegnet av rekvirenten, samt midtlinjeprinsippet og rettspraksis. Advokaten fikk av jordskiftedommeren rett i sin påstand. Selvprosederende ble dømt til å betale sakens omkostninger.

Sak 6 var rettsutgreiing av veirett for rekvirenten over naboens eiendommer. Rekvirenten benyttet advokat. Retten kom frem til at det var tilstrekkelig sannsynliggjort at rekvirenten hadde veirett. Selvprosederende ble også dømt til å dekke sakens omkostninger.

Sak 7 omhandlet rettsutgreiing av bruksretter for rekvirentene tilknyttet naust. Rettene omhandlet rett til fiske, avgrensning av nausttomten og veitilkomst til naustet. Rekvirentene var selvprosederende, mens motparten hadde advokat. Motparten mente det kun var den ene rekvirenten som hadde rettigheter i området. I dommen vant part med advokat frem på samtlige påstander, bortsett fra å få dekket saksomkostningene. De ble tilkjent de respektive siden det var grunn til å få saken prøvd fordi den var tvilsom, jf. tvisteloven § 20-2. Jeg var observatør under rettsmøtet under sommerjobb 2015.

Sak 8 gjaldt rettsutgreiing tilknyttet rettigheter til reinsdyrjakt. Denne saken ble behandlet etter ny jordskiftelov § 4-1. Rekvirentene var selvprosederende og motparten benyttet advokat. Ved denne saken var jeg observatør under rettsmøtet og dommen var ikke i kraft da intervjuene ble utført. Motparten vant frem med sin påstand om at rekvirenten ikke hadde reinsdyrjaktrettigheter utover tillatt bruk av rettighetshaverne, men saken ble anket. Resultatet er dermed ikke rettskraftig ved innlevering av denne oppgaven. Men selvprosederende part tapte i første instans hvor situasjonen som belyses i denne oppgaven fremkom.

5. Behandles selvprosederende og advokat ulikt?

5.1 Innledning til de påfølgende kapitler

I kapittel 5, 6 og 7 presenteres empiri fra intervju med tilhørende analyse og drøfting. Kapittel 8 innehar sammenfattende drøftelser. Målet med de påfølgende kapitler er å utvide forståelsen av en situasjon som oppstår særlig i jordskifteretten. Det er undersøkt hvordan rettssikkerhet oppfattes av et utvalg av selvprosederende, advokater og dommere. Selvprosederende parter snakket konkret om saken fra utvalget, mens advokat og dommer snakket både konkret om saken og generelt (2.5.1).

Det klargjøres når advokat og dommer snakket om saken fra utvalget.

Delproblemstillingene er så store at de ble delt inn i egne kapitler. Som nevnt i punkt 1.5 vil ikke alle delproblemstillinger inneha tilbakemelding fra både selvprosederende part, advokat og dommer, men alltid bli sett fra *minst* to perspektiver. Ved å unngå at kun én type aktør evaluerer en delproblemstilling styrkes validiteten. Se punkt 2.6 og 2.7 for flere hensyn som må tas ved vurdering av empiri. Med hensyn til personvern er intervjuobjektene anonymisert (2.8).

Kapitlene består av følgende:

- Kapittel 5 er inndelt etter tema fra kapittel 3 hvor advokat og dommer mener det er forskjellsbehandling fra dommer, og det drøftes hvordan dette påvirker rettssikkerheten. Drøftelsen vil bli utført innenfor hvert punkt, siden delproblemstillingen er inndelt etter ulike tema. Kapitlet avsluttes med en oppsummering.
- Kapittel 6 ser på dommerens prosessledelse i saksforberedelsen, samt formell og materiell prosessledelse i rettsmøtet. Det utforskes også om prosessledelsen oppfattes som upartisk. Empirien bygger på tilbakemeldinger fra selvprosederende parter og advokater. Drøftelsene tas innenfor hver tematiske inndeling, med en oppsummering til slutt.
- Kapittel 7 utforsker hva de ulike aktørene synes om situasjonen og det drøftes om den bør unngås for å styrke partenes rettssikkerhet. Empirien består av tilbakemeldinger fra samtlige intervjuobjekter. Kapitlet har ikke tematisk inndeling, men inndelt etter aktører. All drøftelse blir derfor tatt i oppsummeringen.
- Kapittel 8 vil ha en sammenfattende drøftelse av oppfattelsen av rettssikkerheten. Det vil drøftes hva som kan forbedres og om det kan forventes forbedring med ny lov.

Empiri blir analysert fortløpende, noe som unngår repetisjon. Drøftelsene bygger på hverandre, slik at delproblemstillingene bør leses kronologisk. Empirien blir presentert kategorisk ut i fra type aktør: Selvprosederende, advokater og dommers uttalelser presenteres samlet innenfor den punktvisse inndeling. En svakhet med tematisk inndeling kan sies å være at intervjuobjektene føler det de har sagt blir tatt ut av sammenheng. Teknisk sett *er* det tatt ut av sammenheng, men styrkene overgår dette ved at det gir en ryddig og systematisk presentasjon.

Hovedproblemstillingen er som presentert i punkt 1.2:

Hvordan oppfattes rettsikkerheten i rettsfastsettende saker med tvist når selvprosederende part møter motpart representert ved advokat?

5.2 Innledning til kapittel 5

Første delproblemstilling er *"Behandles selvprosederende og advokat ulikt?"* Her utforskes dommers behandling av selvprosederende. Dette er relevant for hvordan de oppfatter rettsikkerheten til de selvprosederende parter. Det utforskes om det forventes like mye av en selvprosederende part som advokat, når de er motparter. Gjør de noe ulikt overfor selvprosederende? Delproblemstillingen tar utgangspunkt i veiledningsplikten i tvisteloven § 11-5 sjette ledd *"Retten skal under sakens gang ta særlig hensyn til det behov parter uten prosessfullmektig har for veiledning."* Dette er presisert i ny jordskiftelov (2013) § 6-16 tredje ledd som sier *"Retten må ta særleg omsyn til det behovet som partar utan prosessfullmektig har for rettleiing."* I tillegg til å se om retten er bevisst på dette, blir det belyst om det tas særlig hensyn innenfor andre områder også. Tilbakemeldingene er fra advokat og dommer selv – selvprosederende er utelatt. Dette er gjort fordi det vil være spekulasjon fra dem å vurdere om de ville blitt behandlet annerledes om de selv var advokater. En advokat har derimot sammenligningsgrunnlag for hvordan en selvprosederende motpart blir behandlet i forhold til en motpart som er advokat.

I hvert punkt vil advokatens tilbakemeldinger presenteres først, så dommernes.

5.3 ser på ulikheter i dommerens formelle prosessedelse. 5.4 ser på ulikheter i dommerens aktive saksstyring, 5.5 ser på advokat og dommers forhold til sent fremlagte dokumenter fra selvprosederende og hvordan det preger kontradiksjonen. 5.6 vurderer rettens mulighet til å fremlegge bevis, og dommerens forhold til hva som er å regne som fremlagte dokumenter, bevisumiddelbarhetsprinsippet. 5.7 er en oppsummering av hvordan rettsikkerheten oppfattes ut i fra 1. delproblemstilling.

5.3 Prosessledelse

Dette punktet utforsker dommerens prosessledelse i situasjonen, jf. jordskifteloven § 6-16 (3.5).

Dette er, som delproblemstillingen tilsier, avgrenset til *forskjeller* i behandlingen. Hva advokater synes om prosessledelsen er i kapittel 6. Dommere ble under intervjuet spurt hvordan de forholder seg til prosessledelse.

Advokat 4 påpekte at det er stor forskjell på de selvprosederende: ”Noen er vanlige folk som kanskje ikke forstår seg særlig mye på kompliserte spørsmål som skal opp. Da er det vanskelig for dommeren å forklare og gjøre seg forstått. Andre igjen har satt seg veldig godt inn i saken. Dommeren er god på å tilpasse seg kunnskapsnivået til de selvprosederende. De forventer mer fra advokater, men tilpasser seg dem også.” Han la til et sleivspark om at ”med selvprosederende parter så blir dommeren av og til en ”omsorgsperson for kverulanter” samtidig som man skal dømme.”

Slik materiell veiledning benyttes er det ifølge advokat 4: ”En fordel for selvprosederende parter. Lavere terskel ved dem. Inntrykk av at dommerne ikke gidder å spørre hvis noe er uklart fra advokater, noe som kan gi utslag for resultatet. Oftere stilles det spørsmål for å hjelpe selvprosederende til å komme til poenget, noe som er en forskjellsbehandling. Jeg synes det er helt greit. Advokaten har selv ansvar for å komme til poenget.” Advokaten understreket synspunktene senere i intervjuet: ”Hvis det er noe dommeren lurer på, så spør de oss også. Oppfattes det ikke som relevant så er det vi som må ta ansvar for det. Men de tar ikke tak i *alt* hos selvprosederende heller.”

Advokat 7 mente dommerne er mer årvåkne overfor selvprosederende parter og at de tar hensyn til dem uten faglig kyndighet. Han synes domstolen er mer forklarende og redegjør for rettens begrensninger. Advokat 3 derimot merker ikke noen forskjellsbehandling mellom advokat og selvprosederende parter fra dommer: ”Prosessreglene er like, jeg har ikke inntrykk av at dommer tillater mer ”sprell” fra en selvprosederende.”

I tilbakemeldingene fra dommerne kom det frem at ingen av dem hadde opplevd protest fra advokat for deres behandling av selvprosederende. Innenfor ulikheter i behandlingen sa dommer 2: ”Man må i større grad veilede en selvprosederende enn en advokat. Man må da være tålmodig og rettlede de fra feil.” Videre sa dommeren: ”Hvis en advokat har sluttinnlegg så stiller jeg ikke spørsmål, men hvis en selvprosederende har så stiller jeg spørsmål for å lede han inn på det retten skal ta en avgjørelse på.”

Dommer 1 mente veiledningen skal opprettholde tillit fra de involverte. Måten dommeren oppnår dette på er ved ”at rettsmøtet går for seg på en slik måte at advokaten har forståelse for at det er en selvprosederende med som trenger veiledning. Deretter får begge sider tillit til meg ved at jeg ikke går så langt i forhold til den selvprosederende parten at advokaten føler at jeg går inn i påstand og påstandsgrunnlaget, men at jeg har en saklig funksjon. Tillit er det viktigste. Møter partene med respekt, lar de si det de har på hjertet. Jeg forsøker å styre det på en best mulig måte slik at de har en god opplevelse etterpå og sitter igjen med et inntrykk av å ha vært gjennom en prosess som har vært rettferdig. Ikke hatt rettstap av å ha vært gjennom dette, men fått den veiledningen de har krav på, men ikke mer enn det. Hvis de ikke oppfatter det jeg har sagt to ganger så får det heller våge seg.”

Dommer 5 derimot, gjør ingen særlig forskjellsbehandling mellom advokater og selvprosederende, og gjør ingen forskjell i å opparbeide tillit mellom selvprosederende og advokater. Han er tilbakeholden med å snakke med parter i pauser og befaring, og mente at ved holde litt avstand er det lettere å opparbeide tillit fra de involverte. Om veiledningsplikten uttalte han: ”I utgangspunktet er det ikke regelmessig forskjell på veiledningsplikten mellom selvprosederende og advokat. Man legger selvsagt til grunn at advokat kan mer. Hvis det er behov for veiledning vil man registrere det på et tidlig tidspunkt, det har med måten vi tar i mot saker på. Kravskjemaet er ganske kort når det gjelder å beskrive hva saken gjelder. Får ikke vi nødvendig informasjon så er vi kjappe med å sende ut og be om at de legger ved mer og beskriver mer hva dette går i. Sånn at man allerede der forsøker å finne problemstillingen og behovet for veiledning.”

Kommunikasjonen kan være utfordrende ifølge dommer 2: ”Det hender at det er personer som er vanskelige å forstå. Fra tid til annen er det selvprosederende som ikke burde være selvprosederende. Utfordring å hale ting ut av dem, å styre og få dem til å forstå. I en faglig setting med bestemt formål, så er det enklere fordi man har noe man styrer de inn mot. Som dommer er det mitt ansvar at saken blir opplyst. Slik at jeg har noe å bygge avgjørelsen på, og mitt ansvar er å få overblikk over påstandsgrunnlaget til parten og hvis jeg ikke forstår hva de prøver å si, så må jeg gjenta i spørsmål hvordan jeg har forstått det, og få en bekreftelse på det.”

Dommer 3 mente: ”Man må i større grad forklare mer med teskje til selvprosederende, som for eksempel saksgangen i rettsmøtet.” Dommeren gjør ingen prosessuell forskjell på situasjonen med selvprosederende på ene siden og advokat på den andre, og legger opp prosessen og skriver rettsbok på samme måte som alltid. Dommer 5 snakker så enkelt språk som mulig: ”Vi er jo ikke jurister, i

motsetning til advokater. De kan muligens ha større vansker med å gjøre seg forstått enn oss. Jeg tilpasser språket til partene og forsøker å skrive på en folkelig måte slik at de forstår rettsboken. Samtidig er jeg bevisst på at om det ankes så skal det leses av lagmannsretten.”

Dommer 6 uttalte at det er utfordrende med spørsmålsstillende selvprosederende parter. ”Det er frustrerende når man ikke klarer å kommunisere med vedkommende, og samtidig holde tålmodigheten når man blir bombardert av spørsmål. Bare det å avsi forsikring kan være en utfordring.” Dommer 1 derimot trakk frem de selvprosederende som er ”veldig stille” som utfordrende, og som ikke sier mer enn de må. Dommer 6 trakk frem ulikhetet i oppbygningen av rettsmøtet: ”Møter er ofte raskere gjennomført med selvprosederende enn advokater som skal utbrodere, fordi man får partsforklaring, bevisføring og rettslig argumentasjon i ett. Det tar mindre tid enn når man skal dele det i tre, og det er meningsløst å dele det i den tredelingen med selvprosederende parter. Da redegjør jeg for at det blir flere bolker i ett siden det er vanskelig for parten å skille det, så da gjør vi det slik, og åpner for utspørring i en bolk etterpå.”

De fleste dommerne beskrev det ikke som utfordrende å forholde seg upartisk i saker hvor det er selvprosederende part på ene siden og motparten er representert ved advokat. Dommer 4 hadde mindre erfaring med situasjonen, derfor snakket han generelt om selvprosederende. Han sa at i behandlingen av partene kan de selvprosederende være ufine eller usaklige og at man ”kanskje ubevisst lener mot den andre siden. Men jeg tror ikke det er en faktor når jeg setter meg ned og skriver dommen. Det er viktig at jeg i veiledningen ber folk være saklige og slår ned på om noen skulle snakke i munnen på de som har ordet. Unngår man det før det skjer så slipper man at det skal prege rettsmøtet. Jeg poengterer også før de snakker at man holder seg til saken, det hjelper for å holde meg selv ubevisst upartisk. Jeg tror det å holde seg upartisk samtidig som en skal gi særlig veiledning til selvprosederende kommer med erfaring. Jeg har det bakhodet hele tiden hvordan jeg formulerer meg.”

Dommer 2 uttalte: ”Problemet er ikke å være upartisk, men å ikke gi en opplevelse av at man er partisk. Det kan ganske greit håndteres ved at den generelle informasjonen gis ut i rommet, fremfor å se direkte på parten du forsøker å nå med informasjonen. Det kan jo være at det er en selvprosederende part som er på viddene i forhold til de materielle, og man ser seg nødt til å informere om generelle rettsregler som gjelder fast eiendom. Da beveger man seg med en gang farlig nær grensen. Prosessuell veiledning er en pliktig til å utføre, men man skal ha tungen rett i munnen ved materiell veiledning.”

Dommer 6 mente det ikke er en utfordring å være upartisk i situasjonen, men mente det er en ”øvelse i å ikke flagge standpunkt fordi når man hører parter og advokater, så kan man sitte å tenke hvordan man selv ville fremført. Jeg kan tenke: ”Nå bør han si.” Da har jeg allerede tenkt tanken, så da er det ikke galt å lede han mot det han bør snakke om. Men jeg må ikke rådføre han med hva han bør si. Det er vanskelig, lytter heller med ytterst stor velvilje, og så forsøker jeg å oppsummere. Da kan jeg omformulere det parten forsøker på, til å være mer juridisk. ”Stemmer det?” Da får det en skarpere ordlyd, og passer mer til rettsreglene. Når man gjør den slags så må man også utforme påstanden, siden mange kommer i retten uten en påstand. De mener grensen går et annet sted enn motparten, men har ikke beskrevet den konkret. Da bruker jeg den oppsummeringsteknikken, og kanskje trekker dem litt lenger. For eksempel kan de snakke om at de har benyttet veien i så lang tid, så spør jeg om de hevder bruksrett. Så er det nå sagt. Har du en god advokat på andre siden, så kan han si at hevd kan umulig foreligge, selv om det er akkurat det som foreligger.”

Jeg spurte dommerne hvor langt de var villig til å gå i veiledningen. Dommerne forholdt seg til tvisteloven § 11-5 og forskriftene. Det varierte hvor langt de gikk, men få var villig til å gå forbi rammene for veiledning for å sikre riktig resultat. Enkelte var hypotetisk sett villig til det, men de hadde ikke vært borti en situasjon som gjorde det nødvendig. Det måtte i så fall være *helt* unntaksvis. Dommer 6, som ga uttrykk for å gå lengst i prosessledelsen, sa: ”Om advokat tromler over selvprosederende, så har man veldig lyst til å si til selvprosederende at det trenger ikke være slik. Jeg kan nok da gå så langt at jeg gjør saksbehandlingsfeil fordi det ikke skal bli en *feil*, det er uetisk av advokaten å kjøre over motparten.”

Dommer 5, som ga uttrykk for å strekke veiledningen minst, sa: ”Er nok ikke den som går lengst. Det er nok et stort steg mellom hvor langt jeg går, og hvor langt jeg kan gå.” Da jeg spurte han om hva han syntes om veiledningsplikten sa han: ”Synes den fungerer. Jeg opplever ikke dette som problematisk. Det er helt sikkert noen som mener det bør veiledes mer. Utgangspunktet mitt er at de fleste kan lese og kan finne informasjon lett tilgjengelig andre steder. Så må man ha som utgangspunkt at de fleste vet hva en domstol er, ikke mange ville spurt en tingrettsdommer om ”er det ikke sånn og sånn”.” Dommeren poengterte senere at han: ”Hjelper ofte med utforming av påstand. Forklarer hva det er og skriver den selv. Spør om det var det de mente, og protokollere at den er utarbeidet ved hjelp av meg.”

Dette punktet viser at innenfor verdiene og hensynene etter jordskifteloven (2013) § 1-1, var det tillit til retten som ble trukket frem. Det kommer også frem at det kan være ulik oppfatning av hvilke hensyn som skal tas til selvprosederende, hvor enkelte mente det ikke er regelmessig forskjell på veiledningsplikten. Dette strider med retningslinjene fra jordskifteloven § 6-16 tredje ledd. Andre igjen tilpasser seg kunnskapsnivået til partene og kommuniserer deretter.

Det kom også frem at det varierer hvor langt dommerne går innenfor rammene for veiledning. Noen strekker så langt som mulig, mens andre var bevisst på at de ikke gjør det. Dette kan tyde på at det er ulik grad av veiledning fra dommer til dommer. På den andre siden er det ingen rettspraksis som fastslår tydelig hva som er grensene for veiledning. Som Rt. 1983 s. 1418 viste (3.5.3), går rettens plikt til å bringe klarhet i det som fremstår uklart ganske langt. Hvis retten forsømmer å oppklare forhold gjennom spørsmål og oppfordring, vil det kunne være saksbehandlingsfeil hvis det får konsekvenser for avgjørelsen som skal treffes. Dommer 3 mente han holdt seg langt innenfor grensene for veiledning, men gjør samtidig mye ved utforming av påstand. Kanskje det dommer 3 mener er langt innenfor grensen, er i ytterkant i følge andre? Dommer 6 var hypotetisk da han skulle forklare hvor langt han var villig til å gå, noe som kan tilsi at veiledningen er mer lik enn svarene skulle tilsi. Dette kan tyde på at de selvprosederende parter og advokater i resten av kapittelet har blitt tildelt noenlunde samme grad av veiledning. At dommerne har ulikt forhold til veiledningsplikten stemmer med funnene i Eek (2013).

Det kom frem at det foregår ulik praksis overfor advokater og selvprosederende i det å stille oppfølgingsspørsmål i sluttinnlegget, hvor man leder den selvprosederende mot det som det skal tas avgjørelse om. Denne hjemmelen kan regnes som en *plikt* ut fra omstendighetene i den konkrete saken, jf. Rt. 1950 s. 981 hvor lagmannsretten ikke hadde innhentet nærmere opplysninger om det forelå leie eller kjøp. Dette er hjemlet i § 11-5 fjerde ledd, som er en av *kan*-reglene innenfor materiell veiledning (3.5.3). Det er dermed i dommerens retningslinjer å kunne forskjellsbehandle de ulike parter innenfor dette.

5.4 Aktiv saksstyring

Retten har etter jordskifteloven § 6-6 og tvisteloven § 11-6 en plikt til aktiv saksstyring (3.5.4).

Dette skal ivareta proporsjonalitetsprinsippet (3.4.6) som er et av virkemidlene for å styrke rettsikkerheten. Her utforskes hvordan dommerne benytter denne overfor selvprosederende parter kontra advokater.

Advokat 6 mente: ”Takhøyden er mye større for en selvprosederende, og det må den nesten være. I en sluttprosedyre kommer det frem litt forskjellig. Det er lettere å stoppe en advokat, fordi de har et profesjonelt forhold til det, i motsetning til en selvprosederende som kanskje er der for første gang.”

Advokat 5 uttalte: ”En selvprosederende som ikke er jurist kan slite med å snakke om sakens kjerne og ikke minst formulere påstandene sine. En advokat som er på ville veier vil tidligere få beskjed om det av dommer og deretter korrigere seg selv.” Advokat 2 sa: ”En selvprosederende er mindre flink til å holde seg til hva som er tvisten, og drar inn alt slags som ikke har noe betydning.” Videre mente han ”i jordskiftesaker er ofte verken dommer eller advokat særlig opptatt av de formelle skranker, vi lar ikke formaliteter stoppe noe. Tror ikke noen er det, ikke som jeg har opplevd årene jeg har vært involvert. Dette er helt klart til fordel for de selvprosederende.”

Hvorfor dommeren lar være å bryte inn, når selvprosederende parter legger frem saken, trodde advokat 6 var: ”Da kan den selvprosederende i hvert fall ikke si at han ikke kom til ordet.” Advokat 4 mente også at dommeren ikke blander seg i så stor grad og sa: ”En lar de selvprosederende få tømme seg, og når de er ferdige så stiller man et par spørsmål for å få klarhet i anførsler, så lar man resten ligge. Han vet at når domskrivningen kommer, så er det lettere å forklare der at det ikke hører hjemme. Dette er en måte å unngå konflikter på.” Advokat 5 underbygget at dommer ikke blander seg noe særlig og mener påstandsformuleringen til den selvprosederende i saken fra utvalget var ”under endring hele rettssaken”, og advokaten selv måtte i saksforberedelsen ”presse frem hva de ønsket at retten skulle ta stilling til.”

Dommerne underbygget hvordan advokatene oppfattet den aktive saksstyringen. Dommer 1 uttalte at han er friere overfor selvprosederende parter i saksfremlegget: ”Noen har et veldig behov for å komme frem med ting og det synes jeg de skal få lov til. Man skal ha respekt for at de får komme frem med sin versjon og får tømt seg litt, om de går utenfor tema så tillater jeg det. Jeg er ikke særlig firkantet overfor selvprosederende, men presiserer hva rettsmøtet skal handle om. Men de må få føle at de blir verdsatt, noe som balanseres mot behovet for å avskjære.”

Dommer 2 sa aktiv saksstyring med avskjæring ovenfor selvprosederende er en helt nødvendig, men at en må vurdere det opp mot om det er like greit å la dem tømme seg. ”Balansegang, fordi holder retten for stramt løp så kan det bli ubehagelig, og da kan det låse seg for selvprosederende.” Dommer 3 mente: ”Det er vanskelig når noen kommer med uviktige dokumenter i forhold til tvisten og repeterer seg selv fordi det er så viktig for dem, samtidig sitter advokaten og stirrer på deg og lurert på når du skal avbryte. Det må balanseres når man skal la dem tømme seg og når man skal bryte inn. På et tidspunkt må man bare gjøre det.”

I balansegangen mellom å holde prosessen effektiv mot selvprosederende parter manglende erfaring sa dommer 5: ”Det er mer viktig at partene føler at de har fått sagt og gjort sitt. Selvprosederende føler ofte en trang til å snakke om ting som ikke ligger til saken, og da må man veie det å korte dem ned litt mot at de føler de får sagt alt relevant. Det varierer, ta en vurdering der og da hva som er viktigst.” Dommer 6 tar til tider en mer aktiv rolle i parts- og vitneutspørringen. ”Å få til en fornuftig parts- og vitneutspørring er det opplagt mest utfordrende med selvprosederende. Ofte sjeldent relevant, eller at svaret blir lagt i munnen på dem. Blir fort en monolog fra den selvprosederende. Blir fort Law & Order-utspørring. Det hender at jeg har skjært gjennom og tatt over vitneutspørringen fra den selvprosederende.”

Oppsummert er det mindre aktiv saksstyring overfor selvprosederende parter. Ingen av advokatene virket misfornøyde med at dommeren hadde lavere terskel for å avskjære dem, sammenlignet med selvprosederende parter. I rettsbøkene er det i hovedsak nedført noenlunde like mengder med anførsler. Tilbakemeldingene viser at dommeren har en mer tilbaketrasket rolle overfor selvprosederende. Rettssikkerheten skal ivaretas gjennom blant annet effektiv og forsvarlig behandling, jf. jordskifteloven § 1-1, men intervjuobjektene virket å oppfatte effektivitetsfokus overfor selvprosederende som noe som går ut over forsvarligheten. Det regnes som mer forsvarlig å avgrense en advokat enn selvprosederende for å opprettholde effektiviteten. Dette går overens med det som står i punkt 3.5.4 at hvis dommeren går for fort frem så kan det gå ut over forsvarlig rettergang for de selvprosederende parter. Innføringen av hjemmel om aktiv saksstyring var i henhold til hvordan dommeren hadde gått over til en mer aktiv rolle i rettspraksis (3.5.4). Uttalelsene viser at dommerens rolle som nøytral, tilbaketrasket og passiv tredjemann fortsatt er i bruk til tross for innføringen av hjemmelen i jordskifteloven § 6-6 og tvisteloven § 11-6. Robberstad (2013 s. 12) mente hurtighet minker muligheten for bidrag av dommeren. Tilbakemeldingene viser at mangelen på hurtighet fremkommer også for å opprettholde *tilliten* til

retten ved at partene får sagt det de ønsker. Dette stemmer overens med Schei et al. (2013 s. 336) som sa hensynet til forsvarlighet må veies mot å opprettholde konsentrasjonen.

Til nå har det vært en felles forståelse av behandlingen av selvprosederende parter kontra advokat. Neste punkt vil demonstrere en situasjon hvor det er uenighet mellom advokater og dommere.

5.5 Kontradiksjon

Dette kapittelet må ses i sammenheng med kapittel 3.4.4 som omhandler kontradiksjonsprinsippet. Under intervjuene dro intervjuobjektene samtalen mot det de syntes var viktig. Advokatene var opptatt av at selvprosederende har en tendens til å dra frem nye bevis i selve rettsmøtene. Advokat 2 forklarte: ”Dommere viser en større forståelse for å godta noe som kommer sent frem fra selvprosederende, i forhold til hvis det hadde kommet fra en advokat. De selvprosederende møter en større forståelse enn hvis en advokat hadde gjort det samme.” Advokat 8 syntes dette er en overkompensering av å ta særlig hensyn til selvprosederende parter. Advokat 8 sa at når bevis først blir fremlagt i retten gir dommeren dem ofte lov å bringe det frem, og: ”Hvis jeg står på det formelle så får jeg muligens retten mot meg siden det er et psykologisk moment inni dette. Jeg er redd for å overkjøre den selvprosederende, som kan ses på som den svakere part. Det er en uting at de ”slipper unna” med å legge frem bevis sent. Nye bevis medfører at vi ikke har mulighet til å nyansere bildet ut i fra det de bringer frem. Vi hadde muligens dokumenter som vi valgte å ikke ta med på grunn av manglende relevans før de nye bevisene ble fremlagt.”

Advokat 3 utbroderte problemet og trakk som advokat 8 frem det psykologiske momentet ved situasjonen: ”Hvis en selvprosederende legger frem et nytt dokument under rettsmøtet, så kunne jeg i utgangspunktet protestert. Men så blir det slik at jeg gjør en strategisk vurdering hvor jeg spør meg selv om det blir for voldsomt at jeg griper inn, i og med at styrkeforholdet er skeivt ved at klienten min er der med meg som advokat. Hvis jeg går knallhardt ut mot han som trekker frem nye papirer så er jeg redd for antipati hos dommerne. Jeg er redd for at de tenker at jeg skal roe meg, redd for at hvis dommeren synes synd på den selvprosederende så vil det få utslag på domsutfallet. Det er sjeldent det er sjokkerende nye ting, siden jeg i utgangspunktet skal ha gjort jobben min. Det skal i utgangspunktet ikke dukke opp noe nytt under hovedforhandling. Det er de gamle dokumentene som er viktige, hvis det kommer nye dokumenter så har de sjeldent betydning. Hvis de har klart å hoste opp en skylddeling som viser at de har rett, så mener jeg det *er* rett at den blir vist under hovedforhandling. Det er feil at den skal bli avskjært, et dokument som løser saken den ene eller andre veien. Feil overfor min klient også: Vi vil kanskje vinne fordi det dokumentet blir lagt vekk,

men det vil komme en anke som vi taper. Det blir ofte rent kyniske kostnadsvurderinger. Vi har ikke noe å tjene på det.”

Advokat 6 uttalte: ”Det er alltid utfordrende å ha en selvprosederende i retten. Når noen er selvprosederende så vet man ikke hva som kan skje, av og til dukker nye dokumenter opp og usakligheter. Hvis dommeren godtar alt som kommer så har hele saksforberedelsen vært meningsløs, og kontradiksjonen for den som har advokat får ikke forberedt seg, fordi man skal godta alt som kommer fra den selvprosederende. Det er en balanse.” Advokaten påpeker videre at ”Hvis en part legger frem nye faktum i rettsmøtet og får medhold så er det ofte vanskelig å få anket, siden det er krav om at tvistesummen skal være over 125 000 kr. Det er irriterende, når man ikke har fått mulighet til å forberede motsvar til faktum som dukker først opp i rettsmøtet. Det bør helst ikke være slik at man får lagt frem nye dokumenter i rettsmøtet.” Advokaten trakk frem et tidligere eksempel hvor hun ”hadde dokumenter som kunne vært motsvar men hadde ikke grunn til å ta de med siden det ikke var det saken opprinnelig handlet om.” Advokat 1 påpekte også dette: ”Ankemulighetene i jordskifteretten er veldig begrenset. Det må være over 125 000 kr for å få anket til lagmannsretten. Dette gjør at det bør være så god prosess som mulig i jordskifteretten.”

Advokatene snakket om dette med sent fremlagte dokumenter som et stort problem, dommerne var derimot mer bagatelliserende ovenfor dette. Dommer 2 mente: ”Det er vanlig at selvprosederende ikke har forstått dette med saksforberedelse og drar frem en skylddeling under rettsmøtet fra lommen. Da spør jeg om advokaten har noen innvendinger. Vanlige er at de ikke har det. De ber om tid til å se på det så sier de greit. Man kan si at advokatene viser romslighet. Selvprosederende ville nok heller protestert hvis advokat hadde dratt frem skylddeling, da ville nok protesten kommet. En garvet advokat vet at en bevisavskjæring vil møte seg selv i døren for plutselig har det snudd og det er de som er for sene.” Dommeren mente at ”de fleste advokater er forsiktig fordi de har erfart at det ikke lønner seg. At de fort kan tape på å kjøre prosess på alt.”

Dommer 5 mente heller ikke at det utgjør et stort problem, og sa om de selvprosederende: ”Det kan være de kommer med nye momenter om faktum som de sier der og da i rettsmøte, hvor den som har advokat blir overrumplet. Det hender av og til, men går som oftest veldig greit. Ofte er det ikke dokumenter av betydning som kommer inn sent.” Senere i intervjuet presiserte dommeren igjen at han ikke opplever dette med fremleggelse av nye bevis som et problem. Rettsmøtets gang blir noe mer rotete når det er selvprosederende på ene siden ifølge dommer 6, og begrunner det med sent fremlagte dokumenter: ”Det vanskeligste med selvprosederende er at de kommer med helt nye

moment i sin partsforklaring, og gjerne etter bevisføring. Jeg har en gjennomgang av møtets gang hvor jeg sier at alt må komme i første del, men det blir mer eller mindre syndet mot, men ofte er de nye merknadene et skuldertrekk fordi beviskraften er så liten at motparten ikke gjør noe vesen ut av det. Jeg har hatt saker hvor det ble helt avgjørende for naboforholdet at parten fremsatte dokumenter for sent. Advokaten slo ned på det, og det syntes jeg var litt leit, for saken var nok vunnet uansett. Men i forhold til å reparere naboforhold var det uheldig. Det sementerte et dårlig naboforhold for all fremtid at han ikke fikk lagt frem det beviset i påstandsgrunnlaget.”

Dette punktet viser at det er uenighet i mellom advokat og dommer i hvilken grad det er problemfylt at nye dokumenter dukker opp sent i rettsprosessen. At saken blir fullstendig opplyst er en plikt i samsvar med disposisjonsprinsippet, jf. tvistelovens § 21-4 (3.4.3). Samtidig sier § 1-1 annet ledd at for å oppnå rettssikkerhet skal *”partene få innsyn i og mulighet for å imøtegå motpartens argumentasjon og bevis.”* Dette er kontradiksjonsprinsippet og kalles i Rt. 1990 s. 8 en ”grunnsetning i vår prosessordning”(3.4.4).

Kontradiksjon er en forutsetning for forsvarlighet. Det er lovfestet i jordskifteloven (2013) § 6-2, tredje ledd hvor det fremkommer: *“Kravet skal utformast slik at det gir grunnlag for ei forsvarleg behandling av saka.”* § 6-2 er en presisering av tvisteloven § 9-2. Kravet skal etter § 6-2 andre ledd, bokstav e, nevne: *“(…) kva bevis som vil bli førte, og annan dokumentasjon.”* Uttalelsene tyder på at ikke all sentral dokumentasjon blir nevnt i saksforberedelsen og kontradiksjonen er ikke optimal hvis parten ikke fikk foranledning til å *forberede* seg på å imøtegå det motparten påberoper seg (3.4.4). Kontradiksjonen er ikke optimal hvis nye bevis som endrer påstandsgrunnlaget dukker opp først i rettsmøtet. Om motparten krever utsettelse for å ta stilling til det nye påstandsgrunnlaget, kan retten nekte den selvprosederende parts prosesshandling, jf. tvisteloven § 16-6 tredje ledd som henvises til i § 9-16 som var gjeldende i jordskifteloven fra 1979, jf. § 97. En utsettelse vil øke kostnaden og for å ivareta rettssikkerheten, men vil saksbehandlingen og kostandene da stå i et rimelig forhold til sakens betydning? Dette vil gå ut over proporsjonaliteten (3.4.6).

Tilbakemeldingene har sammenheng med regelen om prosessuell preklusjon, jf. tvisteloven § 9-16 hvor det fremgår: *”Etter avsluttet saksforberedelse kan en part ikke mot motpartens protest sette frem nye krav, utvide påstanden til et fremsatt krav, sette fram et nytt påstandsgrunnlag eller tilby nye bevis med mindre det skjer før hovedforhandlingen og er foranlediget av motpartens sluttinnlegg, eller retten tillater det.”* Advokaten har loven på sin side hvis han nekter dokumentene fremlagt. I praksis utspiller det seg annerledes hvor det er psykologiske moment inni bildet. Retten

har også etter paragrafen mulighet for å tillate nytt påstandsgrunnlag om enkelte vilkår er oppfylt. Advokaten risikerer dermed at dokumenter som han nekter fremlagt, likevel blir tillatt av retten.

Samtidig vil det sannsynligvis bli en ankerunde dersom en nekter et dokument fremlagt, og et prinsipp for å ivareta rettssikkerheten er at viktige avgjørelser skal kunne overprøves, jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd syvende strekpunkt. På grunn av proporsjonalitetsprinsippet er grensen for å anke formuesverdier kr. 125 000 uten lagmannsrettens samtykke (3.4.6). Siden jordskifteretten ofte behandler små verdier det en mulighet for at en ikke kan anke, noe som setter enda høyere krav til saksbehandlingen i jordskifteretten. Nye dokumenter i rettsmøtet utfordrer dermed flere prinsipper for ivaretagelse av rettssikkerheten: Kontradiksjon- og proporsjonalitetsprinsippet og at viktige avgjørelser skal kunne overprøves, jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd.

5.6 Bevis

Dette kapitlet omhandler bevisfremleggelse og må derfor ses i sammenheng med kapittel 3.4.5. Innenfor forskjellsbehandling ved fremleggelse av dokumenter dro advokat og dommer frem ulike momenter. Advokat 1 spekulerte i om det gis forskjellsbehandling i bevisføring: ”Dommeren fortalte oss om noen målbrev som vi ikke hadde hatt tid til å finne frem, og da sa han at det burde vi ha funnet. Det er ikke sikkert at han bare hadde sagt ”det burde dere funnet” til en selvprosederende part, da hadde de kanskje funnet dem frem selv, for jeg har blitt informert om at det er noe som jordskifteretten har tilgang til.” Advokaten trodde dommeren tenkte at en advokat må ha greie på slike ting og dermed ikke trengte hjelp.

Ingen av dommerne var innom tema som advokat 1 her trakk frem, men jeg ønsket å belyse hva dommerne hadde å si om dette. Dette er dermed én av de to gangene som medførte unntak fra å avgrense innsamling av empiri til intervjurundene. Jeg tok kontakt med to tilfeldige fra utvalget via telefon og mail, og spurte de hvordan de forholdt seg til § 6-15 fjerde ledd. Dommer 2 svarte på telefon i hovedsak: ”Jeg vet det er retter som uten videre henter inn dokumenter. Retter som rutinemessig legger inn dokumenter. Jeg mener det er feil, og formidler til partene at det er de som skal føre bevis. Fare for å innhente noe som er veldig til nytte for ene parten.” Jeg spurte da om målet ikke uansett er å nå materiell sannhet. Dommeren svarte: ”Si at retten fremlegger en skylddeling fordi vi anser det som et viktig dokument, så kan det hende retten overser at det fins flere tinglyste dokumenter som kan være like viktig, bare for motparten.”

Dommeren sa videre: ”Utgangspunktet er at saken skal være opplyst. Vi oppfordrer partene til å sørge for bevis. Ofte innhenter selvprosederende inn informasjonen selv, men det *er* parter som ser for seg at vi skal framsette det. Hvis det er lett tilgjengelig, da gjør vi det. Vi har en del arkivmateriale, gamle jordskiftekart etc. Vi kan skrive til selvprosederende parter at vi har materiale som kan være relevant siden vi har en ekstra plikt til å veilede dem. Men det er sjeldent vi ringer og sier ”hør her du bør fremskaffe mer bevis.” Men hvis de ringer til oss, så kan vi sette dem på sporet om at de bør fremskaffe for eksempel vitner. Med selvprosederende så henviser de ofte til hva andre personer har sagt uten at de er innkalt til vitne.” Dommer 2 kom så uoppfordret inn på det advokaten hadde trukket frem: ”Jeg vil si en ting til angående dette i forhold til problemstillingen din: En del praktiserer at hvis det er mangel i bevisføringen, og det er advokaten som ikke har gjort jobben, så er det lettere å overse det. Dette fordi det er det er advokaten sin plikt å opplyse, og de er profesjonelle. Derfor bør de vite om bevisene. Kanskje ikke rett å tenke sånn, men det blir ofte sånn. Man gjør mer for selvprosederende parter. Det kan jo være advokaten velger å ikke legge frem bevisene bevisst. Vi vet aldri helt hvordan en advokat velger å legge opp saken, og er derfor litt tilbakeholdne.”

Dommer 1 svarte over mail: ”§ 6-15 fjerde ledd tenker eg er viktig for å få saka godt nok opplyst. Dvs. at jordskifteretten, dersom den sit inne med opplysningar som partane tydelegvis ikkje har, kan informere om dette. Dersom det ikkje er motforestillingar, vert beviset lagt fram. Eg tenker at det må vere eit viktig bevis, som er tilgjengeleg. Døme kan vera eit gammalt jordskiftekart. Eit anna hensyn er sjølvprosederande partar som ikkje har ressursar for å ivareta interessene sine, og saka betyr mykje for vedkomande. Det er i samsvar med tvistelovens formål at behandlingen skal vera rettferdig, og advokatar vil neppe setje seg imot at det blir lagt fram bevis i slike tilfelle.”

Under intervjuene snakket dommerne mer om hva som var å regne som fremlagt. Dommer 2 mente han står litt friere i vurdering av hva som er fremlagt fra selvprosederende: ”I forhold til vurdering av faktum og rettsregler så mener jeg at vi, spesielt når det er selvprosederende, må stå litt fritt i å vurdere ut i fra det som står framført, selv om det ikke er uttrykkelig framført. Du ser at den selvprosederende ikke vil vinne frem med det prinsipale, men ville vunnet frem med hevd, så mener jeg det er rett å styre de inn mot det, på en varsom måte. Kan sikkert provosere advokat på motsatt side, og blir den veiledningen avblåst av selvprosederende så forholder vi oss til det. Jeg er villig til å tøyne grensen for veiledning så langt den går, det er jeg mer enn villig til å gjøre, men ikke lenger enn det jeg selv anser som grensen. Holder meg innenfor disposisjons- og kontradiksjonsprinsippet. Men når man ser på dokumentene og ser at det som ikke er nevnt av partene er det sentrale, da

mener jeg det er riktig å opplyse om det til partene og gi en reassumering, hvor man gjenopptar forhandlingene selv om de er avsluttet. Eventuelt gi anledning til å avklare det gjennom skriftlig forhandling, slik at man får anledning til å bygge på det. Sikkert ulik praksis der. Yngre sikkert mer opptatt av det, mens vi eldre sier ”jaja, dokumentene ligger jo der.” Jeg er forsiktig med å tenke slik, det skal jo være muntlige forhandlinger.”

Dommer 6 snakket også om hva som regnes som fremlagte dokument og tar seg mindre friheter når ene parten benytter advokat: ”Hvis ene parten benytter advokat må jeg faktisk sjekke at det er lest av enten meg eller andre. Hvis begge parter er selvprosederende og viser til samme dokument uten å lese teksten, så tenker jeg at det er dokumentert.”

Som advokat 1 sa har jordskifteretten tilgang til å finne bevis selv (3.4.5). Rt. 1990 s. 791 om konkursbegjæring viser at det kan være saksbehandlingsfeil hvis retten unnlater å sørge for et bevis som kan være viktig og er lett å fremskaffe. Advokat 1 spekulerte i dommeren ikke fremskaffet bevis på grunn av høyere forventninger til advokat. Høyesterett har vist at det er en faktor at parten har vært bistått av advokat, jf. Rt. 1993 s. 647. Dommen viser at hvor parten har vært bistått av advokat, skal det mye til for at retten har en plikt til å innhente bevis. Dommer 2 bekreftet langt på vei at dette er tilfellet, men det kan være at i den konkrete sak valgte dommeren å la være å fremskaffe beviset fordi det ikke ble ansett å være viktig. Tilbakemeldingen fra advokat 1 viser at dommerens tilbakeholdenhet med å hjelpe advokater har svakheter når dokumentene ikke er bevisst utelatt fra advokat sin side.

Punkt 3.4.5 redegjør for hva av dokumentbevis som er å regne som fremlagt. Forarbeidene sier man ikke kan regne dokumenter som ikke leses opp som dokumentert, med mindre det leses opp enkelte deler. Poenget er å ivareta kontradiksjon. Det vil være problematisk i forhold til kontradiksjonsprinsippet hvis motparten ikke har hatt mulighet til å imøtegå det som ligger i dokumentene (3.4.5). Det er ikke mange rettsavgjørelser knyttet til bevisumiddelbarhetsprinsippet, noe som kan tyde på at dette ikke er noe stort problem. Kanskje manglende anker på dette området er fordi dommerens friheter er tatt for nå materiell sannhet. I forhold til teorien og rettspraksis i LA-2014-54169 og Rt. 1963 s. 996 (3.4.5) befinner dommerne seg i gråsonen i forhold til hvordan en skal forholde seg til bevisfremleggelse. Dommer 6 går noe forbi dette ved å anse henvisning som dokumentert. På den andre side kan kontradiksjonen sies å være ivaretatt ved at begge parter henviser, ikke bare den ene. Dommer 2 henter til at en også kan anse dokumenter som ikke er

henvist til i det hele tatt som dokumentert, men understreker at en skal være forsiktig med å tenke slik. Det ville i så fall ikke vært i henhold til retningslinjene for bevisumiddelbarhet.

5.7 Oppsummering

Med utgangspunkt i jordskiftelovens § 1-1 annet ledd, vinklet mot dommerens plikt til å ta særlig hensyn til selvprosederende parter behov for veiledning, jf. § 6-16 tredje ledd, bekrefter funnene at selvprosederende parter og advokater behandles ulikt innenfor enkelte områder når de er involvert i samme sak. En selvprosederende part vil sannsynligvis ikke møte en rett som forventer like mye av han som advokater. Dette kommer frem gjennom prosessledelse (5.3) og aktiv saksstyring (5.4). Å behandle de annerledes innenfor dette gjøres for å oppnå en *rettferdig rettergang* og *tillit*. Funnene viser at noen ganger kan kravene til saksbehandlingen gå ut over hverandre, noe som samsvarer med hva som kom frem i teorikapittelet 3.3.2. Enkelte tiltak som gjøres for å sikre rettferdig rettergang for de selvprosederende får negative konsekvenser for parten med advokat. Ved å ha en mindre aktiv saksstyring overfor selvprosederende får konsekvenser for *effektiviteten* og en *rask* saksbehandling. Det er også en forskjellsbehandling i fremleggelse av nye dokumenter (5.5) og i hva som regnes som fremlagt (5.6). Dette gjør at kontradiksjonen kan bli svekket, noe som har konsekvenser for *forsvarligheten*.

6. Hvordan oppfattes dommerens prosessledelse?

6.1 Innledning

Dette kapitlet baseres på selvprosederende parter og advokaters tilbakemeldinger på dommerens prosessledelse (3.5). Mens 1. delproblemstilling tok utgangspunkt i jordskifteloven (2013) § 6-16 tredje ledd og tvisteloven § 11-5 sjette ledd, vil denne fokusere på hele § 6-16 og § 11-5. Dette er relevant for rettsikkerheten fordi det er gjennom prosessledelse dommer kan påvirke rettsprosessen. Dersom dommer svikter i sin ledelse, vil det være vanskelig å opprettholde en *rettferdig, rask, effektiv og tillitsskapende* behandling.

Innenfor hvert kapittel vil selvprosederende parters synspunkt bli presentert først, etterfulgt av advokatenes. 6.2 belyser informasjonen som kommer fra retten i forkant av sakskrav, og prosessledelse under saksforberedelsen. 6.3 omhandler formell prosessledelse under rettsmøtets. 6.4 fokuserer på dommerens materielle prosessledelse under rettsmøtet. 6.5 er partene og advokatenes synspunkter på om prosessledelsen er upartisk. Til slutt er det en oppsummering med vurdering av rettsikkerheten i 6.6. For mer informasjon om oppbygningen se 5.1.

6.2 Informasjon før sakskrav og prosessledelse i saksforberedelsen

Selvprosederende og advokater har flere synspunkter informasjonen i forkant og på dommerens prosessledelse (3.5) i saksforberedelsen.

Selvprosederende 1 sa: ”Dommeren fortalte oss at det ikke skulle være nødvendig med advokat og at vi skulle få den veiledningen vi trengte. Men det må vel være vanskelig for han å vite hvilken grad av veiledning vi trenger.” Parten savnet informasjon i forkant om jordskifteretten og hvordan den fungerer. De dro frem eksempel ved at de ”kunne ha lagt inn krav på å få dekket egne utgifter. Der ble vi tatt på sengen, for det var vi ikke gjort oppmerksom på. Vi fant ut i ettertid at om man bruker mye tid så kan man sette en pris på den tiden. Det kunne vi godt blitt oppmerksom på tidligere.”

Informasjon er noe flere selvprosederende ettersøker. Selvprosederende 6 mente: ”Litt mer forutsigbarhet ville nok vært til hjelp. Vi visste ikke så mye om hvordan dette fungerte.”

Selvprosederende 3 visste på forhånd blant annet: ”Forutsigbare, faste og greie kostnader ved jordskifterettens behandling. Klar info på hjemmesidene. Rimelig tillit til jordskifterettens løsningsorienterte ledelse fra a til å.” Partene kjente ikke til blant annet: ”Lovens regler om prosess

og håndtering av domstolen fra start til slutt. (..) At rettsmøte ved jordskifterett er ensbetydende med sivil rettssak. Dommerens plikter, rammer og handlingsrom undervegs. Jordskifterettens vanlige praksis i slike saker. (...) Risikoen for stor økonomisk belastning når motparten valgte advokatbistand.” Parten trodde at saken ville bli løst ved forlik siden de krysset av for ”grensegang” og ”rettsutgreiing” i sakskravet. Ved innkalling til rettsmøtet forstod ikke parten at tekstsitatet «rettsmøte med handsaming av tvist» betydde rettsak. Parten mente dette var fordi motpartens advokat ikke hadde gitt uttrykk for dette før dagen før rettsmøtet. Først *da* gikk det opp for parten at det var rettssak og rettsmøte allerede dagen etter. Part 3 uttalte: ”Dermed totalt uforberedt på muntlig behandling av saken i rettsmøtet. Uten notater. Alt ble tatt på sparket på husken.” Siden all kommunikasjon gikk gjennom jordskifteretten mente parten: ”Dommeren må ha lest og skjønt vår feiloppfatning av prosessens videre gang ganske tidlig. Ingen korreksjon eller utfyllende informasjon ble gitt fra domstolen til oss. Hadde vi visst at rettsmøte betydde rettssak, kunne vi hatt nytte av advokat videre.”

Part 3 mente hensynet til engangs selvprosederende amatørers behov for veiledning og klarhet overhode ikke ble ivaretatt: ”Innkallingen inneholdt ingen ord som kunne forstås som det det viste seg å være. For eksempel rettsak, søksmål, saksøker, saksøkt, muntlig hovedforhandling mm. Forsto heller ikke på noe tidspunkt at vi fikk status som saksøker. Vi mener at dette viser svært mangelfull informasjon (...) For dommer- og advokatstanden er fagterminologien og prosessen hverdagskost. En åpenbar ubalanse mellom aktørene og dermed et rettssikkerhetsproblem overfor selvprosederende. Lett å fikse for domstolsadministrasjonen. (...) Termene domstolen og advokaten anvendte var nok i samsvar med standard og vanlig praksis. Ord og uttrykk med et bestemt prosessuelt juridisk innhold for de profesjonelle aktørene. Dette skjønnte ikke vi som amatører og selvprosederende for første og eneste gang i livet. Domstolen og dommeren kunne lett ha forklart med pedagogisk tilnærming i skrift og tale. Et klart rettssikkerhetsproblem når domstolen i innkallingen ikke gir et kort tillegg/vedlegg med oversiktlig og lett forståelige ordvalg mht. rettsmøte. Hvorfor, hva og ikke minst hvordan er viktig for selvprosederende å vite på forhånd.” Parten redegjorde videre: ”Vår opplevelse er at domstolen ikke har gitt tilstrekkelig informasjon og veiledning slik at selvprosederende fikk likeverdige vilkår sammenlignet med motparten representert ved advokat. I samsvar med lovenes intensjoner burde det være en enkel pedagogisk oppgave å rette opp misforholdet. I alle fall i den skriftlige kommunikasjonen.”

Selvprosederende 3 manglende kjennskap til risiko angående saksomkostninger ved tvist, noe som ble redegjort av dommeren på *slutten* av rettsmøtet: ”Forsto først da at det kunne bli svært dyrt å

være såkalt selvprosederende. Vi hadde neppe deltatt videre hvis viten om rettsak og kunnskap om den reelle økonomiske risikoen vi tok. Vårt valg ble gjort på noe sviktende og ideelt grunnlag. Rekvisisjon med utgreiing av saksforholdet kan fort bli til rettsak og meget kostbart.” De savnet informasjon om kostnader når advokat blir involvert: ”Jordskifterettssystemet tilbyr meget gode rammer for folk flest både økonomisk, faglig, i praksis og formaliseringen videre. Situasjonen blir en annen dersom rettsak med advokater involvert blir følgen av en rekvisisjon. Særlig utgiftsnivået. Dette vet menigmann lite eller ingenting om. Adekvat informasjon fra Domstoladministrasjonen er en svært viktig oppgave for å sikre selvprosederende best mulig! Er selvprosederende framhevet med opplysninger på domstolens hjemmeside? Rettigheter og mulige økonomiske konsekvenser? Burde være enkelt å lage slike opplysninger dersom selvprosederende fortsatt er velkomne.”

Selvprosederende 6 var heller ikke forberedt på risiko angående saksomkostninger, og selvprosederende 5 var enig med part 3 om manglende informasjon på nettsidene: ”Dårlig opplysninger på nettsiden på hvordan saksomkostninger fungerer, slik jeg forstod det ut i fra nettsiden skulle kostnadene fordeles og ble overrasket over at jeg skulle ende opp med å betale advokatkostnadene til motparten. Bare utgiftene av rettssaken, gebyret for å kreve sak ble opplyst om på forhånd. På nettsiden virket det som om man skulle dekke egne kostnader. At jeg ble gjort oppmerksom på at jeg kunne måtte dekke advokatkostnadene til motparten først på slutten av rettsmøtet da vi skulle til å pakke sammen var uheldig.”

Selvprosederende 5 la til at han også savnet ”mer informasjon om beviskrav. Hva de ønsker å ha av dokumentasjon for hvor grensen skulle gå, sammenlignet med naboeiendommer. Jeg hadde bare med et kart, noe som tydeligvis ikke var nok. Naboeiendommene har grenselinjene på en slik måte som jeg trodde det var i vår sak også, noe det tydeligvis ikke var. Hadde jeg visst mer om beviskrav så hadde jeg fått utskrift av skylddelingene på siden av meg også. Det hadde nok vært en fordel at vi ble opplyst om hvilke dokumenter en ønsker å få inn.”

Advokatene har også lagt merke til at en del selvprosederende ikke forstår konsekvensene av å være involvert i en rettsfastsettende sak. Advokat 1 underbygget de selvprosederende parters synspunkt på saksomkostningene: ”Det er ikke alle som forstår hva som kan bli konsekvensen, at man kan bli dømt til å dekke saksomkostningene til motparten.” Advokaten mente: ”At man kan risikere å måtte betale saksomkostningene er en selvfølge, eller burde vært det.” Advokat 1 opplyste at i saken fra utvalget ble den selvprosederende part overrasket over å måtte risikere å betale motpartens saksomkostninger.

Advokat 3 mente det kommer mer informasjon til partene i saksforberedelsen enn det de selvprosederende i utvalget ga uttrykk for: ”Når en sak blir forkynt så får man et standardbrev hvor alt relevant egentlig står. Partene må selv sørge for å opplyse saken osv. Men min oppfatning er at det er stor fare for at folk ikke fanger det der opp. Sånne brev leses nesten ikke. I løpet av en rettsprosess så kommer det noen brev som inneholder selvfølgeligheter og ikke er så interessante, dermed vanskelig å plukke opp når det dukker opp noe som ville vært nødvendig for de selvprosederende å ta inn over seg. Hvis jeg hadde fått et slikt brev så hadde jeg kanskje ikke fått med meg det som var relevant for meg. Parter får blekker med papir og forholder seg ikke til dem på riktig måte. Folk har tro på at prosessen er sterkere enn som så. De tror den er mer robust i forhold til om du skulle drite deg ut. De tror det fins flere nødløsninger enn det det egentlig gjør.” Advokat 3 mente tingrettens prosessledelse i saksforberedelsen er verre enn i jordskifteretten: ”Tingrettsdommere er enda verre, de gir blaffen i saksforberedelsen. De sender automatiske skriv, og om noen er helt ute og sykler så bryr ikke de seg om det. Tingretten er enda verre enn jordskifteretten i helt like sakstyper, de burde vært mer påpasselig.” Advokat 4 underbygget også dette, og sa det er en mer aktiv oppklaring i uklarheter i saksforberedelsen i jordskifteretten enn i tingretten.

Advokat 3 var opphengt i at en del misforstår jordskifterettens rolle i rettsfastsettende saker: ”Mange tror at jordskifteretten har en undersøkende rolle – inkvisitorisk. At domstolen har en undersøkende rolle kontra den norske som er partsstyrt. Jeg er helt overbevist om at det har en effekt på resultatet.” Han trakk også frem dette med muntlighet og sa at ”Selvprosederende tror at en dommer skal finne ut resultatet av fremlagte dokumenter.” Advokat 8 underbygget dette: ”Selvprosederende parter misforstår at de har ansvar for tilbringe bevis. Kanskje oppdages det et par dager før, eller på dagen for rettsmøtet. Da er det for sent for å opplyse saken fullstendig. De henviser til dokumenter som ikke ligger i retten. Det er også en forestilling eller oppfatning av at jordskifteretten skal bringe dokumenter til retten.”

Advokat 3 hadde synspunkter på hvor langt veiledningen kan gå før rettsmøte: ”Jeg tenker at grensen for veiledning i saksforberedelsen går ved å informere en selvprosederende om at han er uforberedt, du er ikke klar for rettsmøte, jeg vil anbefale deg å søke bistand. Heller det enn å informere om hva man bør gjøre for å unngå å være uforberedt.” Han beskriver veiledningsplikten som ”ullen,” og at den ikke ”går så veldig langt på materielle ting. Det er i hvert fall farlig å peke på konkrete ting.” Da jeg spurte advokat 3 om noe kunne vært annerledes ved prosessledelsen i

saksforberedelsen trakk han frem beviskrav. Advokaten sa det kan være en styrke for rettsikkerheten om dommerne ”sendte ut en liten veiledning på hvor en kan finne de mest relevante dokumentene.” Men han understreket: ”En har prinsipper om partstyrt prosess som er grunntanken i rettssystemet. Brudd på det å gi konkret veiledning ala ”sjekk ut den utskiftningen” osv. Hvis det skulle vært noe, så måtte det være generell veiledning som: ”En kan finne grunnboken på ”Se eiendom”, en kan bestille dokumenter hos Kartverket.” Det måtte være helt generelt, noe som ikke ville gjøre retten inhabil tenker jeg.”

Advokat 6 ønsket mer forutsigbarhet i form av hva man møter i rettsmøte, og synes den materielle veiledning dermed bør utføres i saksforberedelsesstadiet: ”Jeg tenker at en dommer som administrerer sak hvor den ene parten er selvprosederende bør i større grad gå inn og se hva som faktisk anføres, og be om å få klargjort mer. Spesielt hvis motparten ikke forstår hva som anføres, da bør det holdes et saksforberedende møte underveis. Gjerne på telefon, bare for å få saken på rett spor. Det er fornuftig å drive litt materiell veiledning under saksforberedelsen slik at motparten kan forberede seg på det som kommer. Hvis man utfører en utstrakt hjelpemåte i retten, så risikerer man å hjelpe den ene så mye at man har bygd saken. Da kan saken umiddelbart fremstå fornuftig, men motparten har ikke hatt tid til å bygge sin saksforberedelse ut i fra det som kommer frem i retten og det går ut over kontradiksjonen. Den gode dommer bør styre saksforberedelsen på en slik måte at alt er lagt frem. Man bør ikke som motpart føle at saken begynner å dreie seg om noe helt annet enn det man i utgangpunktet trodde.”

Det er vanlig å ikke benytte prosessfullmektig i saksforberedelsen ifølge advokat 4: ”Under saksforberedelsen er det mindre grad av veiledning fra dommer, i hvert fall som jeg kan se. Vet ikke hva som skjer uoffisielt per telefon, men det er noe skriftlig veiledning. Under saksforberedelsen forsøker man å få formulert tema og gi frister for avklaringer, med veiledningssetninger på skrivene. Dommeren er først og fremst veileder under rettsmøtet og før det veileder kun for å gjøre det mulig å gjennomføre rettsmøtet. I hvilken grad det er veiledning i forhold til det å begrense anførsler er det nok lite av. Skal dommeren veilede på det? Man må kunne fremsette det en mener er relevant uten at dommeren tar styringen.”

Rådgivningstime hos advokat som noe som bør benyttes oftere, etter advokat 6s syn: ”Da hadde de i hvert fall unngått alle kostnadene. En advokat bør råde til å unngå å gå til sak fordi det er så kostbart. Til og med en liten tvist. Rettsgebyret er det minste, noen selvprosederende har kanskje ikke tenkt på at en kan ende opp med motpartens saksomkostninger. Det har de ingen kontroll på,

og ser seg blinde på kostnadene av å gå til sak. Når en først har satt i gang en sak så kan det komme motsøksmål og saken blir mye større. Vanskelig for en dommer å si til noen som har kommet med en stemning at denne må han trekke, for da er han jo inhabil. Dommeren kunne kanskje benyttet hjemmel om forenklet rettergang og fått avvist åpenbart grunnløse sakssøksmål. Men så lurer man jo da på om saken ser så dårlig ut fordi han har presentert den selv, da er det farlig å hive saker bort fordi da mister jo folk tilgang til domstol. Når noen som råder over seg selv, opplever jeg domstolen som veldig varsom med å hjelpe de ut av det for da bryter en jo med EMK. Lagmannsretten derimot vil avvise åpenbart grunnløse søksmål, men da har man jo allerede tapt i første instans, kanskje så mye at det blir noe de *skal* gå videre med.”

Advokat 5 mente at det i dag er for enkelt å sette i gang en jordskiftesak, noe som i følge advokaten setter saken i gang uten struktur: ”Jeg har opplevd at en har saksøkt masse folk, og så engasjerer berørte parter advokat og så sier han som har krevd saken at dette ikke angår de som har engasjert advokat og de bør bare gå hjem igjen. Tusenvis av kroner ut vinduet. Det går på veiledning på tidlig stadiet. Jeg er litt betenkt over veiledningen en har fått fra jordskifteretten, hvor man har gått og fått hjelp til å fylle ut et skjema. Manglende veiledningen i starten gjør at en kommer skeivt ut, og da må det hankes inn igjen.” Han mener at hvor enkelt det er å kreve sak gjør at ”ikke alle forstår konsekvensene, eller rekkevidden av det å kreve sak, og så tar det av.”

Oppsummert er det ulik oppfatning av og forventning til hvor aktiv dommeren skal være og hvor mye informasjon som bør komme ut til aktørene. De trekker frem flere momenter som de mener kan forbedres, mens andre fungerer slik det er nå. Tilbakemeldingene fra advokatene spriker, hvor noen ønsker mer materiell veiledning i saksforberedelsen, mens andre mener materiell veiledning hører hjemme under rettsmøte. Uenighet innenfor materiell veiledning er det også blant teoretikerne (3.5.3). Kommentirutgaven til tvisteloven (Schei et al. 2013 s. 414) fastslår imidlertid at avklaringen gjennom materiell veiledning bør skje så tidlig som mulig. Som drøftet i punkt 5.6 svekkes kontradiksjonen ved at nye dokumenter dukker opp først i rettsmøtet. Uttalelsene i dette punktet viser at dette kan ha sammenheng med de selvprosederende parters manglende kunnskap om saksgangen. De virker ikke å ta inn over seg disposisjonsprinsippet (3.4.3) ved å tro at retten har en inkvisitorisk rolle.

Flere parter savnet vedlegg med informasjon i saksforberedelsen. Dette var hvor jeg gjorde mitt andre unntak fra prinsippet om å holde empiri-innsamlingen avgrenset til intervjurunden, ved å ta kontakt med jordskifterettene for å høre hva som blir tildelt av informasjon i saksforberedelsen. Det

blir tilsendt vedlegg ved forkynningsbrevet (vedlegg 4) ved begge rettene. Det ble opplyst av jordskifteretten i Sør-Rogaland at det ikke sendes til rekvirenter fordi de erfarer at de ofte innhenter denne informasjonen selv. Halvparten av de selvprosederende i utvalget var rekvirenter, og tilbakemeldingene viser at det ikke alltid er tilfelle at rekvirenter eller motpart innhenter informasjon selv. Det virker tvert imot å være en forventning om at jordskifteretten skal gi tilstrekkelig informasjon.

Videre savnet de selvprosederende informasjon om sakskostnadene. Nettsidene har veiledning for hvordan å kreve sak (vedlegg 5). Veiledningen innehar en liten oversikt over kostnader hvor kostnadsfordelingen ved rettsendrende saker er gjengitt og henviser ellers til kapittel 7 i jordskifteloven (se punkt 3.2.3). Men er informasjon før sakskrav en del av rettens veiledningsplikt etter jordskifteloven § 6-16 og tvisteloven § 11-5? Rettens prosessuelle veiledningsplikt *skal* utføres (3.6.2), men omhandler saksbehandlingen. Man kan si jordskifte- og tvisteloven er avgrenset til saksbehandlingen. På det viset er det forbi rammene å drøfte informasjonen som kommer *før* det er krevd sak. Det blir også et tolknings spørsmål av § 11-5 første ledd for å bestemme om den er avgrenset til saksbehandlingen eller om "*andre formelle forhold som er nødvendig å vite for at de kan ivareta sine interesser i saken*" også inkluderer informasjon som er tilgjengelig før det kreves sak.

Rt. 2010 s. 1483 sier at veiledningsplikten kan være særlig aktuell dersom det er grunn til å tro at de involverte ikke er kjent med en forholdsvis ny prosessregel av betydning for saken. I punkt 3.5.2 kom det frem at dette ville være å regne som saksbehandlingsfeil ikke å informere om *nye* regler angående saksomkostninger. Partene i utvalget *blir* opplyst om saksomkostninger, og de er heller ikke nye, så det er dermed ikke å regne som saksbehandlingsfeil. Uttalelsene tyder på at *når* informasjonen gis oppfattes som viktig for tilliten til retten.

Som redegjort i 3.5.2 skal formell prosessledelse søke å unngå at partene lider rettstap fordi de ikke innretter seg etter saksbehandlingsregler som det ikke er *rimelig* å kreve at de kjenner. I jordskifteretten er det to måter å fordele kostnader, ved rettsendrende saker fordeles det etter nytte, jf. jordskifteloven (1979) § 76 og jordskifteloven (2013) § 7-6, mens i rettsfastsettende saker med dom er utgangspunktet kapittel 20 i tvisteloven, jf. jordskifteloven (1979) § 81 og jordskifteloven (2013) § 7-9 (3.2.3). Er det da rimelig at partene kjenner forskjellen? Jordskiftelovenes egne regler om kostnadsfordeling gir uttrykk for at kostanden fordeles etter nytte, mens hovedregelen for kostnadsfordelingen ved tvist henvises til tvisteloven § 20-2. Er det blitt sagt noe villedende eller feil om saksbehandlingsreglene så kan saken oppheves, som i Rt. 2008 s. 1723: "*I stedet for å*

veilede har både tingretten og lagmannsretten bidratt til at A har fått en uriktig forståelse av sine prosessuelle rettigheter.” Tilbakemeldingene fra selvprosederende 5 og 3 kan gi inntrykk av at de følte seg villedet ut i fra informasjon på nettsidene til jordskifteretten. En som velger å benytte advokat har nok i større grad enn en selvprosederende satt seg inn i reglene tilknyttet saksomkostninger. Hvis en selvprosederende rekvirent mangler kunnskap om saksomkostningene, og økonomi er av avgjørende faktor, medfører det at man utfører ”prosessrisiko” på feil grunnlag. Som presentert i 3.2.3 er saksomkostninger ofte avgjørende ved vurdering av om det blir rettssak eller ikke, og flere av de selvprosederende i utvalget valgte å være selvprosederende av økonomiske hensyn (4.2). Ville en tydeligere informasjon om risiko angående motpartens advokatkostnader føre til færre krav om rettsfastsettende saker til jordskifteretten? Utvalget viser at ikke alle som er innblandet i jordskifteretten kjenner reglene angående saksomkostninger ved rettsfastsettende saker. Dette kan tyde på at jordskifteretten har et større ansvar enn tingretten for å få frem reglene tilknyttet saksomkostninger siden det fordeles ulikt ved rettsendrende og rettsfastsettende saker.

6.3 Formell prosessledelse under rettsmøtet

Dette punktet går gjennom formell prosessledelsen under rettsmøtet (3.5.2). To parter hadde ikke noe negativt å utsette på prosessledelsen i rettsmøtet: Selvprosederende 5 syntes han fikk en grei behandling av retten, og til tross for første involvering i jordskifteretten var rettsmøtets utløp tydelig. Parten la i tillegg ned egen påstand uten hjelp fra dommer. Selvprosederende 6 mente det ble en rettferdig, effektiv og tillitsskapende behandling selv om parten aldri hadde trodd dommeren ville dømme mot de etter alle dokumentene var blitt sendt inn. Selvprosederende 2 hadde lite å utsette og hadde et reflektert syn på dommerens tilnærming til advokaten: ”Har ingenting å bemerke på dommeren. Han var kanskje snill med advokaten i noen tilfeller, muligens en konsekvens av at han var snill mot meg.” Selvprosederende 4 mente at han ble tatt særlig hensyn til i form av at: ”Advokaten var mer på hogget, mens jeg sa ting som ikke var relevant og var feil i forhold til saken. For meg som var selvprosederende så snakket jeg om ting ut over det det var tvist om. Altså rundt tvisteobjektet. Dette fikk jeg anledning til. Dommeren tok seg tid til å forklare meg ting som advokaten tok opp, og forklarte fremgangsmåten.”

Noen var usikre angående hvordan rettsmøte i jordskifteretten fungerer. De syntes rettsmøtets utløp var utydelig med innledende foredrag, replikk, duplikk etc. Det var også flere som ble overasket over at det var en muntlig fremleggelse av påstandsgrunnlaget. Hvor stort problem dette utgjorde, varierte fra part til part. Selvprosederende 1 sa: ”Da vi kom til retten så hadde vi ikke peiling på hvilken domstol jordskifteretten var. Det var jo nærmest som en vanlig rettssal, hvor man skal

muntlig legge frem sitt påstandsgrunnlag. Betyr det jeg har sendt inn mindre, hvis jeg ikke legger det frem muntlig nå? Hva er det nå som skjer, jeg har ikke forberedt meg til å legge frem dokumentene mine muntlig! Vi skulle gjerne hatt mer informasjon på forhånd om hva et rettsmøte innebærer, hva som var vår rolle var også utydelig for oss.”

Selvprosederende 1 sa videre: ”Vi hadde ikke forberedt oss på noe siste innlegg. Rettsmøtets oppbygning med replikk og duplikk hadde vi ikke peiling om på forhånd. Vi hadde ikke fått noen tips, og det var ikke mulig ut i fra kommunikasjonen med retten å forstå at dette var som en vanlig rettsal. Veiledningen i starten virket mer som den hjalp advokaten, bortsett fra på slutten hvor vi skulle formulere påstand. Veiledning på forhånd savner vi. Vi skulle ønske vi hadde en skikkelig innføring i hva rettsmøtet innebar. Vi fikk ikke spørsmål om vi hadde vært involvert i noe rettssak tidligere. Han forutsatte at her kunne vi forsvare oss selv. Det er ikke skikkelig veiledning. Når vi er selvprosederende så burde dommeren anta at vi var amatører.”

For selvprosederende 2 var hva som skulle vektlegges i innledende foredrag og hva som skulle fremheves i sluttinnlegg utydelig. ”Dommeren sa han ikke skulle arrestere meg hvis jeg gjentok meg selv, men ble oppfordret om å prøve å skille mellom å fortelle alt første gang og å dokumentere siste gangen.” Han var overasket over at advokaten alltid skulle ha siste ord, men var takknemlig for at dommeren lot han svare på argumenter som kom frem i advokatens duplikk, hvor den selvprosederende i prinsippet ikke hadde mulighet til å gi tilsvar.

Selvprosederende 3 ønsket å frembringe et nytt dokument under rettsmøtet: ”Advokaten protesterte mot vårt ønske om å legge fram et nytt dokument. Dommeren tok den til følge uten videre selv om ”kan” godta av retten (...) Vi følte avslaget var unødig formelt.” Parten var uforberedt på muntlig behandling av saken i rettsmøtet og alt ble tatt på sparket etter hukommelsen. Videre savnes opplysning fra dommeren om hans plikter: ”Ingen opplysning om dommerens rett og plikt til å spørre ut partene. Ingen opplysning om dommerens veiledningsplikt ovenfor selvprosederende.” Parten trakk videre frem adgangen til taletid, replikk, duplikk i prosedyremøtet som utydelig. Dommeren kalte dette for oppsummering. Part 3 synes det burde blitt sagt at ”prosedyre ikke er oppsummering i folkelig forstand, men strengt regulert av loven.” Dette gjorde at de ”mistet muligheten til relevante innspill på grunn av formell styring fra proffene.”

Etter befaring ble resten av møtet foretatt i motpartens hus: ”Vi visste og godtok at motpartens hus ville bli brukt til rettsmøte. Dog erfart som svært uheldig arena fordi virket ikke nøytralt og

mangelfulle fasiliteter.” Part 3 mente videre: ” Psykologisk uheldig. Ikke tilrettelagt for seriøs prosedyre. Advokaten satt ved bord. Dommeren også. Vi andre i lenestoler uten bord. Dokumenter spredt på gulvet. Føltet useriøst tross dommerens klubbe. Vi klarte ikke å holde nødvendig konsentrasjon, og fikk blø for det fordi vi ikke helt forsto betydningen som avslutning av saken med egen prosedyre, replikk og duplikk. Dermed fikk vi ikke fram alt vi etter hvert hadde på laget av spørsmål, innvendinger og argumenter. Følte oss regelrett utmattet og slått ut da dommeren hevet møte. Aldri igjen!”

Selvprosederende 4 var i saken fra utvalget gjennom sin andre jordskiftesak. Om rettsmøtets gang sa han dette: ”Under mitt første møte med jordskifteretten så var alt nytt for meg. Hvordan et rettsmøte fungerte, hele opplegget, fikk meg en aha-opplevelse da jeg kom til første rettsmøte. Det var ikke slik jeg hadde sett det for meg. Da skjønnte jeg at jeg fort måtte snu om litt på ting ut i fra hvordan jeg hadde planlagt på forhånd. Jeg så for meg at det ville bli lagt mer vekt på de forhåndsinnsendte dokumentene. Det var nytt for meg at det var det vi opplyste om i retten som ble grunnlaget for dommen. Det som ble innsendt på forhånd var bare til opplysning, mens vi skulle fremvise hva som var relevant og hvorfor vi mente at det var relevant. Jeg trodde det var noe jordskifteretten hadde gjort seg kjent med på forhånd og var med i dommen. Det med muntlighet var jeg ikke klar over på forhånd. Dette kan sikkert ha vært min egen feil at jeg ikke hadde satt meg godt nok inn i hvordan det skulle foregå.” Han sier videre at ikke skal forventes ”at en er klar over på forhånd hvordan et rettsmøte fungerer. Det er ikke en selvfølge hvordan en domstol fungerer første gang en er involvert.”

Selvprosederende 6 mente også at rettsmøtets utløp og hvordan jordskifteretten fungerer var utydelig på forhånd: ”Vi kom inn med blanke ark. Det vi forestilte oss var at de skulle ta avgjørelsen på papirene vi sendte inn, ikke at vi skulle fremlegge dokumentene i rettsmøtet. Vi trodde vi skulle sende inn dokumentene så ville vi få et svar. Trodde ikke vi trengte å møte i hele tatt.” Selvprosederende 7 var mindre imponert over dommerens prosessledelse: ”Ikke fornøyd med veiledningen når dommeren forstår at jeg ikke har inngående kunnskap om jordskifteretten. Jeg stilte en del spørsmål som ble avvist pga. manglende relevans til saken. Jeg var opptatt av å komme til forlik, men jeg opplevde at dommeren ikke var interessert i å oppnå det. Virket forutinntatt, arrogant og utviste dårlig skjønn. Noterte ned hovedforhandlingen på en liten notatblokk.”

Advokatene har derimot kontroll på rettsmøtets gang, og hadde naturlig nok ikke så mange synspunkter på hvordan en selvprosederende part måtte oppleve rettsmøtet. Advokat 1 forholdt seg

til saken fra utvalget og var ”veldig fornøyd” med hvordan dommeren var ”på” ved å forklare hvordan alt skulle være, og gi parten ordet. Flere syntes dommerne er flinke til å ta hensyn til selvsprosederende. Advokat 6 sa rettsikkerheten går godt overens med veiledning av selvsprosederende: ”Jeg synes *de flinkeste dommerne* er nokså bevisst på rollen med å ikke hjelpe, men samtidig dra den selvsprosederende gjennom prosessen på et vis. Hvor han skal hen. For eksempel vet han gjerne ikke hva et innledningsforedrag er, etter loven skal en ikke prosedere i et innledningsforedrag.” Advokaten utbroderte ikke videre hva som mentes med de flinkeste dommerne. I intervjuprosessen ble det påpekt fra flere at det er forskjell på både dommere, advokater og selvsprosederende parter. Advokat 2 sa for eksempel: ”Det er stor forskjell mellom erfarne jordskiftedommere som ser helheten og jordskiftedommerfullmektige.” Videre sa advokat 2: ”Opplever at domstolene og jordskifterettene, litt avhengig av hvor flink dommeren er, er flinke til å veilede både selvsprosederende og advokater.” Advokaten mente dommeren klarte å veilede på en grei måte, og slo ned på det hvis det ikke er grunnlag for rettighet ut i fra det juridiske. Advokat 4 mente jordskifteretten er mer avslappet, og er gjennom prosessledelsen bevisst på å få partene til å slappe av. Han får også veiledning hvis det er relevant. Advokat 7 sa veiledningen fra dommeren fungerte greit og var saklig.

I utvalget var mange av de selvsprosederende parter involvert i jordskifteretten for første gang. Flere ble overrasket over at saken skulle fremlegges muntlig. Jordskifteloven fra 1979 henviste ikke direkte til tvistelovens § 9-14 som sier at det skal være en muntlig hovedforhandling.

Jordskifteretten har likevel hatt lang tradisjon for muntlige rettsmøter (3.4.5). I 3.5.2 kom det frem at det forventes at partene har oversikt over sine rettigheter, plikter og muligheter. Punktet viser at ikke alle selvsprosederende parter var klar over de rettslige prinsippene (3.4). Enkelte ble overrasket over blant annet disposisjonsprinsippet (3.4.3) og at de har ansvar for å legge frem bevis (3.4.5). Dette kan tyde på at flere selvsprosederende ikke har vært så forberedt som de burde, og dette kan muligens være noe av grunnen til at dommerne fører en mindre aktiv saksstyring i rettsmøtene overfor selvsprosederende. I punkt 5.4 er dommerne tydelige på at de lar de selvsprosederende parter ”få tømme seg” og ikke er så opptatt av formell struktur når selvsprosederende er involvert.

I henhold til 3.5.5 viser empirien at det tas hensyn til selvsprosederende parter i den formelle prosessledelse, jf. § 6-16 tredje ledd. Det kom frem at hensynene kan bli feil uansett hva dommeren gjør: Forholder man seg strengt til prosedyren så er det forvirrende, men forenkles det og kalles oppsummering, så er det forvirrende også. Prosessuell veiledning skal heller ikke omhandle ”alt mulig,” da dette ville gått ut over effektiviteten ved domstolen. Parter har et eget ansvar for å sette

seg godt inn i orienteringen ved saksgangen i jordskifteretten fordi Rt. 2008 s. 1449 fastslår at veiledning er begrenset til ”*prosessuelle forhold som kan tenkes å ha betydning for avgjørelsen som skal treffes.*” Å møte i retten uten å være forberedt på muntlighetsprinsippet kan prege saksfremleggelsen, men kan dette regnes som noe som får betydning for avgjørelsen som skal treffes? Burde retten dermed informere om muntlighetsprinsippet? Krav om muntlighet står i vedlegg 4 som blir tilsendt med forkynningsbrev, så retten informerer om dette til en viss grad. Dette vedlegget sendes dog ikke til rekvirenter. Det blir til slutt et skjønnsspørsmål om det å være uforberedt på muntlighetsprinsippet har betydning for avgjørelsen som skal treffes.

6.4 Materiell prosessledelse under rettsmøtet

Dette punktet omhandler også selve rettsmøtet. Her kommer tilbakemeldinger om dommerens materielle prosessledelse til uttrykk (3.5.3). Rettsbøkene viser at flere av de selvprosederende fikk hjelp av dommer i formulering av påstand, og tilbakemeldingene underbygget dette:

Selvprosederende 4 sa han fikk hjelp med formulering av påstand og klargjøring av uklarheter i form av spørsmål som: ”ser du det altså sånn og sånn?” og ”er påstanden din da sånn?” Han var uforberedt på rettsmøtets gang (6.3), men dette utgjorde ikke noe større problem siden han underveis i rettsmøtet ble spurt hvorfor dokumentene han hadde sendt inn var relevant. Dommerens veiledning ved formulering av påstand var flere av de selvprosederende særs positiv til.

Selvprosederende 1 uttalte: ”Da han spurte hva som var vår påstand fikk vi skikkelig veiledning for da nærmest formulerte han påstanden for oss.” Parten sa videre at dommeren var lett å forstå og gjorde en helt grei jobb.

Det var flere momenter som de selvprosederende ikke var like godt fornøyd med. Det som gikk igjen var usikkerhet tilknyttet hva veiledningen innebar og manglende utspørring fra dommer. Selvprosederende 1 påpekte at: ”Vi var blitt opplyst at vi har rett på veiledning, men det er vanskelig å vite hva de hadde tenkt å veilede om. Vi spurte under pausen: ”Når skal vi få veiledning?” Virket som han syntes det var et ubehagelig spørsmål.” Parten hadde utført flere undersøkelser av hva dommerens veiledningsplikt innebar, og: ”Så for meg en slags vinking til sides hvor vi fikk skikkelige tips. Vi forsto at han ikke kunne si noe eksplisitt på telefon til oss. Så kom rettssaken og jeg ble veldig nervøs, for jeg syntes han småpratet litt med advokaten, la litt ord i munnen på han og nærmest presenterte saken. Jeg opplevde at han stilte spørsmål til motparten som styrket deres sak. Da tenkte jeg ”Hvorfor hjelper du dem?” Så var jeg fremme og spurte når vi skulle få veiledning, men fikk ikke noe godt svar på det.” Selvprosederende 1 erkjenner at de

muligens hadde for store forventninger til veiledning og ”trodde han skulle gi tips om hva vi burde trekke frem og legge vekt på. Det er utydelig for meg hva veiledning egentlig er. Hva kan de egentlig veilede om? De hjelper i hvert fall ikke for mye. Vi har ikke funnet en definisjon på veiledning. Hva det faktisk er, og hva dommerne skal veilede om i de forskjellige trinn i prosessen. Utrolig ullent.”

Selvprosederende 2 savnet spørsmål fra meddommerne: ”Når vi velger å benytte tre dommere hadde jeg forventet flere spørsmål fra dommerne som kunne gjøre det lettere å fremlegge saken.” Parten spekulerte i om meddommerne lar seg blinde av advokatens fremleggelse av saken. Selvprosederende 3 savnet også en større utspørring fra dommeren for å få frem alle relevante momenter i rettssaken. Parten spurte ”Hva er vitsen med muntlig forhandling hvis ikke dommeren tilstreber å få fram opplysninger og bevisligheter som mangler i det skriftlige materialet? Vi synes dommeren sviktet i sin ledelse ved å unnlate utspørring av oss. Vi var amatører med førstegangsopplevelse av en rettssak med advokat til stede. Alt virket derfor fremmed og nytt og vi famlet undervegs. Antatt viktige muntlige svar kom ikke fram overfor retten. Dels fordi dommeren ikke stilte adekvate spørsmål til oss etter motpartens forklaring.” Selvprosederende 7 sa dommeren ikke hjalp med formulering av påstand, han synes heller dommeren kom med bombastiske forslag som lurte han ut på glattisen. Han sa: ”Veiledning er en del av stillingen og bør utføres,” og mener påstanden i rettsboken ikke gjenspeilet ønskelig resultat. Han savnet mer respekt overfor uprofesjonell aktør, seriøsitet og objektivitet.

Advokatene hadde flere betraktninger angående dommerens materielle prosessledelse i rettsmøter hvor selvprosederende part møter motpart representert ved advokat. Tilbakemeldingene var både positive og negative. En faktor som gikk igjen var at dommeren hjelper til med formulering av påstand. Advokat 6 sa om dette: ”Selvprosederende bør hjelpes gjennom prosessen. Det gir også tvisteloven tilgang til. Dommeren har kanskje skrevet stevningen, anken og tilsvaret for de selvprosederende. Da er det klart at han sitter med mange hatter på seg i den saken og må balansere det deretter.”

I saken fra utvalget som advokat 1 var involvert i ga dommeren materiell veiledning: ”Dommeren forklarte han hva han skulle si, parten visste ikke hva påstander var. Det ble tungvint. Hadde han hatt advokat så kunne advokaten forklart slik til parten. Når han nå ikke hadde advokat så synes jeg dommeren gjorde en god jobb.” Siden den selvprosederende ikke forstod dette med påstand, at den skulle legges ned ved slutten og tilsi ønsket resultatet, gikk dommeren inn og spurte konkret hva

han krevde. Advokat 1: ”Den selvprosederende svarte at påstanden var bevisgrunnlaget. Dommeren ba om at han spisset det mer inn enn det. Så nedla han en ”primær” og ”sekundær” påstand. Man forstår hva han vil, men det kunne gått så mye fortere hvis en advokat kunne lagt det frem for han. Dommeren skrev ned påstanden, altså kryssene i bakken, for han til slutt.”

Advokat 1 mente at parten innenfor materiell veiledning ”fikk god oppfølging. Vanskelig spørsmål hvor langt den veiledningsplikten går. Det er heller ikke satt, veldig skjønnsmessig. Skulle veiledningen gå veldig langt i å klare opp i uklarheter så ville vi blitt sittende i flere dager. Det er jo ikke slik at han skal være hans prosessfullmektig. Det bør begrenses til de viktigste spørsmålene, og det følte jeg han gjorde. Da vi gikk rundt på befaring så stilte dommeren flere spørsmål som klarnet opp i uklarheter. Det er ikke så mye juss i grensesaker uansett. Det var tolkning av skylddelingsforretningen, der dommeren forklarte ganske greit hva som var relevant.”

Advokat 5 mente at: ”Det er ofte et problem for dommeren har jeg merket, å tilstrekkelig veilede i det materielle. Det prosessuelle er enklere, det er regler og har ikke noe med resultatet å gjøre, frister og hvordan ting foregår. Jeg synes det virker veldig uanstrengt når en dommer tar opp det. Prosessuell veiledning har også advokater behov for fra tid til annen. De selvprosederende er ofte spørrende til ting også, noe som gjør veiledningen av det prosessuelle enklere. Når det gjelder det materielle så sliter partene med å skjønne hva det går i. Der synes jeg dommerne ofte er vanskelige, de sliter med å veilede på en god måte.” Advokaten trakk frem saken fra utvalget og sa: ”I den ene saken vi hadde her så var det spesielt fordi den selvprosederende motparten hadde visse kunnskaper om juss og hele greia ble en spesiell seanse fordi det legges frem som om man har kunnskap om juss, men så strekker det ikke til.”

Videre uttalte advokat 5: ”Påstandsformulering kan være veldig innviklet i en jordskiftesak. I en vanlig sivil sak som gjelder penger så er det ikke så mye å lure på, men når det gjelder faktiske løsninger typisk i jordskifteretten så kan påstandsformuleringen være såpass komplisert at det blir vanskelig for dommeren å veilede på det, fordi de ikke er gitt hvordan parten vil ha det. Det er nok forskjell på dommere og hvor trygge de er på seg selv til å gjøre det på en god måte. Det er et problem å få til påstanden, og det er ikke alltid det blir tilfredsstillende formulering. Hvor stor betydning det har når alt kommer til alt det er nå så... I en del jordskifteavgjørelser så er ikke retten bundet av påstandene. En finner ofte mellomløsninger.” Advokaten trakk her inn ”jordskifteavgjørelser,” noe som er avgjørelsesformen på rettsendrende saker i jordskifteretten.

Under intervjuet mistenkte jeg at advokaten til tider forholdt seg til flere type saker enn rettsfastsettende, og forsøkte å gjøre avgrensningen av oppgaven klar.

Advokat 7 syntes den materielle veiledningen til en viss grad er for forsiktig, også overfor jurister. Han mente en derimot bør: ”Ta *mer* hensyn til selvprosederende når motparten er advokat slik at det ikke blir en prosessuell ulempe.” Dette underbygges også av advokat 5: ”Jeg synes dommeren er litt for forsiktige i den materielle veiledningen i forhold til det dommerne trenger å være. Grensen ville være å dra inn en ny juridisk anførsel som ville hatt behov for en ny bevisførsel. Ofte er det ikke det. Retten kan ikke la være å bruke en hjemmel bare fordi den ikke er påberopt av parten når den er opplagt den riktig å bruke ut i fra det faktum som foreligger. Det går ikke. Men det som retten bør gjøre er å bringe det til overflaten mens man er i retten. Hvis en selvprosederende åpenbart ikke er klar over at det er en juridisk mulighet, så bør retten veilede om det og la motparten komme med et svar på det.” Advokat 4 sa også at han ”synes dommeren skal gi noe mer materiell veiledning til selvprosederende.” Advokat 8 syntes derimot at veiledningen fungerer fint slik den utføres, spesielt at dommeren tar seg ekstra tid med å formulere påstanden til selvprosederende.

I motsetning til alle andre advokater i utvalget hadde advokat 2 aldri vært borti at en dommer hjalp en selvprosederende part med formulering av påstand, til tross for å ha vært involvert i mange saker med selvprosederende parter. Jeg mistenker at han misforstod spørsmålet og tilegner ikke det videre vekt. Andre misforståelser forekom også: Advokat 3 mente det er en nødvendighet at dommeren hjelper til i påstandsformuleringen, noe de i følge han også gjør. På den andre siden har han ikke opplevd at en dommer klargjør materielle uklarheter i tvistesaker. Dette er en åpenbar selvmotsigelse siden hjelp av påstandsformulering er å klargjøre materielle uklarheter. Jeg ble ikke oppmerksom på selvmotsigelsene før ved transkribering, men svarene fra advokat 2 og 3 viser at misforståelser mellom intervjuer og intervjuobjekt kan oppstå, noe som er en svakhet med metoden.

Oppsummert fremkommer materiell veiledning hovedsakelig når selvprosederende parter skal nedlegge påstand. Dette skjer både gjennom aktiv utspørring og ved konkret å formulere påstanden for partene. Uttalelsene tilsier at dommer forholder seg til hjemmelen for dette, tvisteloven § 11-5 tredje ledd, på en tilfredsstillende måte for de selvprosederende parter. Gjennom å hjelpe med påstandsformulering bidrar dommeren til å utjevne forskjeller. Etter § 11-5 fjerde ledd kan også retten oppfordre en part til å ta standpunkt til faktiske og rettslige spørsmål som synes å være av betydning for saken. Dette er en kan-regel og tilbakemeldingene signaliserer at dommer benytter seg av denne i for liten grad: Selvprosederende savner blant annet spørsmål fra dommerne og

involvering fra meddommere. Selv om de var i mindretall, syntes også enkelte advokater at dommerne er for forsiktig i materiell prosessledning.

Punktet viser at det etterlyses mer materiell veiledning saksforberedelsen (6.3) og i rettsmøte fra både selvprosederende parter og advokater. Dette tyder på at partene lener mer mot tvistelovens proposisjons grensesetting av veiledningsplikten (3.5.5). En grense som har mottatt kritikk i ettertid (Bernt & Mykland 2009 s. 341). At det ikke er kun én type aktør som savner mer veiledning øker validiteten og gir signal om at dette vil styrke rettssikkerheten. Hvis det kun var den tapende part som etterlyste materiell veiledning ville det vært mindre tyngde bak synspunktet. At det i større grad etterlyses kan tolkes som et signal om at retten må ta mer ansvar for å nå materiell sannhet. Det er vanskeligere å nå riktig avgjørelse hvis parten legger frem saken sin på en dårlig måte, og bygger på galt faktum (3.5.3). Kanskje grunnen til at dommere synes særlig hensyn til selvprosederende er så uproblematisk i forhold til upartisk behandling (5.3), er fordi de ikke strekker seg så langt som de har mulighet til?

6.5 Upartisk domstol

Kapitlene ovenfor har belyst advokat og selvprosederende parters oppfatning av dommerens prosessledning. Dommeren skal ta særlig hensyn til det behov selvprosederende har for veiledning etter § 6-16 andre ledd (3.5.5). Her presenteres om selvprosederende og advokat syntes prosessledelsen medførte konflikt med prinsippet om upartisk domstol, jf. domstoloven kapittel 6.

Få selvprosederende hadde inntrykk av at dommer var partisk. Selvprosederende 3 uttalte: ”Neppe bevisst partiskhet. Står nærmere advokaten faglig enn kunnskapsløse amatører. I alle rettslige sammenhenger. Særlig når rettsak. Da også ”medspiller” i prosessen fra start. Stoler likevel på dommerens integritet i vår sak selv om vi har gitt uttrykk for kritikk.” Selvprosederende 5 fikk ikke inntrykk av at dommeren var partisk, det gjorde heller ikke selvprosederende 4 selv om dommeren: ”Til tider hjalp meg litt ved å belyse min påstand overfor motparten da han kom med sine argumenter. På befaring, da motparten kom med sine argumenter og svarte sånn og sånn, så svarte dommeren at min påstand var jo sånn og sånn.” Selvprosederende 2 var noe kritisk til situasjonen i forhold til upartisk behandling: ”Det er uheldig overfor meddommere at den ene parten har en dreven advokat, i forhold til å holde seg upartisk.” Én av de selvprosederende sendte inn klage til tilsynsutvalget (4.1). Klagen inneholdt blant annet spørsmål til dommerens nøytralitet. Det redegjøres ikke for hvem som har sendt inn klagen av anonymiseringshensyn, og klagen var ikke behandlet under intervjuet eller ved levering av oppgaven.

Advokatene hadde et godt inntrykk av dommerne som upartiske i saksbehandlingen og de fleste henviste til at dommeren ikke involverer seg så mye i påstandsgrunnlaget til selvprosederende parter (5.4). Eneste advokaten som var kritisk til dette var advokat 5 som uttalte: ”Retten sliter med å balansere rollen som veileder, med upartiskhet, og faktum at de skal dømme i saken. Samtidig skal de veilede på noe som går på innholdet i saken.”

Etter domstolloven § 108 skal dommeren ikke foreta seg noe som kan svekke hans tillit som upartisk. Tilbakemeldingene tilsier at særlig hensyn til selvprosederende parter ikke er noe stort problem i forhold til dette. I en evaluering av rettsmekling i jordskifterettene blir det spekulert i om *”ettersom jordskifterettene arbeider på en noe annerledes måte enn de ordinære domstolene, og mange parter er selvprosederende, er det kanskje mer utfordrende for den enkelte jordskiftedommer å trekke grensen mot inhabilitet.”* (Bernt et al. 2012 s. 356). Funnene i 5.3 og ovenfor tyder på at dette ikke er tilfellet med rettsfastsettende saker. Retten virker derimot i stor grad å holde seg *innenfor* retningslinjene for veiledning av selvprosederende som er redegjort for i 3.5.5. Sett i sammenheng med 6.4 blir spørsmålet heller om de strekker seg langt nok.

6.6 Oppsummering

Funnene viser at situasjonen har mangler innenfor *forsvarlighet*: Det savnes materiell veiledning i saksforberedelsen for å tydeliggjøre overfor motpart hva de selvprosederende parter ønsker å få frem, slik at advokat er bedre forberedt når rettsmøtet kommer (6.2). Dette kan tyde på at manglende materiell prosessledelse i saksforberedelsen er hvorfor nye dokumentbevis kommer frem først i rettsmøtet (5.5). En mer fremtredende materiell veiledning slik at alle relevante bevis kommer frem i saksforberedelsen vil dermed kunne styrke kontradiksjonen i rettsmøtet. På den andre siden vil dette kunne utfordre disposisjonsprinsippet.

De selvprosederende er i motsetning til advokater uforberedte på kostnader, disposisjons-, muntlighet- og bevisumiddelbarhetsprinsippet (6.3). Selv om jordskifteretten er en særdomstol, tyder funnene på at man til en viss grad må finne ut hvordan retten fungerer selv. Den er i tillegg en særdomstol med to forskjellige saksganger – rettsendrende og rettsfastsettende saker – noe som kan tilsi at det kreves enda mer tydelighet. I 5.6 ble det drøftet hvordan dommerens villighet til å ta seg frihet overfor hva som regnes som fremlagt gikk ut over kontradiksjonen. Dette kapitlet viser at det kan ha sin styrke i at partenes mangelfulle saksfremleggelse får mindre betydning for å nå riktig resultat. En part som er forberedt på muntlighet og bevisumiddelbarhet vil sannsynligvis gjøre en

bedre saksfremleggelse enn en uforberedt, men det får mindre betydning hvis dommeren tar seg frihet innenfor hva som regnes som fremlagt.

Funnene viser at retten gjør tiltak for å oppnå en *rettferdig rettergang* i sin prosessledelse. Gjennom materiell prosessledelse bidrar de til å klargjøre påstand for de selvprosederende (6.4), og leder partene gjennom saksgangen i kraft av sin formelle prosessledelse (6.3). Retten blir også i stor grad oppfattet som upartisk (6.5). Advokat og selvprosederende parters tilbakemeldinger i dette kapitlet koblet opp mot 5.4, kan vise hvordan dommer unngår at særlig hensyn medfører partisk behandling: Dette gjøres ved å utføre en mindre aktiv saksstyring overfor selvprosederende parter. Mindre bruk av aktiv saksstyring og å la parten ”tømme seg” føles kanskje som en fordel for den selvprosederende part, og han føler han har blitt tatt særlig hensyn til. Dette til tross for at det parten snakker om muligens ikke har noe relevans til saken. Dommeren har dermed tatt særlig hensyn uten å være partisk. Dette har sin svakhet i at partene savner oppfølgingsspørsmål, noe som går ut over *tilliten* til saksbehandlingen. At både selvprosederende og advokater savner dette kan tyde på at de syntes retten ikke gjør nok for å nå materiell sannhet.

7. Bør selvprosederende parter unngå å møte motpart representert ved advokat?

7.1 Innledning

Siste delproblemstilling utforsker om aktørene synes situasjonen hvor ene siden er selvprosederende og motparten er representert ved advokat bør unngås. Empirien består av hva intervjuobjektene mener om situasjonen, og om de formoder at det bør benyttes advokat, eller ikke, når motparten er advokat. Det ble undersøkt hva jordskifterettene svarte da parter stilte spørsmål om de burde skaffe seg advokat. De opplyste at det besvarer de ikke, av den grunn at er så høye kostnader involvert. Her vil det drøftes om det er opplyst at motparten benytter advokat, bør retten da svare annerledes? De to forrige delproblemstillingene har forholdt seg til jordskifteloven § 6-16, denne tar utgangspunkt i selve situasjonen. Dette er tredje delproblemstilling fordi det bidrar å gi et helhetlig bilde av hvordan respondentene oppfatter rettssikkerheten.

Kapittelinnndelingen er etter de ulike aktører. 7.2 er selvprosederende parter, 7.3 advokat og 7.4 er dommere. Siden denne delproblemstillingen ikke har en tematisk inndeling blir drøftelsen utført i oppsummeringen i punkt 7.5. Utgangspunktet for drøftelsen vil være 3.3.3 Menneskerettigheter, 3.4.6 Proporsjonalitetsprinsippet og 3.4.7 Ulikheter i ressurser skal ikke være avgjørende.

7.2 Selvprosederende parter

De selvprosederende parter svarte på hva de syntes om rettsprosessen de var gjennom, og om de ville benyttet advokat enten om de kunne gått gjennom saken på nytt, eller skulle bli involvert i ny jordskiftesak. Selvprosederende 1 uttalte: ”Kjenner en enorm utrygghet ved at motparten benytter advokat. Ser for oss at de skal finne smutthull som vi ikke har tenkt på i det hele tatt.” Men på en annen side: ”Uten advokat så blir man nødt til å sette seg skikkelig inn i saken og dermed blir man også enda mer sikker på at man har rett. En advokat kunne ha trygget oss i situasjoner hvor vi lar utryggheten ta over.” Selvprosederende 1 var tydelig på at det vil være helt uaktuelt å benytte advokat i jordskifteretten.

Selvprosederende 2 vektla: ”Jeg har erfaring med advokat gjennom kommunen, forberedt på deres triks til å bruke det de vet slik de kan.” Han mente manglende erfaring gjorde det utfordrende å komme med motargumenter når advokaten begynte å vise til tidligere rettspraksis. ”Det var det største problemet. Om man selv viser til en eller flere dommer, så er advokaten flinkere til å svare.”

Han satt våken de første fem nettene etter rettsmøtet og tenkte på alt det han skulle sagt som han glemte. Selvprosederende 2 sa det muligens ville vært aktuelt med advokat ved ankerunde og sa videre: ”Generelt tror jeg at jordskifteretten burde være uten advokat i første instans. Da ville vi stilt på lik linje og framført muntlig hvor jeg kan si dette er mitt, og det er ditt, så kan motparten si det på samme måte. Istedenfor en advokat med to lovbøker foran seg som står og leser. Det blir på en måte to forskjellige ting. Da tenker jeg ikke bare på dommeren, men også på meddommerne. Lar de seg imponere av at advokaten blar opp i høyesterettsavgjørelser? Jeg er mer skeptisk til hvor klar meddommerne er på å skille hvordan advokaten virker og hvordan jeg framstilte saken min, mellom et juridisk språk og et mer vanlig språk.” Parten vurderte å stille med advokat da de ble opplyst om at motparten var representert ved advokat. Han tok kontakt med en tilgrensende jordskifterett og snakket med en jordskiftedommer som ga signal om: ”I jordskifteretten er det ikke sikkert en vinner noe på å benytte advokat, og han (jordskiftedommeren) ville ikke spesielt tilråde å benytte advokat hvis ikke vi selv følte at vi måtte, vi kunne like godt føre saken selv.”

Selvprosederende 3 mente at siden de var uforberedte på den muntlige fremleggingen i rettsmøte, og alt ble tatt på sparket etter hukommelsen: ”Åpenbar svakhet for en selvprosederende mot en dreven advokat i rettergang ved domstol.” Parten syntes det var: ”Tydelig mer respekt for advokaten enn oss. Særlig i felten. Men også i rettssalene. Den følte vi var kritikkverdig i sum. Kanskje bare naturlig siden begge er profesjonelle aktører med lang fartstid i rettsaker. Ekspertes i prosessuelle regler og normal praksis ved domstolene. Selvsagt stor fordel for en part å ha advokat som prosessfullmektig. Særlig når motparten ikke har det. Derfor hviler det et større ansvar for retten å få fram alle relevante momenter i saken. Uten at rettens upartiskhet og nøytralitet blir utfordret.”

Parten så for seg at resultatet skulle bli enighet, men: ”Det skar seg helt når motparten valgte advokatbistand og retten på eget tiltak innkalte til rettsak. Saken ble således forandret til en kampsituasjon. Ikke av oss. Vi håpet hele tida at jordskifteretten ville kunne få partene forlikte til en rimelig god løsning på tvisten som ble definert. Der var vi naive og tok grundig feil. Motparten ville vinne. Til minste detalj. Prestisjeholdningen var tydelig. (..) Vi trodde dommeren kunne medvirke til et praktisk vettugt resultat. Det klarte dommeren ikke.” Inntrykket part 3 sitter igjen med etter å ha vært gjennom en tvistesak i jordskifteretten er: ”Systemet i sum er ikke tilpasset amatører. Vil aldri bli det. Naturlig nok. Men kan forbedres betydelig ved skriftlig informasjon generelt og spesielt i saker på gang. Dessuten bedre opplæring og trening av dommernes evne og vilje til å ivareta amatørernes interesser i rettsaker.”

Om de skulle bli involvert i ny jordskiftesak, uttalte selvprosederende 3: ”Dersom kun grensegang med teknisk forberedende møte og derpå følgende feltarbeid, ville jeg ha gjentatt start med rekvisisjon. Rimelig, håndterbart og ofte omforente praktiske løsninger etter litt gi og ta. Bra for alle parter. Hvis motpart(er) velger advokat og rettsak dermed aktuelt, ville jeg måtte ha valgt tilsvarende bistand. På grunn av økonomiske forhold, rådgivning, faglighet materielt og ikke minst prosessuelt. Som amatør innser jeg at mine kunnskaper og ferdigheter ikke holder mål i en formell rettsprosess. Kan heller ikke stole på tilstrekkelig informasjon og veiledning av jordskifteretten. Ville ikke tatt risikoen på å prosedere på egenhånd en gang til.” Videre ønsket de å ”frarå andre å ta sjansen på å være selvprosederende dersom motparten velger advokat og domstolen befaler rettsak undervegs. Bakk ut i tide eller engasjer advokat. Hele systemet er lagt opp slik at partene har advokatbistand. Også forsikringsvilkårene. Det økonomiske aspektet helt avgjørende for rettssikkerheten til selvprosederende. Vil neppe bli endret vesentlig i nær fremtid.”

Selvprosederende 3 avsluttet med: ”Etterpåklokskap? Selvprosederende mangler nødvendig juridisk kunnskap. Spesielt om og i prosessen. Kan ikke forvente at domstol og dommer veileder og overtar rettshjelpen til ukyndige. Systemet er ikke bygget til det. Vi burde ha engasjert advokat fra dommerens innkalling til rettsmøte. Fordi motparten allerede hadde en. Det kunne kanskje ha gitt et litt bedre materielt resultat for oss. Ikke minst vedrørende årvåkenheten under rettssakens formelle gang og i felten. I en tvilssak som dette med sannsynlig deling av saksomkostningene, ville den økonomiske risikoen neppe blitt mye større. Forsikringsdekningen sørger for det. Advokatbistand gir trygghet. Motparten vant alt etter sakens formulerte påstander på grunn av det. Kanskje med rette når viljen til smått kompromiss ikke fantes. Og dommerens sans sviktet en smule og to. Dommen tatt til etterretning. Ikke anket eller påklaget. Antatt ikke grunnlag for det selv om skuffet. Konklusjonen i sum må bli at selvprosederende amatører stiller med dårlige odds. Både materielt og prosessuelt. Kan ikke bøtes på av retten eller dommeren. Ta derfor advokat i startfasen når eiendomssaker på gang, er vårt råd. Og dermed unngå mer trøbbel senere. Hvorvidt jordskifteretten er et bedre alternativ enn tingretten når rettsak med selvprosederende eller advokater er uunngåelig, vites ikke.”

For Selvprosederende 4 var dette hans andre jordskiftesak, og bemerket om situasjonen med advokat på andre siden at: ”Klart at det var en vesentlig forskjell på hvor det var selvprosederende mot selvprosederende i motsetning til hvor det var advokat til stede. Det ble mye mer høytidelig

sak, hele forholdet mellom aktørene ble mer høytidelig og formelt. I saken uten advokat ble det mer ”preik,” altså pratete.” Han mente videre at da ”motparten hadde advokat så ble jeg litt overkjørt.”

For å ivareta egen rettssikkerhet når motparten benytter advokat, ville selvprosederende 4 vurdert å engasjere advokat, men: ”Det er et valg man tar selv. Det er noe jeg personlig hadde vurdert hvis jeg ble opplyst om at motparten hadde engasjert advokat, for de har en helt annen tyngde, en helt annen måte å legge frem saken på. En dommer og retten må jo forholde seg til at dette er en advokat og dette er en selvprosederende. De må forholde seg til at de har forskjellige utgangspunkter, men jeg tenker at det vil oppleves som litt useriøst å stille i retten uten advokat når motparten er representert ved advokat. Da tar en enten ikke saken seriøst, eller så er resultatet så opplagt at en ikke trenger advokat. Jeg tenker at valget om å stille med advokat eller ikke blir en faktor som kan gjøre dommeren forutinntatt når motparten velger å stille med advokat. Det vil være mer seriøst, konkret og formelt med advokat. Jeg snakker til dommeren som jeg snakker til alle, mens en advokat er mye mer høytidelig i praten mot dommer.” Ved konkret spørsmål om han ville benyttet advokat i ny rettsfastsettende sak sier parten: ”Det kommer helt an på saken. I små tvistesaker ser jeg ikke behovet. I tillegg så kommer det an på hvor klart jeg føler resultatet måtte bli. Hadde jeg vært usikker på resultatet ville jeg nok ikke vært selvprosederende igjen.”

Dersom selvprosederende 5 ble involvert i ny jordskiftesak ville det sannsynligvis bli benyttet advokat, og uttalte: ”Jeg var ikke klar over ved forrige sak at det var normalt med advokat i jordskiftesaker. Jeg trodde dommeren bare skulle fastsette grensen. Jeg var ikke klar over at det var som en vanlig rettssak.” Part 5 mente det var en betydelig hjelp for motparten å ha advokat siden han ikke visste hva som krevdes av beviskrav, og: ”Visste ikke at motparten ville benytte advokat før et par dager før rettsmøtet. Trodde dette var en veldig enkel sak så derfor valgte jeg å være selvprosederende.” Selvprosederende 6 mener også helt klart at de ville blitt benyttet advokat ved en ny anledning. Parten sa: ”Dommeren virket mer interessert i å høre på advokaten enn oss. Hadde ikke trodd at jordskifteretten skulle dømme mot oss etter alle papirene vi sendte inn.”

Selvprosederende 7 angret på at han ikke tok en konsulenttime med advokat eller lignende som kunne se på saken og forklare inngående hvordan jordskifteretten fungerer.

7.3 Advokater

Kapittelet presenterer både hvordan advokater forholder seg til selvprosederende, hva de synes om situasjonen, og om det bør benyttes advokat. Først presenteres hvordan de forholder seg til selvprosederende parter:

Flere av advokatene mente de viser større tålmodighet ovenfor de selvprosederende parter. Ut over det sa advokat 4 at det er vanskelig å forholde seg til selvprosederende fordi man "ofte føler at man ikke får noe motstand og bare kjører over dem." Advokat 5 sier at han under rettsmøtet forsøker som best han kan "å behandle de selvprosederende med saklighet og respekt." Advokat 7 sa han forsøker ikke å overkjøre dem, men konsentrerer seg først og fremst om klientens interesser. Han tar ansvar for sitt eget og "vil ikke utnytte situasjonen." Advokat 7 synes situasjonen med selvprosederende part på motsatt side er: "Lite ønskelig siden det er et skeivt maktforhold, spesielt i rettslige spørsmål. Enkelte saker er veldig rettslig orientert. I sakene som er faktisk orientert er det lettere." Han sier det er typisk at man er selvprosederende i første instans så dukker advokat opp i andre instans. Advokat 1 mente selvprosederende parter "noen ganger drar saken ut og skal ha med alt mulig fordi de krangler om alt. Da gjør de saken større enn den egentlig er." Advokat 5 uttalte: "Det går en del tid til å sirkle inn påstandene, noe som går ut over effektiviteten."

Advokat 2 synes de selvprosederende parter "har en tendens til å fokusere på person, mens advokater klarer å få frem til sine klienter at det lar man ligge." Advokat 2 sa: "Det som er den største utfordringen for de selvprosederende er å forstå hvor mye de skal legge frem, hvor tidlig. Man forbereder saken, og så kommer det alt fra vår side, og så etterlyser man noe fra den selvprosederende som kanskje ikke kommer før på slutten. Det vi hadde trengt å vite bestemmer utfallet for saken, og dermed preger vår fremstilling av saken i forhold til å legge frem light-utgaven eller den store tunge utgaven." Advokaten utbroderte mer senere i intervjuet: "Det kan være irriterende. Det var tilfellet med saken fra utvalget ditt: Av og til tror vi at vi har funnet riktig lovparagraf ut i fra faktum, og så dukker det opp dokumenter fra motparten sent, som endrer alt for oss."

Advokat 3 sa at de som velger å være selvprosederende må sørge for å være godt forberedt: "Helt overbevist om at det har en effekt på resultatet. I tvistesakene som går for jordskifteretten så er det mye dokumentasjon man potensielt kan finne frem, man kan sjekke skylddelinger, utskiftninger, stiftende rettigheter, man kan se på tilstøtende eiendommer. Du kan gjøre ganske mye. Det er

sakstyper hvor partene har mye å bidra med. I tingretten kan konflikter knyttet til eiendom være: ”Er taket bygd feil, eller er det ikke bygd feil?” I tvistesaker tilknyttet fast eiendom i jordskifteretten, er min oppfatning at hvis man vet hvor man skal lete etter dokumentasjon så kan man påvirke resultatet ganske mye. En grunnbokutskrift som ser blank ut, den blir annerledes når man går dypere. Kanskje man finner utskiftning. Da blir alt annerledes. Hvis man kommer uten dette så har en ikke en sjans. Man har da mye større vanskeligheter med å for eksempel få stedfestet en veirett. Jeg tenker at selvprosederende har et kjempeproblem hvis de kommer uforberedt.”

Hvor de selvprosederende parter kan finne hjelp mener advokat 3 er: ”Det kan være advokater, jordskifte kandidater og historikere som kan hjelpe en til å informere om hvor man finner kildene sine.” Advokaten sa videre: ”Min hovedtanke er at det er uheldig at parter kommer uten å ha oversikt over gamle rettigheter. Da blir det dyrt, det blir tull, det blir feil overfor begge at den som tror at han har en sterk sak, vinner saken, og plutselig så er man i lagmannsretten og det er full fyr og flamme. Prosessen blir dyrere og begge parter ender opp i noe mer omfattende enn det de ønsker. Det at man får en delvis avskåren første instans er problematisk. Istedenfor to gode vurderinger så får man én halvveis vurdering i første instans basert på fremlagte dokumenter. Det er et problem for systemet.” Advokat 3 sa at mange selvprosederende ”tror saksforberedelsen skal brukes til å argumentere, men den skal brukes til å klargjøre standpunkt og identifisere problemstillinger. Lite effektiv prosess med parter som ikke klarer å klargjøre problemstillingen sin, da klarer ikke vi heller å klargjøre hva som er vårt standpunkt til motparten. Hvor mye dokumenter jeg skal innhente er heller ikke klart. Da forsøker jeg å provosere frem et standpunkt fra motparten. Tror ikke regningen fra meg blir større pga. man møter selvprosederende. Er først og fremst hovedforhandlingen som er kostbar, og planleggingen av den. Når det er selvprosederende så trenger man ikke å være i like stor grad på ballen enn om motparten har advokat.”

Advokat 4 snakket om saken fra utvalget: ”Det var veldig mange anførsler som ganske åpenbart ikke kunne føre frem. Det er en av de tingene som er utfordrende med selvprosederende, man får et omfang av hagleskudd man må forholde seg til. De sender inn alt de har og håper at dommeren forstår stoffet. Dette tar mye tid fremfor å bare måtte forholde seg til de relevante anførsler. Hadde man kunne hatt en relevant påstand å forholde seg til så ville det vært mye mer effektivt i forhold til tidsbruk.” Advokat 7 syntes derimot at de selvprosederende er ”flinke å finne dokumenter, men de forstår ikke betydningen av dokumentene. Forstår ikke rekkevidden. Generelt så bør de som stiller i jordskifteretten ha en viss kompetanse innenfor det saken omhandler.” Han mente de selvprosederende ikke kan forvente at retten ”tar seg av det.”

Nedenfor kommer advokatenes synpunkter på om det bør benyttes advokat. Spørsmålet legger opp til markedsføring av eget yrke, men flere hadde reflekterte tilbakemeldinger på spørsmålet: Advokat 1 forholdt seg til saken fra utvalget og sa: ”Den selvprosederende parts rettsikkerhet var absolutt tilstede, men han ville kanskje hatt en bedre sak, eller kunne formulert det bedre, hvis han hadde hatt advokat. Han hadde egentlig ikke trengt å vært der i hele tatt. Saken kunne blitt løst uten hans involvering. Han kom inn og forkludret saken – syns jeg. Gjorde det til en større sak enn det var. Min klient ville nok ikke tatt kontakt med advokat hadde han ikke involvert seg.” Advokaten mente at manglende kontakt med prosessfullmektig gikk ut over effektiviteten til rettssystemet, og at parter bør ta kontakt selv om: ”Det er ikke sikkert de ville fått et bedre resultat, men de hadde kanskje ikke vært i rettssaken i hele tatt. De hadde kanskje ikke gått til retten, og hvis de hadde gjort det så ville det gjort prosessen mindre.”

Advokat 1 uttalte videre: ”Ikke alle trenger advokat hvis det er et enkelt spørsmål, men med advokat ville muligens parten skjønt at det beste for seg selv ville vært å la vær å møte opp. Resultatet ville blitt det samme, bare sluppet saksomkostningene. Sånn sett er det partens egen feil at han har kommet i den situasjonen som han har havnet i. Andre ganger tenker jeg at folk kan få en god avgjørelse uten advokat også, så lenge det ikke er så mye juss. Men det er vanskelig å vurdere for mye juss en sak inneholder for en vanlig person. Det er ikke sikkert at det ville blitt så mange saker hvis parter hadde snakket med advokater på forhånd og fått klargjort om de har en god sak eller ikke. Man kan få inntrykk av at noen går til retten for å krangle.” Advokaten mente et obligatorisk møte med advokat ”kunne vært lurt i noen saker, men så er det jo saker hvor man ikke trenger det i hele tatt. Da blir det feil å ha det som en generell regel, det måtte i så fall vært innenfor spesielle områder.” Advokat 3s synspunkt var at retten bør oppfordre til å søke hjelp i saker der de vet det fins grunnboksutskrifter, og ”partene kommer snøflende inn og ingenting er fremlagt. Det er dyrt også, hvis en selvprosederende tapende part tar kontakt med advokat hvor advokaten finner mye relevante dokumenter i ettertid, da ville det nok vært ressurs sparende å ha advokat fra start av.”

Om det bør benyttes mer advokat, sa advokat 5: ”I grensefastsettelse kan det være ganske rett frem, og da er det ikke så mye vi advokater kan bidra med i påstandsfastsettelsen. Selvprosederende kan være like flinke som advokater til å forklare hvordan de vil ha det. Da må man ofte benytte klienten også, siden det er de som er kjente med tvistegjenstanden og som skal benytte tvistegjenstanden i fremtiden. Det er ikke alltid vi ser interessene til klienten heller. I mange saker så er det ikke behov for advokat. Man skal finne en ordning og jordskifteretten er god til å finne frem til avtaler.

Kjempeservice sånn sett. I mange jordskiftesaker hvor det ikke er tvist er det ikke behov for advokat. Advokat kan bidra til at det blir orden fremfor en selvprosederende som ikke kan formulere en påstand.”

Advokat 7 mente at manglende bruk av advokat handler om uvitenhet siden mye av utgiftene dekkes av forsikring. ”Det bunner i en gammeldags holdning med å vise forsiktighet med å benytte advokat.” Advokat 8 underbygget også dette: ”I små saker hvor grensen går her eller der er det lite behov for veiledning for å ivareta rettsikkerheten, det vil også være lite behov for prosessfullmektige. Ofte anstalt makeri å benytte advokat. I større saker, hvor jordskiftedommere formulerer påstander er andre ikke fullt så flinke. Retten burde informere om at man bør benytte advokat siden mange har forsikring som bønder. Feil tilnærming av enkelte parter å ta utgangspunkt i at man skal benytte først når man skal anke. Under saksforberedelsen bør det informeres om at man bør benytte advokat. Typisk at man på bygdene ikke har tatt innover seg at jordskifteretten nå er en domstol. Istedenfor ser de på det som en del av landbruket, en forvaltningsressurs. Dette er spesielt blant eldre parter.”

7.4 Dommere

Dommerne hadde som forventet mange tilbakemeldinger om situasjonen. For å belyse om selvprosederende bør unngå å møte advokat presenteres hvordan de mener advokater forholder seg til selvprosederende. Deretter hva de synes om situasjonen, og til slutt om det bør unngås at selvprosederende part møter motpart representert ved advokat.

Hva dommere mente om advokatens behandling av selvprosederende: Dommer 5 uttalte at det forekommer i flere tilfeller at: ”Advokaten bidrar å veilede den parten som ikke har advokat. Blir ikke nødvendigvis mildere, men drar på banen flere momenter som han ellers ikke ville nevnt og snakker på en annen måte som i bunn og grunn bidrar positivt til at parten uten advokat får den informasjonen han trenger.” Dommer 2 mente advokater behandler selvprosederende på en ryddig måte og, i tillegg til mer tålmodige, er mer forståelsesfulle overfor selvprosederende parter. Dommer 1 mente tilnærmingen til advokater overfor motparten varierer: ”Enkelte er veldig tålmodige, mens andre bryr seg ikke om de møter advokat eller selvprosederende. De erfarne er mer tålmodige, mens de mer ferske i jordskiftesaker bryr seg mindre om at motparten er selvprosederende.” Dommer 5 underbygget også dette: ”Oftest er de mest drevne advokater mer tålmodige overfor selvprosederende. Advokatene her i området er som regel fleksible og greie.” Dommer 6 sa en imøtekommende advokat deltar i veiledningen: ”Går gjennom alle relevante bevis,

selv om det er til egen klients ufordel. Hadde det vært advokat på motsatt side så ville det vært forventet at dens advokat tok tak i det. På den andre siden har man advokater som ikke ønsker at det skal veiledes og vil at dommer sitter helt i ro.”

Heretter vil det presenteres hva dommerne synes om situasjonen: Dommer 1 sa: ”Det er utfordrende. Tingrettene lite kjent med dette, mens vi har mange slike saker. Større utfordringer med det, enn når det enten er advokat på begge sider, eller selvprosederende på begge sider. Du får en som kjenner prosessen, og en selvprosederende som kanskje er der et par ganger i livet og fører sak for seg selv. Det sier seg selv at det er vanskelig.” På spørsmål om hvorfor det er mer utfordrende enn med selvprosederende på begge sider, svarte dommeren: ”Da er de mer jambyrdige, og da er det bare å veilede på samme måte på begge sider, for da er begge i samme situasjon.” Dommer 1 trakk frem befaring som utfordrende med selvprosederende og meddommere: ”Selvprosederende kan gå sammen med meddommerne og snakke med de om saken og hva de synes. De kan snakke om løst og fast, men helst ikke saken. Det kan være en vanskelig situasjon. Meddommerne snakker jeg med før rettsmøtet og særlig om det med befaring. Når befaring begynner understreker jeg at det fortsatt er rettsmøte. Det går noenlunde greit, men utfordrende når meddommere er tilstede. Noen parter er smiskete. Dommere er profesjonelle i forhold til sånt, mens meddommere kan ha utfordring for å gi tillit til usympatiske parter.”

Videre sa dommer 1: ”Det kan være utfordrende med selvprosederende på ene siden og advokat på andre. Én ting er prosessen, hva som er neste steg i rettsprosessen, hva en selvprosederende part har av rettigheter osv. og det materielle. Vi kan ikke si hva han skal påstå og hvilket påstandsgrunnlag han skal legge ned, men vi kan kanskje informere om rettsreglene og så får han selv vurdere om han skal benytte de rettsreglene.” Dommer 1 påpekte også det med misforståelse av jordskifterettens funksjon: ”Det gjelder å få opplyst saken, og partene har plikt til det. Mange tror at hvis de sender problemet inn til oss så løser vi problemet fordi vi er ekspertene. Jeg prøver å forklare at det ikke er sånn en tvist eller rettsavklaring fungerer.” Jeg spurte dommeren når det oppklares i det: ”Det er når de får forkynningsbrevet. Går frem der at partene har ansvar for å skaffe til veie bevis. Samme gjelder kvitteringsbrevet rekvirenten får når saken er komt inn. Bør være klar over at de har en plikt til å opplyse om dokumenter, selv når de ikke er i deres favør. Hvis de vet om et dokument til deres ufordel så har de plikt til å skaffe det til veie.”

Dommer 1: ”Foretrekker absolutt advokat. Det er så mye enklere i forhold til prosessen. Når man skal skrive dommen og man har en selvprosederende så blir det varierende. Noen er flinke, men de

har ikke den kjennskapen til rettergangen og de kjenner ikke til de rettigheter de har. Når det kommer til prosedyren: Selv om jeg sier hvordan et rettsmøte blir lagt opp, kan de begynne å prate etter sluttinnlegget og kommentere det den andre har sagt. Etter jeg har satt sluttstrek, så ønsker de å prate mer. Selv om jeg informerer så får de ikke alt med seg. Da blir det dumt når jeg har sagt at ”du har fått ordet en siste gang”. Dommer 1 var den eneste som helt konkret var innom materiell sannhet tilbakemeldingene: ”Jeg tror noen dessverre taper saken fordi de ikke har advokat. De legger vekt på feil ting, og påstandsgrunnlaget er ikke godt nok. Tror jeg har hatt saker hvor de hadde vunnet hvis de hadde benyttet advokat.” På oppfordring fra meg kom dommer 1 på slutten av intervjuet med forslag om hvordan dette kan forbedres. Han savnet: ”Et skriv som ble sendt ut til partene på forhånd. Hvis det var en selvprosederende rekvirent, så fikk han da skrivet sammen med kvitteringsbrevet. Der står det rettigheter, plikter og forventninger til selvprosederende. Samme når vi forkynner til en selvprosederende part. At de også fikk et skriv om hva det dreier seg om, hva det vil si å være del av en jordskiftesak, hva jordskifteretten er. Og hva det vil si å være selvprosederende part, forventninger og rettigheter. Det er utvikla en vitne-app. Noe lignende kan tenktes for selvprosederende parter. En parts-app. At man enkelt kunne klikket seg frem, slik at for eksempel § 11-5 ble kjent.”

Dommer 2 fant ikke situasjonen med advokat på ene siden og selvprosederende på andre siden særlig problematisk. ”Jeg vil kanskje gå så langt som å si at det er bedre enn om en svak part møter en sterk part hvor begge er selvprosederende. Har den sterke parten advokat så vil advokaten normalt være i stand til å holde den sterke litt i ørene og bidra til at hans klient ikke overkjører den svake parten.” Dommer 3 mente situasjonen er vanskeligere, men synes advokater gjør det lettere siden de forstår hvilken rolle dommeren har. ”Det er lettere når det kun er selvprosederende. Da trenger man ikke forholde seg til et juridisk språk i det hele tatt, og kan ta det litt ned. Når det er advokat på begge sider så snakker jeg slik at først og fremst partene skal forstå meg.” Videre sa han: ”Få selvprosederende forstår dette med påstand. De forstår ikke at den skal være ønskelig resultat av dommen og da trenger de hjelp. Advokaten forstår at vi har en veiledningsplikt, men det setter den selvprosederende i et kleint lys siden man ikke utfører slik hjelp til advokaten som vet hva han gjør. Føles litt som om parten føler du har tatt side der, fordi den ene siden er bedre skodd. Kanskje dem føler da at de har en svakere sak siden de ikke er helt prosessuelt på topp, men dem stod jo fritt til å benytte advokat også, det har alle mulighet til.”

Dommer 3 uttalte videre: ”Det blir mindre effektivt når det er mindre advokater pga. manglende og dårlig oppsett av innsendte dokumenter. Jeg skjønnte ikke i denne saken hva man ville frem til

gjennom de innsendte dokumentene. Det går lenger tid med selvprosederende. Advokater forklarer også klienten gangen i rettsmøtet. Det må jeg ta meg tid til overfor de selvprosederende. Når man må bruke mer tid på den selvprosederende så går honoraret til motpartens advokat videre.” Dommer 3 sa senere: ”Det er litt vanskelig med den skjeve fordelingen. Selvprosederende kan benytte feil ord og uttrykk i saksforberedelsen som gjør at advokaten benytter 15-20 min på å slå i hjel noe som er en misforståelse av det den selvprosederende prøver å få frem.” Om situasjonen sa dommer 3: ”Annen tone i saker uten tvist, der er det nærmest hyggelig å ikke ha advokat. I tvistesaker foretrekker jeg at partene benytter advokat. Det er noe med settingen som gjør at det er lettere å holde en profesjonell tone gjennom hele dagen. Befaring er mer krevende uten advokat, fort gjort at det går en kule varmt. Ingeniøren er til hjelp om det skulle skli ut. Stemningen stiger når man kommer ut og blir fort usaklig med selvprosederende.”

Faktum at motparten er advokat kan være en stressfaktor for de selvprosederende parter i følge dommer 3, og: ”Synd hvis de blir så usikre at de glemmer å si ting, men man får i løpet av rettsmøtet ganske mange muligheter til å tømme seg, og man har et eget ansvar for å lage en disposisjon av det man ønsker å ta opp. Det varierer hvor gode selvprosederende er til å presentere seg selv. Det er en forskjell når de har forhørt seg med andre på forhånd.” Dommer 3s synspunkt på hvorvidt det bør benyttes advokat: ”En grensegangssak lar seg ikke løse på noen annen måte fordi den ene parten har advokat, så vi kan heller ikke anbefale noen å benytte advokat. I stedet for kostnader på 9000 kr så blir det 100 000 kr, og det blir ikke så veldig annerledes belyst sak. Penger spart å la være. Synd når det blir en saksomkostningsoppgave hvor ene parten har kostnader på 80 000 og motparten har 0, og ender opp med å dekke den andre sine kostnader. Ikke gitt at en taper selv om en ikke benytter advokat.”

Dommer 4 uttalte om situasjonen: ”Jeg føler ikke de er jevnbyrdige i rettssaken. De selvprosederende mangler forberedning og forstår ikke spillet i rettsmøtet, og veiledes der og da.” Senere i intervjuet understreket han dette: ”Det er ikke en jevnbyrdig kamp når det er advokat på den ene siden. De er flinkere til å se ting som burde vært fremlagt, og legger frem saken på en mye mer ryddig måte.” Dommer 4 mente de selvprosederende parter har en tendens til å snakke usammenhengende. Videre sa han: ”Selvprosederende mangler kunnskap om hvordan en hovedforhandling foregår. Rettsmøtets gang er uklart for de selvprosederende, det er vanlig at de legger frem alt i innledende foredrag hvorpå replikk eller duplikk blir en gjentakelse av det fremfor en tilbakemelding på det motparten har lagt frem. De vet ikke hva de skal si og hva de *ikke* skal si.” Dommeren sa de selvprosederende blander inn uvesentlige dokumenter sammen med det relevante,

noe som kan gjøre det forvirrende. ”Generelt så har selvprosederende manglende dokumentasjon.” Dommer 4 sa videre: ”I saker hvor det er mye dokumenter og dokumentene kommer fra lang tid tilbake så kan selvprosederende slite med å ha oversikt over saken. Dette går helt sikkert ut over kvaliteten på saksfremstillingen der en advokat vil dra frem det viktigste.”

Videre påpekte dommer 4: ”De uten advokat kan slite med å legge frem alle dokumenter, noe som kan påvirke resultatet.” Dommeren mente det er en faktor om det er rekvirenten eller saksøkt som er selvprosederende: ”Det er helt klart greiest om rekvirenten er den som har advokat. Da opplyser de saken vanligvis på en god måte. En mulighet å påvirke dette på etter tvisteloven er å la motparten starte når han er representert ved advokat. Dette vil kreve samtykke fra rekvirenten. Det mest utfordrende i hovedforhandling med selvprosederende er starten av rettsmøtet hvor man skal kartlegge hva saken omhandler. Da vil det være til hjelp å la part representert ved advokat få starte, dette ville sannsynligvis være til hjelp for selvprosederende også for da trenger han bare å gi tilsvar.”

Situasjonen med selvprosederende på ene siden og motpart representert ved advokat går helt problemfritt i følge dommer 5. Han har heller ikke opplevd at selvprosederende parter blir tatt på sengen av prinsippet om muntlighet når de har gått så langt som å gå til sak. ”Det er noen ganger vi må være litt tydelige på at vi ikke kommer til å innhente bevis. Det tror jeg vi alltid gjør når vi innkaller til rettsmøtet. Det er det mange som tror at vi gjør.” I forhold til veiledning uttalte han: ”Når det er advokat på den ene siden så føler jeg nok at jeg står litt friere enn når begge er selvprosederende fordi advokaten forstår at man må veilede, mens en selvprosederende blir veldig fort mistroisk hvis man veileder den ene parten mer enn den andre. Man må finne en balanse.” Den største utfordringen innenfor prosessledelse er ifølge han å få selvprosederende til å forstå at vitner må møte. Det er mye henvisninger til personer som ikke er i salen. Dommer 5 understrekte flere ganger i intervjuet at han ikke opplever situasjonen med selvprosederende på ene siden og advokat på andre siden som noe problem så lenge man er tydelig i forhold til frister og saksgang.

Dommer 5 mente det ikke er behov for advokat til tross for at motparten stiller med advokat siden det ofte er snakk om små verdier, og man behøver ikke advokat pga. påfølgende utgifter. Men understreket: ”På en annen side har jeg stor respekt for at folk føler seg tryggere med en advokat, og det er helt greit. Som regel blir prosessen enklere med advokat på begge sider. Har ikke noen særlig formening om man bør benytte advokat eller ikke. Når de ringer sier jeg det er helt opp til dem selv, klarer de å snakke greit for seg så trenger de kanskje ikke advokat. Spør parter om det er nødvendig

å benytte advokat så sier jeg nei. Men jeg gir heller ikke uttrykk for at min veiledning vil erstatte advokat. Det må de vurdere helt selv. Det hadde vært en fordel for mange å tatt en prat med advokat for å få luket ut mye irrelevant, og å prate med en som kan jussen og kan gi dem råd er nok en fordel, men er ikke noe jeg vil si at de burde. Det ville nok ikke endre utfallet av dommen, men heller spisse prosessen og effektivisere. Man blir da mer rett på det saken gjelder.”

Dommer 6 mente: ”En utfordring med situasjonen er at man må ha mer i hodet når det er selvprosederende i rettssaken fremfor advokater, fordi det er mye som er forutsatt kjent av advokater. Tilsvarende like mye kan man regne med ikke er kjent av selvprosederende. Da kan jeg si at nå snakker jeg til deg selvprosederende fordi jeg forutsetter at dette er kjent for advokaten.” Han uttalte om det å være dommer i saker med selvprosederende på ene siden og motpart representert ved advokat, varierer med kvaliteten på advokaten. Det er ”veldig avhengig av aktørens innstilling på begge sider. Min jobb er lettere med advokater. Min jobb er ofte klønete med dårlige advokater. Heldigvis er de fleste gode. Ulempen for meg er hvis det ikke er advokater til stede, så må man skape prosessen selv og nærmest ”dikte”, for å snakke flåsete, påstandsgrunnlaget fra partene. Det blir mer effektivt med en god ryddig advokat på ene siden og en selvprosederende på andre siden. Da tar det ca. halvparten av tiden.”

Som dommer 4 syntes dommer 6 at det er en viktig om det er rekvirent eller motpart som er selvprosederende. Dommer 6 uttalte: ”Er selvprosederende rekvirent så er det naturlig med utspørring etter at den andre partens supplerende innlegg. Det har vært saker hvor jeg har snudd på rekkefølgen. Saker med mindre grad av tvist. Fordi det er snålt at det supplerende blir det lengste. Kunne godt tenkt meg å gjort det i saken du er her for. Lite innlegg fra rekvirent, med lengre innlegg fra motparten. Har saker hvor advokaten ber om å ta alt i ett. Direkte på replikk/duplikk etterpå. Det er veldig effektivt, men jeg sliter med å snu på rekkefølgen med selvprosederende parter, fordi det er litt konfliktfylt, og har i grunn sagt at ”dette kan ikke du like godt som advokaten”. Må finne en fin inngang for å prøve å snu på det. Jeg tror dette medfører bedre prosess, men man sier i grunn at den ene parten kan det bedre enn andre. Det kan foreslås hvis det blir veldig tydelig fra starten av at rekvirenten sliter, eller hvis det kommer konkret forslag fra advokaten hvor han sier at han kan gjøre en gjennomgang.”

Videre sa dommer 6: ”Fokusert på at det er min oppgave å gjøre vedkommende trygg. Og hindre så langt det lar seg gjøre at advokaten kjører over den selvprosederende. Savner å få evaluert møtene i etterkant, uavhengig av partskonsultasjon. Ser av og til at prosessen har blitt unødvendig krøkkete.

Det hadde vært fint å fått tilbakemeldinger for å bli bedre. Jeg skulle likt å høre hva de selvprosederende parter synes om prosessen. Bilturen hjem fra rettsmøtet kan ofte bli en veldig selvransakende tur, og jeg skulle virkelig ønske jeg kunne fått tilbakemelding fra de involverte. Samtidig blir dette umulig å få til i praksis siden en kan risikere å komme i ny jordskiftesak med de involverte, og det vil stille spørsmålstegn ved habiliteten at en advokat har i evaluering fortalt hvor dust du er som dommer. Er ikke så mange advokater som er i området. Unngår kontakt med advokater for habilitetens skyld.” Det er også en utfordring med selvprosederende parter og meddommere i samme sak, ifølge dommer 6: ”Da blir fokuset mitt på de selvprosederende. Det er lettere å inkludere meddommere når jeg kan slappe av i forhold til prosessen. Jeg sitter litt på nåler angående meddommere for plutselig så bruser de ut med spørsmål som avslører standpunktet deres.” Enkelte av de selvprosederende har vært fokusert på meddommere i tilbakemeldingene. Dommer 6 sa også: ”Det er sjeldent meddommere stiller spørsmål.”

Dommer 6 mente når advokater ikke ønsker at det skal veiledes og vil at dommeren skal forholde seg helt i ro: ”Da er det viktig at jeg redegjør for at jeg har en veiledningsplikt, og den har jeg tenkt å følge. Man har selvprosederende parter hvor man nærmest må ligge ordene i munnen på dem, så har du de som stiller mye spørsmål, hvorfor er det slik og slik. Særlig når jeg har advokat på ene siden, så er jeg tydelig på at jeg har en veiledningsplikt. Og at vi skal forsøke å gjøre juss ut av det de selv forklarer.” Dommer 6 mente det må være: ”En utfordring for advokater å møte selvprosederende, når de ikke vet hva som møter dem. I denne saken endte man opp med et annet påstandsgrunnlag enn det som var utgangspunktet. Det var nok ikke helt det som var målet da kravet kom. Da viste advokaten storsinn som tillot det. Endret saks karakteren litt. Hadde nok hatt mer ammunisjon hvis de var forberedt på den påstanden.” Om det burde være mer advokatbruk i jordskifteretten, uttalte dommer 6: ”Tre fjerdedeler av sakene våre er tvistesaker. Det er relativt små formuesverdier det er snakk om. Ofte er det veldig materiell juss. Å forstå himmelretninger og avstander er ikke juss, og da har ikke advokater så mye mer å tilføye enn selvsikkerhet. Tidligere var vi mye mer rurale, så de som var involvert i jordskiftesaker hadde hørt om oss i forkant. Det stemmer ikke lenger. Nå tror folk de har gjort noe straffbart når de er forkynt for jordskifteretten. Tipper vi får flere advokater. ”Rett og domstol” er det de leser ut av hva ”jordskifteretten” er, fremfor det gode gamle trygge jordskiftet.”

7.5 Oppsummering

Oppsummert viser kapittel 7 at det innenfor hver type aktør er delte meninger om selvprosederende bør unngå å møte motpart representert ved advokat.

Dette kapittelet må ses i sammenheng med 3.3.3 hvor det kommer frem som prinsipp for å ivareta menneskerettighetene at *"each party must be afforded a reasonable opportunity to present his case under conditions that do not place him at a disadvantage vis-à-vis his opponent"* (Dulut mot Østerrike) også kjent som prinsippet om *equality of arms*. Dette prinsippet er presisert i saksbehandlingen i norsk sivilprosess ved at ulikheter i ressurser ikke skal være avgjørende for sakens utfall, jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd.

De selvprosederende parter beskrev blant annet situasjonen som stressende og at jordskifteretten er lagt opp til bruk av advokatbistand. De var delt i synet på om de ville benyttet advokat ved en ny anledning. Tilbakemeldingene ble fort spekulering når de kom inn på om forskjellene i ressurser var avgjørende. Selvprosederende 5 hadde ikke satt seg inn i beviskravene, og hadde dermed et konkret eksempel på hvor forskjeller i ressurser kan ha vært avgjørende. Både dommere, advokater og selvprosederende snakket mye om hvordan situasjonen *føles*. Om man føler at ulikhetene i ressurser er avgjørende for sakens utfall, så trenger ikke det isolert sett å være riktig. For eksempel trekker de selvprosederende frem manglende forståelse for saksgangen, men tilbakemeldingene fra dommerne tyder på at dette ikke blir tillagt noe vekt, siden de tilpasser rettsmøtet ut i fra de selvprosederende og gir dem nok av sjanser til å få sagt det de ønsker. Da er det mer betydningsfullt med funnene om at de selvprosederende ikke frembringer nødvendig dokumentasjon, og kan dermed ha en mangelfull saksfremstilling. Når saken ikke blir fullstendig opplyst blir det vanskelig å nå materiell sannhet (3.5.1).

Tilbakemeldingene fra advokat og dommer viser at advokater ofte behandler selvprosederende parter på en annen måte enn andre advokater. Respondentene viste at fremfor å utnytte situasjonen bidrar advokatene positivt. Tålmodighet overfor de selvprosederende var noe som gikk igjen i flere intervjuer, først og fremst fra de erfarne. Dette kan tyde på at det å vise talmodighet overfor de selvprosederende er det som lønner seg, og som er den mest fornuftige tilnærmingen. Den ene advokaten var bevisst på at han ikke ønsket å utnytte situasjonen. Inntrykket til dommerne var at advokatene ikke utnytter situasjonen, men tvert imot hjelper med veiledningen av de selvprosederende. Tilbakemeldingene fra advokat underbygger hva selvprosederende 5 uttalte, ved

at ulikhetene kan være avgjørende når de med mindre ressurser enten ikke finner frem alle relevante bevis, eller ikke forstår innholdet. I empirien kom det frem at advokatene forsøker å unngå å overkjøre selvprosederende motpart, men den ene selvprosederende følte seg likevel litt overkjørt.

Selv om flere selvprosederende og advokater fant situasjonen utfordrende, opplever ikke alle dommere det slik. Dette kapittelet viste at det var forskjellige tilbakemeldinger fra dommerne om situasjonen. Mens noen ikke liker situasjonen, synes andre at det går helt problemfritt; de til og med foretrekker denne situasjonen foran andre. Dommernes forhold til situasjonen varierte med hvordan de forholdt seg til rettsprosessen i rettsmøtet. De dommerne som ikke foretrekker selvprosederende trakk frem manglende kunnskap om rettsmøte som et problem. Dette stod dommeren fritt til å vektlegge selv, ved at forrige jordskiftelov ikke konkret henviste til §§ 9-13 til 9-17. Selv om paragrafene nå er gjeldende, står dommeren fortsatt nokså fritt, jf. jordskifteloven § 6-1 ”så langt det høver” (3.2.2). Dommeren kan dermed selv velge hvor store konsekvenser manglende kunnskap om rettsmøtet skal ha for parten.

Det er interessant at den ene dommeren mener det er mer utfordrende med selvprosederende fordi de ikke kjenner rettergangen og de rettigheter de har. Etter jordskifteloven § 6-16 første ledd skal jordskifteretten gjennom sin formelle prosessledelse ”*retteleie partane om reglar og rutinar for saksbehandlinga og andre formelle tilhøve som dei må kjenne til for å ta vare på interessane sin i saka.*” Dette kan tyde på at det er rettens ansvar å redegjøre for rettergangen og de rettigheter de har. Dette ser dommeren selv og foreslår en partsapplikasjon. En partsapp vil kunne styrke rettssikkerheten til de selvprosederende, og hindre rettstap, ved lett tilgjengelig informasjon. På den andre siden er den gjennomsnittlige part godt voksen, som muligens ikke har tilfredsstillende erfaring med smarttelefon.

Tilbakemeldingene fra flere advokater og dommere tyder på at en ikke trenger å unngå situasjonen hvis innholdet i saken er lite. Det respondentene da gjør er å ta med proporsjonalitetsprinsippet (3.4.6) i vurderingen om selvprosederende bør unngå situasjonen. Hvis begge benytter advokat vil muligens omfanget av saksbehandlingen ikke lenger være proporsjonal med hva tvisten omhandler. Advokatene og dommerne påpeker dette ved å si at enkelte ganger er saken så elementær at advokater ikke kan bidra med annet enn selvtillit. Svaret på om en selvprosederende bør unngå å møte motpart representert ved advokat er å ta stilling til ulikheten i ressurser veid opp mot proporsjonalitet. Tvisteloven § 1-1 annet ledd sier: ”*Saksbehandlingen og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning.*” Ved å påpeke at advokatbruk kan gjøre at saksbehandlingen

overskrider verdien av tvisteobjektet og omfanget av innholdet i små saker, er både advokater og dommere bevisst på dette. Flere uttalte at om innholdet er lite, er det ofte advokatene ikke kan bidra med annet enn selvtillit. Funnene tyder dermed på at om en velger advokatbistand for å unngå situasjonen så utfordrer en proporsjonalitetsprinsippet i små saker. På den andre siden bør man ifølge tilbakemeldingene søke advokatbistand hvis sakens omfang er så omfattende at kyndig hjelp er nødvendig. Hvis ikke risikerer man at ulikheter i ressurser er avgjørende for sakens utfall.

8. Avslutning

8.1 Innledning

Dette kapittelet markerer avslutningen på oppgaven. 8.2 vil inneha en sammenfattende drøftelse av oppfattelsen av rettssikkerheten bygget på funnene fra delproblemstillingene. 8.3 er avsluttende refleksjoner på arbeidet. Til slutt kommer forslag til videre arbeid som bygger på mine funn i 8.4.

8.2 Sammenfattende drøftelse

Problemstillingen til oppgaven var: ”*Hvordan oppfattes rettssikkerheten i rettsfastsettende saker med tvist hvor ene parten er selyprosederende og motparten er representert ved advokat?*”

Opgaven har belyst rettssikkerheten med utgangspunkt i følgende regler knyttet opp mot empirien: Ny jordskiftelovs formålsparagraf, jf. jordskifteloven (2013) § 1-1, grunnleggende domstolprinsipper jf. tvisteloven § 1-1 annet ledd, dommerens prosessledelse, jf. jordskifteloven § 6-16, og saksbehandlingsreglene ved rettsfastsettende saker, jf. jordskiftelovens kapittel 6.

I dette kapittelet trekkes frem jordskifterettens største utfordringer tilknyttet kravene til saksbehandlingen som sier den skal være ”*rettferdig, forsvarleg, rask, effektiv og tillitsskapande*” jf. jordskifteloven § 1-1 annet ledd og det vil vurderes hvordan det kan forbedres. Det vil også vurderes hvilke områder ny lov legger til rette for forbedring i forhold til mine funn, og hvor den ikke gjør det, sammenlignet med gammel lov.

I punkt 3.3.1 ble det nevnt at kravene til saksbehandlingen for å ivareta rettssikkerhet kan komme i konflikt med hverandre, men at det ikke vil skje hvis man ikke trekker hensynene svært langt og praktiserer med sunn fornuft. Delproblemstillingene viser at kravene kan få konsekvenser for hverandre selv om de ikke trekkes svært langt. Retten trekker det ikke svært langt for å sikre en *rettferdig rettergang* i situasjonen siden både selyprosederende og advokat savner for eksempel mer materiell veiledning (6.2 og 6.4). Funnene tilsier at om retten ikke strekker seg langt nok for å sikre *rettferdig rettergang*, så går det ut over oppfattelsen av *tillit* og *forsvarlighet*. Siden dette er en situasjon hvor ”*maktforholdet*” mellom partene er ulikt, er det større grad av psykologisk moment inne i bildet (5.5). Funnene viser at til tross for tiltakene som blir gjort for å utligne ulikhetene i ressurser for å oppnå en rettferdig rettergang, kan det likevel *føles* som om det ikke har vært rettferdig (7.2). Dette kan stille enda høyere krav til dommerens bevissthet angående kravene til saksbehandlingen.

Rettferdig rettergang jf. jordskifteloven § 1-1 annet ledd, kan ut i fra funnene forbedres ved at selvprosederende veiledes mer i saksforberedelsen slik at saken kan bli opplyst minst to uker før rettsmøte. Ved å gi en tydeligere prosessuell og materiell veiledning i saksforberedelsen kan en minke sannsynligheten for at nye dokumenter dukker opp under rettsmøte (5.5 og 6.2). Dette vil styrke kontradiksjonen, men på den andre siden vil det kunne gå utover disposisjonsprinsippet og partenes råderett over saken. I teorien skal partene binde retten gjennom sine prosesshandlinger (3.4.3), og en materiell veiledning i saksforberedelsen vil kunne komme i konflikt med det. En mer fremtredende materiell veiledning i saksforberedelsen kan også ha konsekvenser for å oppnå en *rask og effektiv* saksbehandling, men flere av tilbakemeldingene tilsier at effektivitet overfor selvprosederende ikke styrker rettssikkerheten (5.4). På den andre siden kan mer veiledning i saksforberedelsen øke effektiviteten i rettsmøtet ved at begge sider er ”*på ballen*” i saksfremleggelsen, og man slipper å fokusere på noe som er utenfor det påstandsgrunnlaget ender opp med å være.

Forsvarligheten, jf. jordskifteloven § 1-1, blir ikke regnet som optimal i funnene siden de selvprosederende parter blir overrasket over grunnleggende rettsprinsipper som muntlighet og bevisumiddelbarhet. I 6.3 ble dette knyttet opp mot dommerens formelle prosessledelse. Denne forvirringen kan muligens også knyttes til at jordskifteretten er en særdomstol som har fått et større domstolpreg de senere årene (3.2.1). Flere dommere har snakket generelt om selvprosederende som uforberedt på hva som møter dem, for eksempel ved at de ikke er klar over at det er muntlig hovedforhandling. En forbedring kan forekomme ved at prinsippene blir klargjort i større grad *før* rettsmøtet starter. Tilbakemeldingene fra de selvprosederende tilsier at det preger saksfremstillingen å først bli opplyst om saksgangen *på selve rettsmøtet*. Det konkluderes ikke med at de har lidd rettstap på grunn av det, men heller at det er en unødig *risiko* for å lide det. Forsvarligheten utfordres også ved at enkelte ikke tar innover seg at de har ansvar for å finne bevis etter disposisjonsprinsippet (5.5). For å styrke rettssikkerheten burde det muligens kommet tydeligere frem i informasjonen som blir tilsendt rekvirenter at ved tvist i rettsfastsettende saker gjelder prinsipper om muntlighet og bevisumiddelbarhet. Ut i fra funnene er det uklart hvorfor det ikke har vært mer informasjon til partene fra jordskifteretten. For eksempel hvorfor vedlegg 4 kun sendes med forkynningsbrevet og ikke i kvitteringsbrevet til rekvirent.

Tillitsfull saksbehandling, jf. jordskifteloven § 1-1, fremheves som særlig viktig av flere av dommerne (5.2). Flere av de selvprosederende savner informasjon om saksomkostninger slik at de kan gjøre en vurdering av prosessrisiko på korrekt grunnlag. Dette kan være noe som forbedrer

tilliten til retten, siden flere selvprosederende ble overrasket da de ble informert om risikoen først på slutten av rettsmøtet. Flere selvprosederende parter satt i tillegg igjen med et inntrykk av de ikke fikk fremlagt saken godt nok grunnet manglende oppfølgingsspørsmål fra dommer. For å opprettholde tilliten til retten under prosessen, og i ettertid, kan dommeren tydeliggjøre *hvorfor* det ikke stilles oppfølgingsspørsmål. Funnene viser at en av grunnene er fordi dommeren lar partene ”tømme seg” (5.4).

Det har nå tredd ny lov i kraft. Ny lov skal gjøre det lettere for selvprosederende. Dette er en lov som i det hele er mer pedagogisk oppbygd enn den forrige loven, som var utsatt for mange revisjoner og endringer. Dette vil muligens gjøre det lettere å sette seg inn i rammene for saksgangen når man blir involvert i en rettsfastsettende sak. Flere av prinsippene for å ivareta rettssikkerhet kommer som vist i kapittel 3.4 til uttrykk i ny jordskiftelov. I jordskifteloven § 6-12 er rettsmøtets gang ved behandling av tvist nå lovfestet. For eksempel er prinsippet om muntlighet og bevisumiddelbarhet tydeliggjort i § 6-12 andre ledd hvor det står: *”Forhandlingane i rettsmøte er munnlege, og bevisa skal førast direkte for retten.”*

Tvistelovens §§ 9-13 til 9-17 er nå gjeldende ved saksbehandling av tvist. Forrige jordskiftelov henviste kun til § 9-16. Dette kan gjøre jordskifteretten mer forutsigbar ved at det klargjøres hvordan retten legger opp behandlingen av tvist, jf. § 9-15. I punkt 3.2.2 ble det redegjort at retten fortsatt står ganske fritt til å bestemme oppbygningen av rettsmøtet, for å tilpasse forutsetningene til partene (Bjerva et al. 2016 s. 173). Tilbakemeldingene viser at en tilpasning i hvordan rettsmøtet bygges opp ikke alltid oppfattes som en styrke for rettssikkerheten, siden partene ikke er helt sikker hva som egentlig møter de (6.3). Ved standardisert prosess ville partene kunne forberedt seg mer på hva som møter de under rettsmøtet. På den andre siden må rettsmøtet tilpasses de selvprosederende når de ikke forstår hvordan de skal presentere saken.

Proporsjonalitetsprinsippet i tvisteloven § 9-13 var ikke direkte henvist til i jordskifteloven (1979), i motsetning til ny lov. Dette kan muligens føre til at det i fremtiden vil bli mer avgrensning av selvprosederende parter hvis saksfremleggelsen ikke er i samsvar med sakens størrelse. Tilbakemeldingene tilsier at aktiv saksstyring (3.5.4) likevel ikke bør benyttes ovenfor selvprosederende, siden dommerens mer tilbaketente rolle overfor de blir benyttet for å utjevne forskjeller (5.4). Tiden vil vise om tvistelovens §§ 9-13 til 9-17 bidrar til en forsterkelse av rettssikkerheten for selvprosederende i jordskifteretten. Gjennom begrepet ”så langt det høver” gir loven mulighet til å tilpasse saksgangen etter forutsetningene til partene, jf. jordskifteloven § 6-1

annet ledd (3.2.2). Dommerne står dermed fortsatt rimelig fritt i å vurdere hvor mye de skal vektlegge riktig prosess i rettsmøtet. Funnene viser at flere tror retten skal veilede mer enn de gjør, og endring i loven uansett ikke ha effekt hvis de involverte ikke studerer den inngående.

Saksomkostninger ved rettsfastsettende saker med tvist er ikke tydeliggjort på samme måte som for eksempel veiledning, jf. jordskifteloven § 6-16, og saksbehandlingen ved tvist, jf. § 6-12.

Saksomkostninger har kun henvisning til kapittel 20 i tvisteloven på samme måte som i jordskifteloven (1979). Den nye loven presiserer paragrafer fra tvisteloven som er regnet som særlig viktig (3.3.2). Funnene viser at reglene tilknyttet saksomkostninger er regnet som viktige, men de er ikke presisert. Om ikke jordskifteloven får en egen paragraf som gjenspeiler tvisteloven § 20-2, og ikke rutinene tilknyttet informasjon i forkant og informasjon på nett endres, kan det muligens forventes like mye forvirring tilknyttet saksomkostninger i rettsfastsettende saker i fremtiden. En selvprosederende part bør kanskje bli bedre opplyst om reglene tilknyttet saksomkostninger enn de blir i dag slik at de forstår konsekvensene av å gå til sak. En tydeliggjøring av risiko tilknyttet saksomkostninger vil muligens øke *tilliten* og *forsvarligheten* til saksbehandlingen fordi det hindrer overraskelser som kan innebære store kostnader.

Rettspraksis vil vise om loven gjør det lettere for selvprosederende parter, minker behovet for veiledning, og dermed kanskje bremser veksten av prosessfullmektige i jordskifteretten. Den ene saken i utvalget ble behandlet etter ny lov. Den selvprosederende part i den saken virket meget godt forberedt. Dette *kan* ha sammenheng med ny lov, men han var også en av de mer ressurssterke i utvalget, så det er dermed usikkert på hvor mye ny lov skal vektlegges.

Etter jordskifteloven § 6-16 er målet å gi tilstrekkelig veiledning slik at man kan ivareta interessene sine. Funnene tyder på at det er et grunnleggende behov som ikke blir ivaretatt i dag, ved at noen selvprosederende ikke er forberedt på enkelte av domstolens prinsipper. For eksempel vil en standardisert veiledning gjennom skriv i saksforberedelsen kunne understreke hvilke saksbehandlingsregler som er viktige å være oppmerksom på. Lovendringer bør medfølge organisatoriske endringer (3.2.1). Siden ny lov skal gjøre det lettere for selvprosederende bør retten følgelig spørre seg selv om det er noe de kan gjøre med sine rutiner som bidrar til dette.

Basert på hvordan rettssikkerheten oppfattes i dag, bør man ved vurdering av å være selvprosederende i rettsfastsettende sak for jordskifteretten, når motparten er representert ved advokat, være oppmerksom på følgende: Man må ta inn over seg de rettslige prinsippene som

disposisjon, kontradiksjon, muntlighet og bevisumiddelbarhet for å kunne fremstille saken på best mulig måte. Vurderer man derimot å benytte advokat når motparten er selvprosederende bør man være oppmerksom på at saken ikke nødvendigvis er opplyst før selve rettsmøtet.

8.3 Avsluttende refleksjoner

Denne oppgaven har belyst hvordan selvprosederende parter, advokater og dommere oppfatter rettssikkerheten i når selvprosederende møter motpart representert ved advokat i rettsfastsettende saker i jordskifteretten. Arbeidet med masteroppgaven har vært særdeles lærerikt og krevende. Temaet har vært spennende å belyse og jeg sitter igjen med inntrykk av at det var et tema det faktisk var behov for å belyse, noe som har motivert meg ekstra under arbeidet.

Enkelte områder av masteroppgaven er jeg selv kritisk til: Oppgavens retning tok til etter hvert som jeg jobbet med den. Intervjuguiden ble prioritert i starten, dette gjorde at spørsmålene (vedlegg 1) ble laget før jeg visste hvilke momenter som ville bli sentrale i oppgaven. Spørsmålene ble dermed noe på siden av hva oppgaven til slutt omhandlet. Dette kan ha sammenheng med at jeg ikke kom på idéen til temaet selv, noe som gjorde at jeg ikke hadde helt overtaket på egen oppgave i starten. I tillegg var det en belysning av en situasjon, og det var derfor utfordrende å vite hvilke spørsmål som var riktig å stille. Som en konsekvens av dette har jeg muligens ikke har fått med så mange synspunkter som mulig, og målet med kvalitativ metode er å få frem totalsituasjonen (2.1). Det kan også ha medført noe misforståelser mellom respondenten og meg i forhold til hvordan deres tilbakemeldinger har blitt forstått gjennom analysen.

Jeg valgte å utføre tjue intervjuer får å få nok empiri. Sett i ettertid kunne muligens totalsituasjonen kommet like godt frem med færre intervjuobjekter, men med flere runder med intervju. Etterhvert som analysen og drøftelsen tok til kunne de påfølgende intervjurundene utforsket dypere momentene som viste seg å være sentrale. Dette var noe jeg savnet da jeg drøftet, men på grunn av antallet intervjuer og tiden det tok å transkribere hadde jeg ikke ressurser til å gjøre flere intervjurunder. Som et resultat har noe av det som blir tillagt mye vekt i drøftelsen fraværende synspunkter fra flere, til tross for antallet intervjuobjekter.

Jeg tok tidlig i planleggingen avgrensning av hvem som skulle intervjues. Parter som velger å ha advokat ble utelatt. Dette ble gjort fordi jeg tenkte de hadde benyttet advokat for å slippe å ta stiling til slike juridiske spørsmål som jeg var ute etter å belyse (2.3). Etter hvert som drøftelsen tok til ble det tydelig at mye av oppfattelsen av rettssikkerheten knyttes til prosessledelsen i saksforberedelsen

og det ble opplyst at advokater ikke alltid er involvert i starten. Sett i ettertid ville det sannsynligvis styrket empirien å belyse hvorfor parter velger å benytte advokat. Deres tilbakemeldinger ville vært verdifulle for å belyse oppfattelsen av rettssikkerheten i saksforberedelsen. Hvorfor velger de å bruke advokat som medfører utgifter på mangfoldige tusen kroner for å vinne mot en selvprosederende part? Kan det knyttes til jordskifteretten som institusjon? Dette ble ikke belyst i denne oppgaven. På den andre siden ville dette vært utenfor problemstillingen siden situasjonen med selvprosederende på ene siden og motpart representert ved advokat ikke hadde oppstått enda. Uansett har jeg i løpet av arbeidet blitt veldig nysgjerrig på hvilke synspunkter parter representert ved advokat sitter inne med.

8.4 Forslag til fremtidig masteroppgave

Gjennom arbeidet med denne oppgaven har jeg fått øynene opp for andre muligheter innenfor masterarbeid. Som nevnt i 8.3 ville det vært interessant å utforske hvorfor enkelte velger å benytte advokat når motparten er selvprosederende. Dette var utenfor min avgrensning, men det ville vært interessant å utforsket om dette kan kobles til jordskifterettens plikt til prosessledelse.

Temaet ble i denne oppgaven utforsket i to tilgrensende jordskifteretter på Vestlandet. Saksbehandlingen og spesielt rutinene i saksforberedelsen er nok veldig lik innenfor hver jordskifterett. Det kunne vært interessant å utforske samme problemstilling et annet sted i landet, og mellom flere jordskifteretter, og belyse om rettssikkerheten oppfattes annerledes der.

Syv av åtte saker ble behandlet etter gammel lov. Ny lov skal legge bedre til rette for selvprosederende parter. Det hadde vært interessant å gått tilbake til Sør-Rogaland jordskifterett og Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett om noen år når den nye loven har vært i kraft over lengre tid. Forskeren kan da se om rettssikkerheten oppfattes ulikt fra hvordan den gjorde under mine undersøkelser. I min sammenfattende drøftelse vurderte jeg om ny lov legger opp til forbedring. En ny utforskning vil kunne bekrefte eller avkrefte det.

Syv av åtte saker ble altså vunnet av parten representert ved advokat. Dette kan sies å være et *høyt* tall. Jeg fant ingen statistikk på sannsynligheten for at en part med advokat vinner over selvprosederende parter. Situasjonen fremstår særlig i jordskifteretten. Å belyse dette med utgangspunkt i jordskifteretten vil derfor kunne være nyttig i vurderingen av om det menneskerettslige prinsippet om *equality of arms* (3.3.3) blir ivaretatt i norsk rett.

Kilder:

Litteraturliste

- Askheim, O. G. A. & Grenness, T. (2008). *Kvalitative metoder for markedsføring og organisasjonsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bernt, C. & Mykland, S. (2009). Materiell prosessledning. I: Ravna, Ø. (red.) *Perspektiver på jordskifte*, s. 335-368
: Gyldendal.
- Bernt, C., Mykland, S. & Sky, P. K. r. (2012). Evaluering av rettsmekling i jordskifterettene. *Lov og rett*, vol. 53: 334-359.
- Bjerva, Ø. J., Holth, F., Reiten, M., Sky, P. K. & Aasen, I. (2016). *Jordskifteloven Kommentartutgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*, b. 5. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Eek, L. H. (2013). *Jordskifterettens Veiledningsplikt - Fungerer Jordskifterettens Veiledningsplikt etter lovens intensjoner?* Ås: Norges miljø og biovitenskaplige universitet, Instituttet for landskapsplanlegging. 49 s.
- Fredheim, E. (2009). *Domstolens veiledning i sivile saker*. Oslo: Universitetet i Oslo. 56 s.
- Holme, I. & Solvang, B. (1986). *Metodevalg og metodebruk*: Tano.
- Hov, J. (1999). *Rettergang I*. Oslo: Papinian. 542 s.
- Langbach, T. (2009). Jordskiftedomstolene og de alminnelige domstolene—likheter og ulikheter. I: Ravna, Ø. (red.) *Perspektiver på jordskifte*, s. 35-49: Gyldendal.
- Meld. St. 45. (2012-2013). *Frihet og likeverd – Om mennesker med utviklingshemming*. Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet. Oslo. 88 s.
- Michelsen, H. M. (1999). *Sivilprosess*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Navestad, E. K. (2009). *Rettens materielle prosessveiledning i dispositive saker*. Oslo: Universitetet i Oslo. 60 s.
- Osnes, A. B. (2006). *Domstolens rett og plikt til å drive materiell prosessledning i dispositive saker*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. 54 s.
- Robberstad, A. (2013). *Sivilprosess*. Bergen: Fagbokforlaget. 387 s.
- Rognes, J. K. & Sky, P. K. r. (1998). *Mediation in the Norwegian land consolidation courts*. Madison: University of Wisconsin, Land Tenure Center.
- Schei, T., Bårdsen, A., Nordén, D. B., Reusch, C. & Øie, T. M. (2013). *Twisteloven kommentartutgave Bind 1*, b. 2. utgave: Universitetsforlaget.
- Sevatdal, H. & Sky, P. K. r. (2003). *Eigedomsteori*. Ås: Norges Landbrukshøgskole.
- Skoghøy, J. E. A. (2007). Endringer i sivilprosessen som følge av ny tvistelov og betydningen for disse for jordskifteretten. I: Ravna, Ø. (red.) *Areal og eiendomsrett*, s. 547-568
: Universitetsforlaget.
- Syrstad, J. (2009). Jordskifte – jordpolitisk verktøy og privat konfliktløsning. I: Ravna, Ø. (red.) *Perspektiver på jordskifte*, s. 49-64: Gyldendal.
- Trygstad, V. (2015). *Mekling i rettsfastsettende saker i jordskifteretten, og partenes opplevelser av dette*. Ås: Norges miljø- og biovitenskaplige universitet, Instituttet for landskapsplanlegging. 96 s.
- Aasland, G., Kjølstad, H., Mjølhus, K., Sky, P. K. r., Solbakken, B., Sellæg, J. & Wille, E. (2007). *Etiske regler for dommere* Tilgjengelig fra:
<https://www.domstol.no/globalassets/upload/da/internett/domstol.no/om-domstolene/utkast-etiske-prinsipper.pdf> (lest 19.04.16).

Forarbeider

- NOU 2001:32a. Rett på sak, bind A. Oslo: Statens forvaltningstjeneste. 644 s.
NOU 2001:32b. Rett på sak, bind B. Oslo: Statens forvaltningstjeneste. 621 s.
NOU 2002 :9. Jordskifterettens stilling og funksjoner: Landbruksdepartementet. 161 s.
Ot.prp.51. (2005). *Om lov om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven)*. Justis- og politidepartementet. Oslo. 586 s.
Prop 101L. (2013). *Proposisjon til stortinget: Jordskiftelova*. Landbruks- og matdepartementet. Oslo. 519 s.

Lovregister

- Den europeiske menneskerettighetskonvensjon
Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven)
Lov 13. August 1915 nr. 5 om domstolene (domstolloven)
Lov 21. desember 1979 nr. 77 om jordskifte o.a. (jordskifteloven (1979))
Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
Lov 21.juni 2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av eigheds- og rettshøve på fast eiendom m.m. (jordskifteloven (2013)).

Rettsavgjørelser

Høyesterett:

- Rt. 1950 s. 981
Rt. 1963 s. 996
Rt. 1983 s. 1418
Rt. 1990 s. 8
Rt. 1990 s. 791
Rt. 1993 s. 647
Rt. 1997 s. 1744
Rt. 2008 s. 1449
Rt. 2008 s. 1723
Rt. 2010 s. 1483

Lagmannsrettsavgjørelser:

LA-2014-54169

Den europeiske menneskerettsdomstol:

Bulut mot Østerrike, European Court of Human Rights, Application no. 17358/90 (Strasbourg, 22. februar 1996)

Vedlegg

Vedlegg 1

Intervjuguide – advokat

1. Bakgrunn:

- Navn
- Er det vanlig at du møter selvprosederende parter i rettsak?
- Hvordan vil du si det er sammenlignet med å møte advokat? (Mer utfordrende/lettere)
 1. Hvordan vil du si rettssaker med advokat mot selvprosederende går overens med rettsikkerheten?
 2. Hvordan vil du si dommeren behandlet dere?
 3. Hva synes du om at retten skal være upartisk men ta særlig hensyn til selvprosederende sitt behov for veiledning?
 4. Hvilken oppfatning har du av at dommeren skal ta særlig hensyn til selvprosederende?
 5. Hvordan synes du dommeren gjør seg forstått ovenfor den selvprosederende?
 6. Hva synes du om at veiledningen skal ligge til rette for at saksbehandlingen er rettferdig, forsvarlig og tillitsskapende?
 7. Hva synes du om dommerens veiledning?
 8. Synes du dommeren leder tilfredsstillende nok til at det er rettferdig å være selvprosederende mot advokat?
 9. Hvilket inntrykk har du av dommerens oppfølging av materielle spørsmål?
 10. Var det noe materielt dommeren informerte selvprosederende om som fikk utslag over resultatet?
 11. Jordskifteretten er en særdomstol, mye er litt annerledes. Hvordan er dommerens oppfølging av advokater?
 12. Er veiledningen i jordskifteretten god nok til at den i stor grad kan fortsette å være selvprosederende?
 13. Når det er selvprosederende mot advokat i tingretten, er veiledningen annerledes?
 14. Hvilken oppfatning har du av jordskiftedommeres prioritering av å komme til riktig resultat kontra å utføre prosessen korrekt?
 15. Har du opplevd at dommeren går for langt i veiledningen i jordskifteretten? Tas det i så fall opp habilitetsspørsmål eller ses det mellom fingrene på?
 16. Hvilket inntrykk har du av jordskiftedommere sin tilbøyelighet til å gå forbi grensene for veiledning for å oppnå riktig resultat?

17. I jordskifteretten er det som oftest naboer som er i konflikt. Er det en faktor for deg som advokat at de skal tåle trynet til hverandre i ettertid?
18. I jordskiftesaker, er fokuset å vinne saken eller å komme til et materielt godt resultat?
19. Er det noe mer du ønsker å ta opp?

Intervjuguide jordskiftedommer:

Bakgrunn:

- Navn
- Hvor mange år har du vært jordskiftedommer?
 1. Hvordan vil du si det er å være dommer når det er selvprosederende mot advokat kontra når et er samme utgangspunkt på begge sider?
 2. Hvilke utfordringer er til stede for å ivareta rettsikkerheten når det er selvprosederende mot advokat?
 3. I følge formålsparagrafen skal saksbehandlingen være rettfærdig og tillitsskapende samtidig som den skal være effektiv og rask. Hvordan balanserer du dette? Selvmotsigende?
 4. Hva gjør du for å opparbeide tillit mellom deg og selvprosederende?
 5. På hvilken måte tar du særlig hensyn etter § 11-5?
 6. Hva synes du om at domstolen skal være upartisk samtidig som det skal gis særlig veiledning til selvprosederende?
 7. Hvordan unngår du at veiledningen blir rådgivning?
 8. Opplever du reaksjon på veiledningen til selvprosederende fra advokat?
 9. Hva synes du om å ha ansvar for å lede selvprosederende parter gjennom prosessen?
 10. Hva synes du om dommerens materielle veiledningsplikt?
 11. Hva bidrar du oftest med av materiell veiledning i tvistesaker?
 12. Hva kan bli konsekvensen av din involvering gjennom materiell veiledning?
 13. Hva synes du om prinsippet om aktiv saksstyring og hvordan går dette overens med veiledningsplikten?
 14. Hvordan synes du det er å kommunisere med selvprosederende?
 15. Hva synes du om virkemidlene for veiledning i dagens lovgivning?
 16. Synes du veiledningen fungerer slik den er nå? Hva kan bli bedre?
 17. Hva er viktigst for deg i en rettssak?

18. Hvordan stiller du det å utføre prosessen riktig mot å komme til riktig resultat?
19. Vil du gå forbi rammene for veiledning for å oppnå det du ser vil være riktig resultat?
20. Hvilket inntrykk har du av advokater når det er selvprosederende på motsatt side?
21. Hvordan vil du si tilnærmingen deres er når de er involvert i jordskiftesak hvor partene er naboer?
22. Synes du rettssakene med selvprosederende mot advokat er rettferdig ut i fra forholdene?
23. Synes du generelt at selvprosederende bør benytte mer advokat, til tross for økte kostnader?
24. Er det noe mer du ønsker å ta opp?

Intervjuguide selvprosederende:

Bakgrunn

- Navn:
- Har du tidligere vært involvert i en jordskiftesak?
- Hva var grunnen til at du valgte å være selvprosederende?
 1. Hva synes du om opplevelsen av å være selvprosederende i jordskiftesak?
 2. Hva synes du om behandlingen du fikk av retten?
 3. Hvordan vil du si dommeren behandlet deg sammenlignet med advokaten?
 4. Hva synes du om måten dommeren gjorde seg forstått?
 5. I hvilken grad vil du si dere hadde god kommunikasjon?
 6. Hvilket inntrykk sitter du igjen med etter å ha vært gjennom en rettsprosess?
 7. Hvilket inntrykk har du av dommerens upartiskhet?
 8. Hva synes du om informasjonen fra dommeren?
 9. Hva synes du om måten retten ledet deg gjennom rettsprosessen?
 10. Var rettsmøtets utløp tydelig for deg? (Innledende foredrag, bevisførsel, sluttinnlegg, replikk, duplikk)
 11. Ble du informert om tidsfrister, som når dommen ville komme, frist for anke?
 12. Var det noe dommeren hjalp deg med under rettsmøtet?
 13. Materiell er innholdet i saken, dommeren skal veilede slik at interessene blir tydelige:
 14. Hvilket inntrykk har du av dommerens ansvar for å klargjøre uklarheter?
 15. Hjalp dommeren til ved formuleringen av påstanden din?

16. Var det noe dommeren gjorde deg oppmerksom på som var relevant for innholdet i saken din?
17. Opplevde du veiledningen som tillitsskapende mellom deg og retten?
18. Er det noe du synes kan bli bedre ved dommernes veiledningsplikt?
19. Var det viktigst for deg: å komme til det som var materielt riktig resultat eller å vinne saken?
20. Hvilket inntrykk hadde du av dommerens interesse i å komme frem til materielt riktig resultat?
21. Hvilket inntrykk fikk du av advokaten?
22. Virket advokaten åpen for å komme til et godt resultat for alle parter eller kun vinne saken?
23. Uavhengig av utfallet, hvis du skulle gjennom en ny jordskiftesak mot advokat, ville du vært selvprosederende igjen eller innkalt advokat?
24. Er det noe mer du ønsker å ta opp?

Vedlegg 2

Et studie av hvordan rettsikkerheten ivaretas når selvprosederende part møter motpart representert ved advokat av Lars Kristian Aastvedt

Samtykkeskjema til intervju

Bakgrunn og formål

Intervjuet foretas i sammenheng med masteroppgave tilknyttet avslutning på det 5-årige studiet "eiendom" ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). Formålet med masteroppgaven er å undersøke hvordan aktører i jordskiftesaker der det har vært selvprosederende part og advokat har opplevd nettopp det å være i slike saker.

Utvalget til undersøkelsen er trukket med bakgrunn i jordskiftesaker behandlet etter §§ 88 og 88a avgjort ved dom som har blitt holdt ved Sør-Rogaland jordskifterett, og Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett. Sakene er valgt ut tilfeldig etter de fire siste sakene i jordskifterettene som oppfyller vilkårene. Det vil være interessant å få et innblikk i sakene utover det rettsbøker og annen litteratur kan gi. Jeg håper med bakgrunn i dette at du er interessert i å svare på noen spørsmål tilknyttet jordskiftesaken du deltok i.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i studien innebærer å svare på noen spørsmål i form av et personlig intervju. Intervjuets varighet vil avhenge av hvor mange av spørsmålene du som respondent er villig til å svare på, og hvor utdypende du ønsker å svare. Data registreres ved at jeg tar notater underveis i intervjuet, og ved bruk av lydopptaker dersom respondent samtykker i bruk av denne. Andre opplysninger blir innhentet i form av dokumentstudier.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. De som vil ha tilgang til opplysningene du gir, er meg og mine studieveiledere. For å ivareta konfidensialitet vil opplysningene bli lagret på en bærbar pc med brukernavn og passord som bare jeg har tilgang på. Navn, adresse og annen informasjon som direkte kan identifisere deg vil ikke bli gjengitt i oppgaveteksten, da intervjuobjektene hemmeligholdes. Dersom noen har god kjennskap til saken og tilliggende forhold, er det likevel mulig at de i kombinasjon mellom dette og informasjon som kommer frem gjennom intervju kan klare å identifisere deg.

Prosjektet skal etter planen avsluttes til 15.05.2016. Opptak og eventuell annen personopplysning som måtte komme frem i intervjuene vil bli slettet fra pc etter prosjektets slutt.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert. Dersom du har noen spørsmål, kan du kontakte meg på telefonnummeret **41653642**, eller på mailadressen: lkaast@outlook.com. Du kan også kontakte Einar Hegstad, som er min hovedveileder på oppgaven, på telefonnummeret: 480 75 334, eller på mailadressen: einar.hegstad@nmbu.no. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

NAVN:

STED/DATO:

Underskrift:

Vedlegg 3

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Einar A. Hegstad

Institutt for landskapsplanlegging Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

1430 ÅS

Vår dato: 07.12.2015

Vår ref: 45892 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.11.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>45892</i>	<i>Veiledning av selvprosederende mot advokat i jordskiftesaker</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Einar A. Hegstad</i>
<i>Student</i>	<i>Lars Kristian Aastvedt</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

MELDESKJEMA

Meldeskjema (versjon 1.4) for forsknings- og studentprosjekt som medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt (jf. personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter).

1. Intro		
Samles det inn direkte personidentifiserende opplysninger?	Ja ● Nei ○	En person vil være direkte identifiserbar via navn, personnummer, eller andre personentydige kjennetegn. Les mer om hva personopplysninger .
Hvis ja, hvilke?	☒ Navn ☐ 11-sifret fødselsnummer ☒ Adresse ☒ E-post ☒ Telefonnummer ☐ Annet	NB! Selv om opplysningene skal anonymiseres i oppgave/rapport, må det krysses av dersom det skal innhentes/registreres personidentifiserende opplysninger i forbindelse med prosjektet.
Annet, spesifiser hvilke		
Skal direkte personidentifiserende opplysninger kobles til datamaterialet (koblingsnøkkel)?	Ja ○ Nei ●	Merk at meldeplikten utløses selv om du ikke får tilgang til koblingsnøkkel, slik fremgangsmåten ofte er når man benytter en databehandler
Samles det inn bakgrunnsopplysninger som kan identifisere enkeltpersoner (indirekte personidentifiserende opplysninger)?	Ja ○ Nei ●	En person vil være indirekte identifiserbar dersom det er mulig å identifisere vedkommende gjennom bakgrunnsopplysninger som for eksempel bostedskommune eller arbeidsplass/skole kombinert med opplysninger som alder, kjønn, yrke, diagnose, etc.
Hvis ja, hvilke		NB! For at stemme skal regnes som personidentifiserende, må denne bli registrert i kombinasjon med andre opplysninger, slik at personer kan gjenkjennes.
Skal det registreres personopplysninger (direkte/indirekte/via IP-post adresse, etc) ved hjelp av nettbaserte spørreskjema?	Ja ○ Nei ●	Les mer om nettbaserte spørreskjema .
Bli det registrert personopplysninger på digitale bilde- eller videoopptak?	Ja ○ Nei ●	Bilde/videoopptak av ansikter vil regnes som personidentifiserende.
Søkes det vurdering fra REK om hvorvidt prosjektet er omfattet av helseforskningsloven?	Ja ○ Nei ●	NB! Dersom REK (Regional Komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk) har vurdert prosjektet som helseforskning, er det ikke nødvendig å sende inn meldeskjema til personvernombudet (NB! Gjelder ikke prosjekter som skal benytte data fra pseudonyme helseregistre). Dersom tilbakemelding fra REK ikke foreligger, anbefaler vi at du avventer videre utfylling til svar fra REK foreligger.
2. Prosjektittel		
Prosjektittel	Veiledning av selvprosjederende mot advokat i jordskiftesaker	Oppgi prosjektets tittel. NB! Dette kan ikke være «Masteroppgave» eller liknende, navnet må beskrive prosjektets innhold.
3. Behandlingsansvarlig institusjon		
Institusjon	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet	Velg den institusjonen du er tilknyttet. Alle nivå må oppgis. Ved studentprosjekt er det studentens tilknytning som er avgjørende. Dersom institusjonen ikke finnes på listen, har den ikke avtale med NSD som personvernombud. Vennligst ta kontakt med institusjonen.
Avdeling/Fakultet	Fakultet for samfunnsvitenskap	
Institutt	Institutt for landskapsplanlegging	
4. Daglig ansvarlig (forsker, veileder, stipendiat)		

Fornavn	Einar	<p>Før opp navnet på den som har det daglige ansvaret for prosjektet. Veileder er vanligvis daglig ansvarlig ved studentprosjekt.</p> <p>Veileder og student må være tilknyttet samme institusjon. Dersom studenten har ekstern veileder, kanbiveileder eller fagansvarlig ved studiestedet stå som daglig ansvarlig.</p> <p>Arbeidssted må være tilknyttet behandlingsansvarlig institusjon, f.eks. underavdeling, institutt etc.</p> <p>NB! Det er viktig at du oppgir en e-postadresse som brukes aktivt. Vennligst gi oss beskjed dersom den endres.</p>
Etternavn	Hegstad	
Stilling	Førstemanuensis	
Telefon	48075334	
Mobil		
E-post	einar.hegstad@nmbu.no	
Alternativ e-post	einar.hegstad@nmbu.no	
Arbeidssted	NMBU	
Adresse (arb.)	Norges miljø og biovitenskapelige universitet	
Postnr./sted (arb.sted)	1430 Ås	
Sted (arb.sted)	Ås	
5. Student (master, bachelor)		
Studentprosjekt	Ja • Nei ○	Dersom det er flere studenter som samarbeider om et prosjekt, skal det velges en kontaktperson som føres opp her. Øvrige studenter kan føres opp under pkt 10.
Fornavn	Lars Kristian	
Etternavn	Aastvedt	
Telefon	41653642	
Mobil		
E-post	larsk_aast@hotmail.com	
Alternativ e-post	larsk_aast@hotmail.com	
Privatadresse	postboks 1314	
Postnr./sted (privatadr.)	1432 ås	
Sted (arb.sted)	ås	
Type oppgave	<ul style="list-style-type: none"> • Masteroppgave ○ Bacheloroppgave ○ Semesteroppgave ○ Annet 	
6. Formålet med prosjektet		
Formål	<p>Formålet er å undersøke i hvilken grad rettssikkerheten til selvprosederende parter i tvistesaker i jordskifteretten blir ivarettatt når motparten er representert ved advokat.</p> <p>Blir selvprosederende parter overkjørt i mangel på kompetanse mot advokater? Gir jordskiftedommeren nødvendig veiledning uten å gjøre seg selv inhabil?</p>	Redegjør kort for prosjektets formål, problemstilling, forskningsspørsmål e.l.
7. Hvilke personer skal det innhentes personopplysninger om (utvalg)?		
Kryss av for utvalg	☐ Barnehagebarn ☐ Skoleelever ☐ Pasienter ☒ Brukere/klienter/kunder ☒ Ansatte ☐ Barnevernsbarn ☐ Lærere ☐ Helsepersonell ☐ Asylsøkere ☐ Andre	
Beskriv utvalg/deltakere	Parter, prosessfullmektige og jordskiftedommere	Med utvalg menes dem som deltar i undersøkelsen eller dem det innhentes opplysninger om.
Rekruttering/trekking	Rekrutteres gjennom Sunnhordland og Haugaland jordskifterett	Beskriv hvordan utvalget trekkes eller rekrutteres og oppgi hvem som foretar den. Et utvalg kan trekkes fra registre som f.eks. Folkeregisteret, SSB-registre, pasientregistre, eller det kan rekrutteres gjennom f.eks. en bedrift, skole, idrettsmiljø eller eget nettverk.

Førstegangskontakt	Kontakt blir opparbeidet enten gjennom meg, eller jordskifterettslederen ved Sunnhordland og Haugaland jordskifterett	Beskriv hvordan kontakt med utvalget blir opprettet og av hvem. Les mer om dette på temasidene.
Alder på utvalget	☐ Barn (0-15 år) ☐ Ungdom (16-17 år) ☒ Voksne (over 18 år)	Les om forskning som involverer barn på våre nettsider.
Omtrentlig antall personer som inngår i utvalget	12	
Samles det inn sensitive personopplysninger?	Ja ☐ Nei ☒	Les mer om sensitive opplysninger .
Hvis ja, hvilke?	☐ Rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning ☐ At en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling ☐ Helseforhold ☐ Seksuelle forhold ☐ Medlemskap i fagforeninger	
Inkluderes det myndige personer med redusert eller manglende samtykkekompetanse?	Ja ☐ Nei ☒	Les mer om pasienter, brukere og personer med redusert eller manglende samtykkekompetanse .
Samles det inn personopplysninger om personer som selv ikke deltar (tredjepersoner)?	Ja ☐ Nei ☒	Med opplysninger om tredjeperson menes opplysninger som kan spores tilbake til personer som ikke inngår i utvalget. Eksempler på tredjeperson er kollega, elev, klient, familiemedlem.
8. Metode for innsamling av personopplysninger		
Kryss av for hvilke datainnsamlingsmetoder og datakilder som vil benyttes	☐ Papirbasert spørreskjema ☐ Elektronisk spørreskjema ☒ Personlig intervju ☐ Gruppeintervju ☐ Observasjon ☐ Deltakende observasjon ☐ Blogg/sosiale medier/internett ☐ Psykologiske/pedagogiske tester ☐ Medisinske undersøkelser/tester ☐ Journaldata	<p>Personopplysninger kan innhentes direkte fra den registrerte f.eks. gjennom spørreskjema, intervju, tester, og/eller ulike journaler (f.eks. elevmapper, NAV, PPT, sykehus) og/eller registre (f.eks. Statistisk sentralbyrå, sentrale helseregistre).</p> <p>NB! Dersom personopplysninger innhentes fra forskjellige personer (utvalg) og med forskjellige metoder, må dette spesifiseres i kommentar-boksen. Husk også å legge ved relevante vedlegg til alle utvalgs-gruppene og metodene som skal benyttes.</p> <p>Les mer om registerstudier her.</p> <p>Dersom du skal anvende registerdata, må variabeliste lastes opp under pkt. 15</p>
	☐ Registerdata	
	☐ Annen innsamlingsmetode	
Tilleggsopplysninger		
9. Informasjon og samtykke		
Oppgi hvordan utvalget/deltakerne informeres	☒ Skriftlig ☐ Muntlig ☐ Informeres ikke	<p>Dersom utvalget ikke skal informeres om behandlingen av personopplysninger må det begrunnes.</p> <p>Les mer her.</p> <p>Vennligst send inn mal for skriftlig eller muntlig informasjon til deltakerne sammen med meldeskjema.</p> <p>Last ned en veiledende mal her.</p> <p>NB! Vedlegg lastes opp til sist i meldeskjemaet, se punkt 15 Vedlegg.</p>
Samtykker utvalget til deltakelse?	☒ Ja ☐ Nei ☐ Flere utvalg, ikke samtykke fra alle	<p>For at et samtykke til deltakelse i forskning skal være gyldig, må det være frivillig, uttrykkelig og informert.</p> <p>Samtykke kan gis skriftlig, muntlig eller gjennom en aktiv handling. For eksempel vil et besvart spørreskjema være å regne som et aktivt samtykke.</p> <p>Dersom det ikke skal innhentes samtykke, må det begrunnes.</p>
10. Informasjonssikkerhet		
Spesifiser	Det vil bli oppbevart for seg selv i en privat datamaskin. Jeg oppbevarer de der fordi jeg vil være nødt til å ta kontakt med personene. Deres telefonnummer vil derfor være på min telefon.	NB! Som hovedregel bør ikke direkte personidentifiserende opplysninger registreres sammen med det øvrige datamaterialet.

Hvordan registreres og oppbevares personopplysningene?	☐ På server i virksomhetens nettverk ☐ Fysisk isolert PC tilhørende virksomheten (dvs. ingen tilknytning til andre datamaskiner eller nettverk, interne eller eksterne) ☐ Datamaskin i nettverkssystem tilknyttet Internett tilhørende virksomheten ☒ Privat datamaskin ☐ Videoopptak/fotografi ☐ Lydopptak ☐ Notater/papir ☒ Mobile lagringsenheter (bærbar datamaskin, minnepenn, minnekort, cd, ekstern harddisk, mobiltelefon) ☐ Annen registreringsmetode	<p>Merk av for hvilke hjelpemidler som benyttes for registrering og analyse av opplysninger.</p> <p>Sett flere kryss dersom opplysningene registreres på flere måter.</p> <p>Med «virksomhet» menes her behandlingsansvarlig institusjon.</p> <p>NBI Som hovedregel bør data som inneholder personopplysninger lagres på behandlingsansvarlig sin forskningsserver.</p> <p>Lagring på andre medier - som privat pc, mobiltelefon, minnepenne, server på annet arbeidssted - er mindre sikkert, og må derfor begrunnes. Slik lagring må avklares med behandlingsansvarlig institusjon, og personopplysningene bør krypteres.</p>
Annen registreringsmetode beskriv		
Hvordan er datamaterialet beskyttet mot at uvedkommende får innsyn?	Datamaskinen vil være beskyttet med brukernavn og passord.	Er f.eks. datamaskintilgangen beskyttet med brukernavn og passord, står datamaskinen i et låsbart rom, og hvordan sikres bærbare enheter, utskrift og opptak?
Samles opplysningene inn/behandles av en databehandler?	Ja ☐ Nei ☒	Dersom det benyttes eksterne til helt eller delvis å behandle personopplysninger, f.eks. Questback, transkriberingsassistent eller tolk, er dette å betrakte som en databehandler. Slike oppdrag må kontraktreguleres.
Hvis ja, hvilken		
Overføres personopplysninger ved hjelp av e-post/Internett?	Ja ☒ Nei ☐	F.eks. ved overføring av data til samarbeidspartner, databehandler mm.
Hvis ja, beskriv?	Kontaktinformasjon om intervjuobjektene vil være over e-post. De vil ikke lagres på nettsky	<p>Dersom personopplysninger skal sendes via internett, bør de krypteres tilstrekkelig.</p> <p>Vi anbefaler for ikke lagring av personopplysninger på nettskytjenester.</p> <p>Dersom nettskytjeneste benyttes, skal det inngås skriftlig databehandleravtale med leverandøren av tjenesten.</p>
Skal andre personer enn daglig ansvarlig/student ha tilgang til datamaterialet med personopplysninger?	Ja ☐ Nei ☒	
Hvis ja, hvem (oppgi navn og arbeidssted)?		
Utleveres/deles personopplysninger med andre institusjoner eller land?	☒ Nei ☐ Andre institusjoner ☐ Institusjoner i andre land	F.eks. ved nasjonale samarbeidsprosjekter der personopplysninger utveksles eller ved internasjonale samarbeidsprosjekter der personopplysninger utveksles.
11. Vurdering/godkjenning fra andre instanser		
Søkes det om dispensasjon fra taushetsplikten for å få tilgang til data?	Ja ☐ Nei ☒	For å få tilgang til taushetsbelagte opplysninger fra f.eks. NAV, PPT, sykehus, må det søkes om dispensasjon fra taushetsplikten. Dispensasjon søkes vanligvis fra aktuelt departement.
Hvis ja, hvilke		
Søkes det godkjenning fra andre instanser?	Ja ☐ Nei ☒	F.eks. søke registreier om tilgang til data, en ledelse om tilgang til forskning i virksomhet, skole.
Hvis ja, hvilken		
12. Periode for behandling av personopplysninger		
Prosjektstart	03.01.2016	Prosjektstart Vennligst oppgi tidspunktet for når kontakt med utvalget skal gjøres/datainsamlingen starter.
Planlagt dato for prosjektslutt	15.06.2016	Prosjektslutt: Vennligst oppgi tidspunktet for når datamaterialet enten skal anonymiseres/slettes, eller arkiveres i påvente av oppfølgingsstudier eller annet.
Skal personopplysninger publiseres (direkte eller indirekte)?	☐ Ja, direkte (navn e.l.) ☐ Ja, indirekte (bakgrunnsopplysninger) ☒ Nei, publiseres anonymt	NBI Dersom personopplysninger skal publiseres, må det vanligvis innhentes eksplisitt samtykke til dette fra den enkelte, og deltakere bør gis anledning til å lese gjennom og godkjenne sitater.
Hva skal skje med datamaterialet ved prosjektslutt?	☒ Datamaterialet anonymiseres ☐ Datamaterialet oppbevares med personidentifikasjon	<p>NBI Her menes datamaterialet, ikke publikasjon. Selv om data publiseres med personidentifikasjon skal som regel øvrig data anonymiseres. Med anonymisering menes at datamaterialet bearbeides slik at det ikke lenger er mulig å føre opplysningene tilbake til enkeltpersoner.</p> <p>Les mer om anonymisering.</p>
13. Finansiering		

Hvordan finansieres prosjektet?		
14. Tilleggsopplysninger		
Tilleggsopplysninger		

Orientering om saksgangen ved jordskifteretten

Saksførebuing

Ved oppstart av ei sak kan det vere tenleg med ei saksførebuing. Det kan innkallast til eit saksførebuinge møte der partane munnleg forklarar problema dei ønskjer å få løyst. Det kan alternativt vera skriftleg saksførebuing.

Forhandlingane

Forhandlingane går føre seg munnleg og direkte i rettsmøte der alle partane blir kalla inn.

Bevis

Det er partane sitt ansvar å skaffe dokument eller andre bevis (skylddelingsforretningar, målebrev, tidlegare jordskiftesaker, avtaler, kart etc.) som kan opplyse saka. Jordskifteretten kan setje frist for dette. Dokument som du meiner har noko å seia for saka, kan godt sendast til jordskifteretten straks.

Jordskiftetekostnader

Jordskiftetekostander er gebyr og utgifter til meddommarar (dersom meddommarar skal vera med). Desse kostnadene vil partane måtte dekke i forhold til nytta av saka.

Partane sine rettar

Partane har rett til å vera med på alle møter som vedkjem deira interesser og å gjera seg kjende med alle dokumenta i saka.

Nærare opplysningar kan ein få ved å vende seg hit.

Hugs å vise til saksnummer.

Informasjon til sjølvprosederande partar i saker for jordskifteretten

I jordskifteretten er det vanleg å møte utan advokat eller annan prosessfullmektig. I dette informasjonsskrivet gjev vi nokre opplysningar som kan vere til hjelp for deg som tenkjer å møte utan advokat.

Jordskifteretten er ein domstol som behandlar saker om fast eigedom. Dei viktigaste reglane om arbeidsoppgåvene til jordskifteretten og om saksbehandlinga finn du i jordskiftelova, men og tvistelova har reglar om saksbehandlinga. Lovene finn du på www.lovdata.no.

Ver særleg merksam på

Du må sjølv ta vare på dine interesser i saka. Det er du som har ansvaret for å skaffe dokument og eventuelt andre bevis som kan vere med på å klargjere saka.

Jordskiftedommaren har plikt til å rettleie partane. Er noko uklart eller vanskeleg, er det difor viktig at du tek det opp. Jordskiftedommaren skal vere upartisk og han/ho kan såleis ikkje gje råd om til dømes kva standpunkt du bør ta.

Eit viktig prinsipp i all rettargang, er at alle partane skal ha tilgang til dokumentasjonen i saka. Dokument som blir sendt inn til jordskifteretten, blir difor sendt ut til alle partane. Du bør sende aktuelle dokument til jordskifteretten så snart som mogleg. Det blir til vanleg sett ein frist for innsending av dokument. Den viktigaste kommunikasjonen skjer likevel i rettsmøte der du får høve til å gjere greie for dine synspunkt.

Under heile saka vil det vere mogleg for partane å bli samde om løysingar. For å få dette til, bør du på førehand tenkje gjennom kva som er viktig for deg og din eigedom.

Saksgang

Gjennomføringa av ei sak vil variere mykje alt etter sakstypen og omfanget. Eit viktig skilje går mellom saker som er *rettsfastsettande* og dei som er *rettsendrande*. Jordskifteretten kan og halde *skjønn*. Jordskifteretten kan kalle inn til *saksførebuande rettsmøte* for mellom anna å klarleggje kva kravet gjeld, kven som må vere partar og for å lage ein plan for arbeidet med saka.

Rettsfastsettande saker

Dei rettsfastsettande sakene går ut på å klarleggje og å ta avgjerder om eigedomsforhold, grenser og bruksrettar.

Om partane blir samde i løpet av saka, vil det bli lagt til grunn.

Der det er tvist, blir tvisten behandla i rettsmøte (hovudforhandling) der partane får forklare seg og føre sine bevis. I slike rettsmøte kan partane og føre vitne. Til vanleg vil det og vere synfaring i samband med møtet. Jordskifteretten avgjer tvisten ved dom med grunnlag i det som kjem fram i møtet.

Rettsendrande saker

I dei rettsendrande sakene kan jordskifteretten endre på utenleige eigedoms- og bruksrettsforhold og skipe nye samarbeidsordningar. Eit vilkår for endring er at kostnadene og ulempene ikkje blir større enn nytta for nokon eigedom eller bruksrett.

Det første møtet vil normalt gå ut på å få klarlagt kravet og korleis partane stiller seg til det. Jordskifteretten må ta stilling til om vilkåra for rettsendring er til stades. Er dei det, skal jordskifteretten lage eit forslag til løysing. Forslaget blir sendt partane og vil som hovudregel bli drøfta i eit rettsmøte. Dersom partane ikkje blir samde, vil jordskifteretten bestemme løysinga.

Også i rettsendrande saker kan det vere nødvendig å avgjere tvist om gjeldande rettsforhold. Prosessen blir då som for dei rettsfastsettande sakene.

Skjønn

Skjønn går til vanleg ut på å fastsette erstatningar eller å fordele kostnader og plikter. I skjønn blir det normalt halde eitt rettsmøte før jordskifteretten tek avgjerda. Skjønn kan bli halde som eiga sak, men kan og haldast som del av ei jordskiftesak.

Samansettinga av retten

Hovudregelen i jordskiftesaker er jordskiftedommaren som einedommar. Dersom ein part krev det eller jordskiftedommaren meiner det trengst, skal retten i tillegg setjast med to jordskiftemeddommarar. I skjønn som eiga sak, skal det oppnemnast fire, alternativt to, skjønnsmedlemmer.

Mekling

Jordskifteretten vil undervegs i saka vere open for og kan medverke til at partane finn fram til minnelege løysingar. Du må vere budd på at jordskiftedommaren kan ta opp spørsmål om forlik.

I tvistar kan jordskifteretten kalle inn til rettsmekling der det vil bli gjort forsøk på å få partane samde.

Meir informasjon

Nokre nettsider som kan vere nyttige:

jordskifte.no	Informasjon om jordskifteretten
domstol.no	Generell informasjon om domstolane
lovdata.no	Lover og forskifter
arkivverket.no	Riksarkivet og statsarkiva
tinglysing.no	Tinglyste dokument
seeiendom.no	Kart og informasjon om eigedomar
statkart.no	Statens kartverk
norgeskart.no	Kart
novdata.no	Norges lover
nibio.no	Norsk institutt for bioøkonomi

Har du spørsmål som dette informasjonsskrivet ikkje gir svar på, kan du kontakte jordskifteretten.

Om jordskifteretten

Jordskifteretten er en særdomstol som behandler en rekke spørsmål om fast eiendom. I en sak for jordskifteretten kan en for eksempel få byttet areal og retter, få fastsatt regler for bruken av en felles vei eller få klarlagt eiendomsgrenser eller andre rettslige forhold knyttet til fast eiendom.

Jordskifteretten har kompetanse til å dømme i en rekke ulike tvistesporsmål knyttet til fast eiendom. I tillegg kan jordskifteretten holde flere former for skjønn. Både grunneier og den som har retter knyttet til en eiendom, kan kreve sak for jordskifteretten.

I punktene 1-7 nedenfor finner du informasjon om utfylling av kravet. Punkt 8 inneholder annen informasjon.

1 Hvor kravet skal sendes

Kravet skal sendes til jordskifteretten i det området eiendommen ligger. Er du usikker på hva navnet på jordskifteretten er, kan du gå inn på www.domstol.no.

2 Parter

Før opp eiere, bruksrettshavere og andre du mener saken berører.

3 Hva kravet gjelder

Du skal så godt som råd er gjøre rede for hvorfor du krever sak, og for de problemene du ønsker å få løst. Punktet må fylles ut slik at de andre partene kan ta stilling til kravet og forberede seg. Opplysningene skal også gi retten grunnlag for å vurdere om han kan behandle saken. Du bør legge ved kart som synliggjør området.

4 Virkemiddel

4.1 Jordskifte (rettsendring):

Det er jordskifteretten som fastsetter hvilke virkemiddel som er egnet til å løse de tjenlige forholdene. Du trenger derfor ikke krysse av for de ulike virkemidlene. Nedenfor finner du en oversikt over virkemidlene jordskifteretten kan anvende.

Ny utforming av eiendom og bruksrett, § 3-4

Jordskifteretten kan forme ut eiendommer og bruksretter på nytt.

Skiping av sameie, § 3-5

Jordskifteretten kan i noen tilfeller opprette sameie mellom eiendommer dersom det bøter på de utjenlige eiendomsforholdene og samtidig er en bedre løsning enn regler om sambruk. Som eksempel kan nevnes veier, lekeplasser, parkeringsplasser og utbyggingsområde.

Oppløsning av sameie og sambruk mellom eiendommer, § 3-6

Jordskifteretten kan oppløse sameie og sambruk mellom eiendommer. Oppløsningen kan være delvis eller fullstendig.

Deling av eiendom, § 3-7

Jordskifteretten kan dele og forme ut en eiendom med tilhørende bruksretter etter fastsatt andel. Eiendommer som ligger i personlig sameie kan deles etter denne regelen. Jordskifteretten kan øg dele eiendom som i fellesskap er kjøpt som tilleggsjord. Kommunen må godkjenne delingen.

Regler om sambruk (bruksordning), § 3-8

Jordskifteretten kan gi varige eller midlertidige regler for bruk av eiendommer og retter. Bruksordning er for eksempel aktuelt for sameie, utbyggingsområde, private veier, parkeringsareal, lekeplasser, småkraftverk, beite, jakt, fiske og for areal i strandsonen. Jordskifteretten kan øg gi regler om sambruk av utearealene til eierseksjoner.

Felles tiltak og felles investeringer, § 3-9

Felles tiltak omfatter både det å få i stand nye tiltak mellom to eller flere eiendommer, og det å endre på omfang og utforming av eksisterende tiltak. Regler om bruk, vedlikehold og kostnadsfordeling kan være en del av fellestiltaket. Eksempel på felles tiltak er felles veier, vann- og avløpsanlegg, kaianlegg og gjerdehold.

Skiping av lag og fastsetting av vedtekter § 3-10

Jordskifteretten kan skipe lag og utforme vedtekter for drift eller vedlikehold når flere skal bruke deler av sine eiendommer eller bruksretter i fellesskap. Jordskifteretten kan øg endre eksisterende lag.

Omskiping og avløsning av bruksretter, §§ 3-11 – 3-12

Som del av en jordskiftesak kan alle typer bruksretter omskipes (endres) eller avløses. Vilkåret er at omskiping eller avløsning er nødvendig for å få til en tjenlig løsning av saken. Retter som ligger til den samiske reindriften kan ikke omskipes eller avløses.

Omskiping eller avløsning som egen sak, må skje etter reglene i servituttløven (servituttskjønn).

Tiltaks- eller vernejordskifte § 3-2, jf. § 1-3

Når et privat eller offentlig tiltak fører til utjenlige eiendoms- og bruksrettsforhold, kan det gjennomføres jordskifte for å bøte på de uheldige konsekvensene, som for eksempel kan være oppdeling av eiendommer eller flytting av veirett. Eksempel på slike tiltak er vegbygging, jernbaneutbygging, gjennomføring av reguleringsplan og lignende. Det kan òg gjennomføres jordskifte dersom et områdevern skaper utjenlige eiendoms- og bruksrettsforhold. Er det i slike tilfeller nødvendig med skjønn i tillegg til jordskifte, holder jordskifteretten skjønnet.

4.2 Rettsfastsetting (rettsutgreiing og grensefastsetting)

Dette er saker som gjelder fastsetting av eksisterende rettsforhold.

Rettsutgreiing, § 4-1

Jordskifteretten kan klarlegge eiendoms- og bruksrettsforhold i sameie og i område med sambruk. Slik klarlegging kan òg jordskifteretten gjøre der det er uklart om det er sameie eller sambruk. I de samiske reinbeiteområdene kan jordskifteretten òg klarlegge rettsforhold mellom reindrift og grunneiere. Det samme gjelder sambruk av uteareal som ligger til eierseksjoner.

Grensefastsetting, § 4-2

Jordskifteretten kan fastsette grenser for fast eiendom og retter. I pkt. 3 må du tydelig opplyse hva for grenser kravet gjelder. I tillegg bør du legge ved et kart som viser hvor du mener grenser går.

4.3 Skjønn

Skjønn går til vanlig ut på å fastsette erstatninger eller å fordele kostnader og plikter. Jordskifteretten kan holde skjønn etter blant annet grannegjerdeloven, beiteloven, vegloven, servitutloven og reindriftsloven. Jordskifteretten kan holde avtaleskjønn som egen sak. Du må krysse av for hva slags skjønn du krever.

4.4 Planskapt netto verdiøke, §§ 3-30 til 3-32

Jordskifteretten kan fordele planskapt verdiøke mellom eiendommer som er omfattet av en reguleringsplan. Vilkåret er at kommunen har gitt bestemmelser om slik fordeling og videre må kommunen avgrense fordelingsområdet. Reguleringsplanen med bestemmelser må sendes inn sammen med kravet om sak.

I en slik sak vil utbyggingsretter kunne overføres fra eiendommer som er regulert til utbygging, til eiendommer som er regulert til andre formål, for eksempel friareal. Fordeling av verdiøkning kan gi bedre planløsninger ved at det blir lettere å planlegge uten å ta hensyn til eiendomsgrenser og gi en mer rettferdig fordeling av verdiene mellom eierne.

Gjenåpning

En sak avgjort av jordskifteretten der ankefristen er ute, kan kreves gjenåpnet etter bestemmelsene i tvisteloven kapittel 31. Gjenåpning er et ekstraordinært rettsmiddel, og det skal mye til for å få gjenåpnet en rettskraftig sak.

5 Rettens sammensetning

Hovedregelen er at jordskiftedommeren er enedommer. Dersom du vil at retten i tillegg skal settes med meddommere må du krysse av for det. I skjønn er hovedregelen fire skjønnsmedlemmer. Om du ønsker to skjønnsmedlemmer må du krysse av for det.

Partene må betale godtgjørelse til meddommere og skjønnsmedlemmer.

6 Vedlegg

Her fører du opp de vedleggene som følger kravet (kopi av skylddeling, skjøte, målebrev, avtaler, jordskifte, jordskiftekart og andre dokument som kan ha noe å si i saken). Det bør legges ved kart eller skisse som illustrerer kravet. Marker området saken gjelder og aktuelle grenser.

Følgende nettsider kan være nyttige:

jordskifte.no	Informasjon om jordskifteretten
domstol.no	Generell informasjon om domstolene
lovdata.no	Lover og forskrifter
arkivverket.no	Riksarkivet og statsarkivene
tinglysing.no	Tinglyste dokument
seeiendom.no	Kart og informasjon om eiendommer
statkart.no	Statens kartverk
norgeskart.no	Kart
nibio.no	Norsk institutt for bioøkonomi

7 Underskrift

Husk å skrive under på kravet. Den eller de som skriver under, blir regnet som rekvirent/rekvirenter.

8 Annen informasjon

Når saken er tilstrekkelig opplyst, kaller jordskifteretten inn til rettsmøte. Som oftest vil det òg bli befaring. Alt etter sakstype og omfanget av saken, kan det være behov for flere rettsmøter og befaringer. I enkelte tilfeller kan det bli holdt saksforberedende rettsmøte for å få saken godt nok opplyst.

I jordskiftesaker (rettsending) vil partene få mulighet til å uttale seg om et forslag til jordskifteløsning før jordskifteretten tar avgjørelsen.

I saker om rettsfastsetting avgjør jordskifteretten tvister ved dom. Dersom det ikke er tvist, kan saken bli løst ved at jordskifteretten lager et forslag til avgjørelse som partene får uttale seg om. Dersom

det ikke kommer merknader, vil forslaget bli lagt til grunn for avgjørelsen i saken.

Rettsmekling

Rettsmekling kan gjennomføres ved rettsutgreiing og grensefastsetting. Rettsmekling er frivillig og dersom partene blir enige kan saken eller del av saken avsluttes ved at det inngås et rettsforlik.

Dersom du har spørsmål om dette, ta kontakt med jordskifteretten i ditt sokn.

Kostnader

Kostnadene med en sak for jordskifteretten, går fram av kapittel 7 i jordskifteloven. Sakskostnadene er i hovedsak gebyr til staten. Dersom saken er krevd med meddommere, vil godtgjøring til de komme i tillegg med om lag kr. 3 500,- per møtedag. Kostnadene blir fordelt på partene etter nytten eiendommen deres har av saken.

Per 1. januar 2016 er gebyrene slik:

Inngangsgebyr:	kr. 5125,-*
Gebyr per. part:	kr. 2050,-*
Grenselengdegebyr:	kr.2050,-* per. 0,5 km.

(*Kan bli endret i samsvar med rettsgebyrloven)

Anke

Avgjørelser tatt av jordskifteretten kan ankes til lagmannsretten. Jordskifteretten orienterer om ankereglene ved avslutning av saken.

Veiledning

Ved behov vil jordskifteretten kunne gi informasjon med utfylling av skjemaet.

Norges miljø- og biovitenskapelig universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway